

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**GARÎBU'L-KUR'AN AÇISINDAN NAFİ' B.
EL-EZRAK'IN MESÂİLLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hasan AKCAN

ŞANLIURFA – 2018

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

GARÎBU'L-KUR'AN AÇISINDAN NAFİ' B. EL-EZRAK'IN MESÂİLLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hasan AKCAN

Danışman:
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

ŞANLIURFA – 2018

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 155230005 numaralı Hasan AKCAN'ın hazırladığı "Garibü'l-Kurân Açısından Nafi' b. el-Ezrak'ın Masâilleri" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 29/06/ 2018 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

29/06/2018

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	KABUL	
Üye	Dr. Öğr Üyesi M. Yusuf YAGIR	KABUL	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU	KABUL	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

01.08/2018

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı:

Hasan AKCAN

Öğrenci Numarası:

155230005

Enstitü Anabilim Dalı:

Temel İslam Bilimleri

Programı

Başlık (Türkçe)

Garîbu'l-Kur'an Açısından Nafi' b. el-Ezrak'ın
Mesâilleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 200 sayfalık kısmına ilişkin, 31.05.2018 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 18'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça dâhil
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılar bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25/07/2018

Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım 25/07/2018

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, uzun bir fetret döneminden sonra karanlığa gömülmüş insanlığın, aydınlığa çıkması için arştan arza uzatılmış bir habl-i metindir. Yolunu şaşırانlar için yol gösterici bir kılavuz ve aynı zamanda sırat-ı müstakimdir. Kur'ân, insanların dünya hayatını düzene koyan, hayatları boyunca karşılaşıacakları problemlere çözüm sunan ve kendisine iman edilip, uyulduğu takdirde ebedi saadete ulaştıran eşsiz bir rehberdir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki ilahi mesajı doğru anlamak ve iyi kavramak için Arapçayı iyi bilmek, sağlam bir isti'dat'a ve geniş bir bilgi birikimine sahip olmayı gerektirir. İnsanlar, Kur'ân'ı bütün yönleriyle anlama konusunda bir değillerdir. Nitekim vahyin ilk muhatapları olan sahâbîler Arap olmalarına rağmen bu konuda birbirlerinden ayrılıyorlardı. Bir sahâbînin Kur'ân'dan anladığını bir başka sahâbî anlayamayabiliyordu. Ancak sahâbe arasında öyle kimseler vardı ki neredeyse Kur'ân'dan anlamadığı hiçbir ayet yoktu. İşte Abdullah b. Abbâs (r.a.) (ö.68/688) bunların başında gelir. İbn Abbâs, geniş bir ilmi birikimi olan, Arap edebiyatına vâkıf, sağlam bir hafızaya ve keskin zekâyâ sahip bir kimseydi. Bütün bunlar, onu Tefsîr ilminde özellikle Ğarîbü'l-Kur'ân alanında üstün bir mertebeye yükseltmiştir. Onun bu üstünlüğünü bilen herkes kendisinden Kur'ân'ın Tefsîriyle ilgili sorular sorardı. Bunlar arasında Basra'da yaşıyor olmasına rağmen Mekke'ye gidip İbn Abbâs'tan Tefsîr öğrenmek isteyen Nafi' b. el-Ezrak da (ö.65/685) vardı.

Nafi' b. el-Ezrak, bir keresinde İbn Abbâs'tan (ö.68/688), Kur'ân'da geçen anlaşılması güç iki yüz kadar kelimeyi Arap şiirinden istidlalde bulunarak Tefsîr etmesini istemiş, İbn Abbâs da her kelimeyi bir şiir getirmek suretiyle açıklamıştır. Nafi'in sorduğu sorulara İbn Abbâs'ın verdiği bu cevaplar "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" adıyla günümüze kadar ulaşan Ğarîbü'l-Kur'ân'ın şiirle Tefsîr edildiği ilk eserdir. Birçok müellif bu eseri kitabının bir bölümünde tanıtmış ve yayınlamıştır.

Uzun zamandır Ğarîbü'l-Kur'ân'ı anlamaya yönelik olan ilgimizden ve özellikle de bu konu hakkında Abdullah b. Abbâs'tan gelen rivayetleri incelediğimizden dolayı akademik çalışmamızı bu alanda yapmak istedik. Ancak akademik bir çalışmayı yapmak kadar, çalışılacak konuyu belirlemek de bir hayli zordur. Yapılacak olan çalışma bir eser çalışması ise bu daha da zor bir hal

almaktadır. Çünkü o eserin daha önce çalışılmamış olması, yapılacak çalışmanın önemini de artıracaktır. Bu sebepten ötürü hangi eseri çalışacağımızı belirlemeye çalışırken, araştırmalarımız neticesinde İbn Abbâs'tan günümüze kadar ulaşmış olan “*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*” ile ilgili akademik bir çalışmanın daha önce yapılmadığını gördük. Biz de bu eser üzerinde çalışıp, ona akademik bir kimlik kazandırarak, yeni bir biçim ve düzenle ilim çevrelerinin istifadesine sunmaya karar kıldık.

Çalışmamız bir nebze olsun yararlı olduysa bu, Allah'ın (c.c.), bir lütfu ve keremidir. İlk defa böyle zor bir eseri çalışıyor olmamızdan kaynaklı mutlaka eksiklikler ve yanlışlıklar olacaktır. Bu çalışmayı okuyacak olanların bunu normal karşılamalarını temenni ederim.

Bu çalışma esnasında birikimlerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ ve Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR'e, bu mütavazi çalışmamızı yöneten, danışman hocam Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK'e, yine rahle-i tedrislerinin önünde uzun yıllar diz kırdığım kıymetli hocam Ahmet DEMİRDÖVER'e ve bu çalışmamda emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Şanlıurfa-2018

Hasan AKCAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XII
TRANSKRİPSİYON	XIII
ÖZET	XIV
ABSTRACT	XV
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Amacı.....	2
2. Çalışmanın Önemi.....	3
3. Çalışmada Takip Edilen Metod.....	4
4. Ğarîbü'l-Kur'ân.....	5
5. Ğarîbü'l-Kur'ân Bağlamında Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

NAFÎ' B. EL-EZRAK'IN HAYATI, İLMİ YÖNÜ VE MESÂİLLERİ'NİN KAYNAĞI

1. Nafi' b. el-Ezrak'ın Hayatı ve İlmî Yönü.....	13
1.1. Künyesi ve Lakabı.....	13
1.2. Nesebi ve Ailesi.....	14
1.3. İlmî Yönü ve Kişiliği.....	14
1.4. İtikâdi Görüşleri.....	15
1.5. Haricilere Katılması.....	17
1.6. Vefatı.....	18
2. Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri'nin Kaynağı.....	19
2.1. Abdullah b. Abbâs (r.a.) (ö.68/688).....	19

İKİNCİ BÖLÜM

NAFÎ' B. EL-EZRAK'IN MESÂİLLERİ'NDE İŞLENEN KUR'ÂN'IN GARİB KELİMELERİ

2.1. (l) Harfi İle (ġ) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler.....	22
---	----

2.1.1. (ا) Harfî İle Başlayan Kelimeler	22
Ebben (أَبَّا):.....	22
Ebâbil (أَبَابِيل):	22
Esâsen ve Ri'yen (أَثَانًا وَرَعِيًّا):	23
Te'sa (تَأْسَنَ):	24
Efelet (أَفَلَّتْ):	25
İllen (إِلَّا):	26
Elim (أَلِيم):.....	27
Emarnâ (أَمَرْنَا):.....	27
Elfeynê (أَلْفَيْنَا):.....	28
Enâm (أَنَام):.....	29
Yueyyidu (يُؤَيِّدُ):	30
İyâbehüm (إِيَابَهُمْ):	31
Ânin (أَنٍ):.....	31
Yeûdühû (يُؤُدُّهُ):	32
2.1.2. (ب) Harfî İle Başlayan Kelimeler	33
el-Bâis (الْبَائِسِ):.....	33
el-Be'sêi (الْبِئْسَاءِ):	33
Bâri'uküm (بَارِكُمْ):.....	34
Bâsiretün (بِاسِرَةٌ):.....	35
Tübsel (تُبْسَل):	35
Benân (بَنَان):	36
Tubevviü (تُبْوِيُّ):.....	37
Bûran (بُورًا):	37
2.1.3. (ت) Harfî İle Başlayan Kelimeler	38
Tetbîb (تَتَّبِيب):	38
Metrabetin (مَثْرَبَةٌ):.....	39
et-Terâib (الْتَرَائِبِ):.....	40
2.1.4. (ث) Harfî İle Başlayan Kelimeler	40
Meşbûran (مَثْبُورًا):	40
Sekiftumûhum (تَقْفُتُمُوهُمْ):	41

2.1.5. (ج) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	42
Ceddû (جُدُّ):.....	42
Cudedün (جُدْدٌ):	43
el-Ecdâs (الأجداث):	43
Cemmen (جَمًّا):	44
Cenefen (جَنَفًا):.....	44
el-Cevâb (الْجَوَاب):	45
fe-Ecêehê (فأجاءها):.....	45
Câbû (جَابُوا):	46
2.1.6. (ح) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	47
el-Hubuk (الْحُبُك):	47
Ĥatmen (حَتَمًا):	47
Ĥadâika (حَدَائِق):	48
Ĥarâzan (حَرَضًا):	49
Tehussûnehum (تَحْسُونَهُمْ):.....	49
Ĥusbânen (حُسْبَانًا):	50
Ĥasûran (حَصُورًا):.....	51
Ĥafedeten (حَفْدَةً):	51
Ĥamein (حَمًا):	52
Ĥanîz (حَنِيدٌ):	53
Ĥanânen (حَنَانًا):	54
Yaĥûra (يُخَوِّر):	54
Ĥûben (حُوبًا):	55
2.1.7. (خ) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	56
Ĥabet (حَبَيْتٌ):	56
Ĥattârin (حَتَّارٍ):.....	57
Ĥateme (حَتَمٌ):.....	57
Eleddû'l-Hisâmi (أَلدُّ الْخِصَام):	58
Maĥzûdin (مَخْضُودٍ):	58
Maĥmaşatin (مَخْمَصَةٌ):.....	59
Ĥamṭin (حَمْطٍ):.....	60

Hâlidûne (خَالِدُونَ):	60
Helâkin (خَالِق):	61
Hâmidin (خَامِدِينَ):	62
Huvârun (خُوَار):	62
el-Hay'tu'l-Ebyazu (الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ):	63
2.2. (د) Harfi İle (ص) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler	64
2.2.1. (د) Harfi İle Başlayan Kelimeler	64
Dusürin (دُسْرِي):	64
Yedu'u (يُدْعُ):	65
Dihâkan (دِهَاقًا):	66
2.2.2. (ر) Harfi İle Başlayan Kelimeler	66
Ribbiyyûne (رَبِّيُونَ):	66
Ricsun (رِجْسُن):	67
Teradde (تَرَدَّى):	68
Murâgamen (مُرَاعَمًا):	69
er-Rifdu'l-Merfûdu (الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ):	70
Rikzen (رِكْزًا):	70
Arkesehûm (أَرْكَسَهُمْ):	71
Ramzen (رَمَزًا):	72
Raybe (رَيْب):	72
Rîşen (رَيْشًا):	73
2.2.3. (ز) Harfi İle Başlayan Kelimeler	74
Zübar (زُبْر):	74
el-ezlâm (الْأَزْلَام):	74
Zemherîran (زَمْهَرِيرًا):	75
Zenîmin (زَنِيم):	76
2.2.4. (س) Harfi İle Başlayan Kelimeler	77
Yes'emûn (يَسْتَمُونَ):	77
Suḥkan (سُحْقًا):	78
Sedîden (سَدِيدًا):	79
Sirrân (سِرًّا):	79

Seriyyen (سَرِيًّا):	80
Semiyyen (سَمِيًّا):	81
Selekûkum (سَلْفُكُمْ):	82
Sâmiren (سَامِرًا):	82
Sâmidûne (سَامِدُونَ):	83
Yetesenneh (يَتَسَنَّهُ):	85
Senâ (سَنَا):	85
Sevêin (سَوَاءٍ):	86
Sevêin (سَوَاءٍ):	86
Sâkin (سَاقٍ):	87
Tusîmûne (تُسِيمُونَ):	88
2.2.5. Harfî İle Başlayan Kelimeler (ش)	88
İşterav (إِشْتَرَوْا):	88
İşme'ezzet (إِشْمَازَات):	89
el-Meşhûn (الْمَشْحُون):	90
Şuvâzin (شَوَاطِئ):	90
Şevben (شَوْبًا):	91
2.2.6. Harfî İle Başlayan Kelimeler (ص)	92
Yaşdifûn (يَصْدِفُونَ):	92
Şirrun (صِرٌّ):	92
eş-Şarîm (الصَّرِيم):	93
eş-Şâ'ikatu (الصَّاعِقَةُ):	94
Şafşafen (صَفْصَفًا):	95
Şafvânin (صَفْوَانٍ):	96
Şalden (صَلْدًا):	96
Yuşharu (يُصْهَرُ):	97
2.3. Harfî İle (ق) Harfî Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler (ض)	98
2.3.1. Harfî İle Başlayan Kelimeler (ض)	98
Tezhâ (تَضْحَى):	98
Danken (ضَنْكًا):	99
Dîzâ (ضِيْزَى):	100

2.3.2. (ط) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	100
et-Ṭalāk (الطَّلَاق):.....	100
2.3.3. (ع) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	103
Ābûsen (عَبُوساً):.....	103
el-Mu'tar (الْمُعْتَرَّ):.....	103
Aşîbun (عَصِيبٍ):.....	105
el-Mu'sîrâti (الْمُعْصِرَاتِ):.....	105
Āzudeke (عَضْدَكَ):.....	106
Ya'fune (يَعْفُونَ):.....	106
Ya'mehûne (يَعْمَهُونَ):.....	108
Te'ûlû (تَعُولُوا):.....	108
Îzîn (عَزِينَ):.....	109
Î'sârûn (إِعْصَارًا):.....	110
el-Anete (الْأَعْنَتِ):.....	111
Anet (عَنْتِ):.....	111
2.3.4. (غ) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	112
el-Gâbirîne (الْغَابِرِينَ):.....	112
Ġadaқан (غَدَقًا):.....	113
Ġurûrin (غُرُورٍ):.....	113
Ġarâmen (غَرَامًا):.....	114
Ġasîkin (غَاسِقٍ):.....	115
Yeġnav (يَغْنَوَا):.....	115
Ġavl (عَوَّلَ):.....	116
2.3.5. (ف) Harfi İle Başlayan Kelimeler.....	117
Fetîlen (فَتِيلاً):.....	117
Feccin (فَجَّ):.....	118
Yeftinekum (يَفْتِكُمْ):.....	118
Tefteu (تَفْتُوا):.....	119
Fârîzun (فَارِضٌ):.....	120
Münfaṭîrun (مُنْفِطِرٌ):.....	120
Efleḥa (أَفْلَحَ):.....	121

Fâze (فَازَ):	121
Fûmihâ (فُومِهَا):	122
el-Felak (الْفَلَقُ):	123
2.3.6. (ق) Harfi İle Başlayan Kelimeler	124
Kâbesun (قَبَسٌ):	124
Kideden (قَدَاً):	125
Muhterifûn (مُحْتَرِفُونَ):	125
el-Kiṭr (الْقَطْرُ):	126
Kıṭ'in (بِقَطْعِ):	126
Kıtmîr (قَطْمِيرٍ):	127
Kıttanê (قِطْنَا):	127
Kaffeynê (قَفَيْنَا):	129
Muḳmeḥûn (مُقْمَحُونَ):	129
Kânitûne (قَانِتُونَ):	130
Kıntâr (قِنْطَارٍ):	131
Muḳîten (مُقْبِتَانًا):	132
Aknâ (أَقْنَى):	133
2.4. (ك) Harfi İle (ي) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler	134
2.4.1. (ك) Harfi İle Başlayan Kelimeler	134
Kebedin (كَبِدٍ):	134
Ekdâ (أَكْدَى):	135
Kenûdun (كُنُودٌ):	136
Ekvâbin (أَكْوَابٍ):	136
2.4.2. (ل) Harfi İle Başlayan Kelimeler	137
Lâzibin (لَازِبٍ):	137
Lâ mestûm (لَا مَسْتَم):	137
Mulîmun (مُلِيمٌ):	139
Yelitkûm (يَلْتَكُمُ):	140
2.4.3. (م) Harfi İle Başlayan Kelimeler	140
Merîcin (مَرِيحٍ):	140
Marâzun (مَرَضٌ):	141

Marazun (مَرَضٌ):.....	142
Mirrâtin (مِرَّةً):.....	143
Emsâcin (أَمْشَاجٍ):.....	143
Meşîdin (مَشِيدٍ):.....	145
İmlâkın (إِمْلَاقٍ):.....	145
Memnûnin (مَمْنُونٍ):.....	146
el-Muhli (أَلْمُهْلِ):.....	147
2.4.5. (ن) Harfi İle Başlayan Kelimeler	148
Nuḥâsin (نُحَاسٍ):.....	148
Neḥbehu (نُحْبَهُ):	148
Endâden (أَنْدَاداً):	149
Nediyyen (نَدِيّاً):.....	150
Yunzefûne (يُنْزَفُونُ):	151
el-Ensâbu (الْأَنْصَابُ):	152
Yunğizûne (يُنْغِضُونَ):	153
Nefeşet (نَفْسَتٌ):	154
Neḳḳabû (نَقَّبُوا):	154
Naḳ'an (نَقْعاً):	155
Neherin (نَهْرٍ):	155
Tenûü (تَنَوُّاً):.....	156
Minhâcen (مِنْهَاجاً):	157
Neḳîran (نَقِيرًا):.....	157
Menâşin (مَنَاصٍ):.....	158
2.4.6. (و) Harfi İle Başlayan Kelimeler	159
Vebîlen (وَبِيلاً):.....	159
Vezare (وَزَرَ):	159
Yûze'ûne (يُوزَعُونَ):	160
İttesaḳa (إِتْسَاقٍ):	161
el-vesîletu (الْوَسِيلَةَ):	161
Mu'şadetun (مُؤْصَدَةٌ):	162
Vaḳâran (وَقَاراً):.....	163

el-Mevkûzetü (المَوْقُوظَةُ):	163
Teniyâ (تَنِيَا):	164
2.4.7. (ة) Harfî İle Başlayan Kelimeler	165
Yuhraûne (يُهْرَعُونَ):	165
Hazîmun (هَاضِمٌ):	166
Muhtî'îne (مُهْتَئِنٌ):	166
Hemsen (هَمْسًا):.....	167
Helûa (هَلُوعًا):	168
Heyte (هَيْتٌ):.....	168
el-Hûni (أَلْهُونٌ):.....	169
2.4.8. (ي) Harfî İle Başlayan Kelimeler.....	170
Yen'ihî (يَنْعَهُ):	170
Yey'es (يَيْئَسُ):	170
SONUÇ	172
KAYNAKÇA	174

KISALTMALAR

AÜİF Der.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
(a.s.)	: Aleyhisselâm
Bkz.	: Bakınız
bl.	: Bölüm
b.	: Bin, İbn
cilt.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
ÇOMÜİF Der.	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Der.	: Dergi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Ktp.	: Kütüphane
MÜİF Der.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nr:	: Numara
ö.	: Ölüm Tarîhi
(r.a.)	: Radiyallahu anhu / anha
(s.a.s.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ŞÜİF Der.	: Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım Tarîhi yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

TRANSKRİPSİYON

ث - Š - š	ض - Đ - ž
ح - Ĥ - ĥ	ط - Ṭ - ṭ
خ - Ħ - ħ	ظ - Ž - ž
ذ - Ẓ - ẓ	ع - Ā - ā - ʿ
ص - Š - š	غ - Ğ - ğ
ق - Ḳ - ḳ	

ÖZET

Ġarîbü'l-Kur'ân Açısından Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri

Sahâbe Kur'ân-ı Kerîm'i Tefsîr ederken farklı yöntemler takip etmiştir. Bu yöntemler Kur'ân'ın Kur'ân'la, Kur'ân'ın sünnetle ve Kur'ân'ın, Arap lûgatına müracaat etmek suretiyle Tefsîr edilmesidir. Bu son yönteme sahâbe sıklıkla başvurmuş, Arap dilinin verilerini kullanarak Kur'ân'ın müphem, müteşâbih ve garîbini tahlil etmeye çalışmıştır. Sahâbe içerisinde bu yöntemi kullanmak hususunda Abdullah b. Abbâs öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada Kur'ân'ın Arap şiiriyle Tefsîr edildiği, İbn Abbâs'tan rivayet edilen “*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*” adlı eserin, Tefsîr ilminin bir dalı olarak gelişen Ġarîbü'l-Kur'ân açısından önemi, katkısı, yöntemi ve kendisinden sonra bu alanda eser verecek olan kimselere nasıl bir yol izlemeleri gerektiği hakkında verdiği fikir araştırılmıştır.

Araştırmada: İbn Abbâs'ın, Ġarîbü'l-Kur'ân'ı Arap dilinin kadîm kültürüne yani cahiliye dönemi şiirine başvurmak suretiyle nasıl vuzuha kavuşturduğu gösterilmeye çalışılmıştır. İlgili eser'de İbn Abbâs'ın şiirle ihticac ederek manasını verdiği kelimeler lûgat ve Tefsîr kitaplarında araştırılmış ve ulaşılan sonuçlar mukayese yapılabilmesi için nakledilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak, Ġarîbü'l-Kur'ân, Ecvibetu Abdullah b. Abbâs, Arap şiiriyle Tefsîr, Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri.

ABSTRACT

NAFI' B. AL-EZRAQ'S QUESTIONS WITH REGARD TO ĠARĪBŪ'L-QUR'ĀN

The Companions used different methods while they were interpreting the Qur'ân. These methods are to interpret the Qur'ân with the Qur'ân, the Qur'ân with the Sunnah, and the Qur'ân to the Arabic lexicography. The Companions frequently applied this latest method and tried to analyze the ambiguous, entrepreneurial, and the unusuality of the Qur'ân by using the teachings of the Arabic language. Abdullah b. Abbâs stands out in using this method among the Companions.

In this study, the importance of the work called as "*Mesâilu Nafi b. Al-Ezraq*" which was narrated from Ibn Abbâs and interpreted by Arabic poetry, its contribution and method, and the idea it provides to the researchers on the paths they should follow in further research of the Qur'ân were investigated in terms of ĠarĪbŪ'l-Qur'ân which developed as a branch of exegesis.

In the study it was attempted to show how Ibn Abbâs clarified Ġarbiu'l-Qur'ân applying the achaic culture of Arabic language, i.e., poetry of days of ignorance. In the related work, the words which Ibn Abbâs gave the meaning with the poetry were investigated in the books of lexicography, exegesis and the results reached were translated for comparison.

Keywords: Mesâilu Nafi' b. al-Ezraq, ĠarĪbŪ'l-Qur'ân, Ecvibetu Abdullah b. Abbâs, Commentary with Arab poetry, Nafi' b. al-Ezraq's Questions.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, kendi ifadesiyle apaçık bir Arapça ile indirilmiş olmasına rağmen, bazı kelimelerinin, anadilleri Arapça olan ilk muhataplarının tamamı tarafından anlaşılamadığı bir vakıadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir mübelliğ olarak ayetlerin ihtiva ettikleri itikat, ahkâm ve ahlak konuları üzerinde dururken, gerekmedikçe ayet ve lafızların tahlilini yapmamıştır.¹ Sahâbe de (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken inmeye devam eden Kur'ân ayetlerini bir an önce ezberleyip, içerdikleri hükümleri hayatlarına tatbik etmekle uğraşmışlardır.² Anlaşılamayan bir takım kelimeler, bazı sahâbe tarafından Allah Resûlü'ne (s.a.s.) sorulmuşsa da Kur'ân'ın her kelimesini sormamışlardır. Böyle olunca, bazı kelimeler bazı sahâbiler tarafından tam olarak anlaşılamamıştır. Anlaşılamayan bu kelimelerin nasıl vuzuha kavuşturulacağı konusu ise Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettikten sonra gündeme gelmiş ve ashâbın bu konudaki tutumları farklı olmuştur.

Hz. Ömer (r.a.) gibi bazı sahâbiler bu kelimeler karşısında tevakkuf (İhtiyatlı davranarak bu kelimeleri olduğu gibi kabul) etmeyi tercih etmiştir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) bir gün minberde iken (أو يأخذهم على خوف)³ ayetini okumuş ve “(تخوف) ne demektir?” diyerek oradakilere sormuş; bu soru üzerine Huzeyl kabilesinden bir kişi ona: “Bizim lehçede eksiltme anlamındadır” demiştir.⁴ Yine bir gün Hz. Ömer (r.a.), Abese suresinin (وفاكهة وإبًا)⁵ ayetini okumuş ve “Fâkihe'nin meyve olduğunu anladık ancak 'ebben' ne anlama geliyor?” diyerek, bu kelimenin anlamını bilmediğini itiraf etmiştir.⁶ Aynı ayet Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) sorulmuş ve “ebben” kelimesinden neyin kastedildiğini açıklar mısınız? denildiğinde o; “Allah'ın kitabı (Kur'ân) hakkında

¹ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, el-Hey'atü'l-Mısriyye lil-Kütübi'l-Âmme, 1974, cilt. 4, s. 197.

² ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1.baskı, Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1956, cilt. 2, s. 157.

³ Nahl 16/47.

⁴ ez-Zehbî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn*, Kahire, Mektebetü Vehbe, t.y., cilt. 1, s. 29.

⁵ Abese 80/31.

⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 174.

bilmediğim halde bir şey söylersem, hangi gökyüzü beni gölgeler ve hangi yeryüzü beni üzerinde taşır?” diyerek, bu kelimeyi bilmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.⁷

Abdullah b. Abbâs (r.a.), Kur’ân’da (فاطر السماوات والأرض)⁸ ayetindeki (فاطر) kelimesinin anlamını, iki a’râbînin bir kuyu başında tartışırken onlardan birinin (أنا فطرته) “Onu ben kazdım” dediğini işitene kadar bilmediğini söylemiştir.⁹ Aynı sahâbî Kur’ân’da geçen (حنانا) “Hilm”,¹⁰ (غسلين) “İrin”¹¹ ve (الرقيم) “Kitap”¹² kelimelerinin ne anlama geldiğini bilmediğini ifade etmiştir.¹³ Ancak İbn Abbâs (r.a.), Kur’ân’da geçen ve manasına kolayca nüfuz edemediği garîb kelimeleri, kadîm Arap kelimelerine müracaat etmek suretiyle anlamaya çalışmıştır.

Abdullah b. Abbâs, kendisine sorulan garîb kelimelerin hangi kabilenin lehçesinden olduğunu belirterek Tefsîr etmesi, buna örnek gösterilebilir. Nafi‘ b. el-Ezrak’ın (ö.65/685), kendisine sorduğu Kur’ân’da geçen anlaşılması güç iki yüz kadar kelimeyi Arap şiirinden istidlalde bulunarak Tefsîr etmesi de bunun başka bir örneğidir. Daha sahâbe döneminde Kur’ân’da anlaşılması güç kelimelerin Tefsîri için Arap şiirine müracaat etme ihtiyacı kendisini hissettirmiştir.

1. Çalışmanın Amacı

Usûl’i Tefsîr ilminin bir dalı olan “Ġarîbü’l-Kur’ân”, Tefsîr ilminin diğer dallarında olduğu gibi üzerinde çok durulmuş ve hakkında yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında ilk sayılabilecek olan eser “*Mesâilu Nafi‘ b. el-Ezrak*” adıyla günümüze kadar ulaşan eserdir. Birçok müfessir, bu eserin ihtiva ettiği Kur’ân’ın garîb kelimelerine yönelik izahları, Tefsîr kitaplarına almıştır. Yine Usûl’i Tefsîr alanında eser veren es-Suyûtî, Ebû Bekr el-Enbârî ve daha birçok müellif Kur’ân ilimleri hakkında yazdıkları kitaplarında Nafi‘ b. el-Ezrak’ın Mesâlleri’ne yer vermiştir. Ancak bu eser üzerinde ciddi manada çalışıp, müstakil olarak yayınlayan olmamıştır.

⁷ en-Neseî, Ebü’l-Abbâs Ca‘fer b. Muhammed b. el-Mu‘tez b. Muhammed b. el-Mustegfir b. el-Feth b. İdrîs el-Mustegfirî, *Fadâilü’l-Kur’ân*, 1. baskı, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2008, cilt. 1, s. 307.

⁸ En’am 6/14.

⁹ ez-Zehbî, *et-Tefsîru ve’l-Müfessirîn*, cilt. 1, s. 29.

¹⁰ Meryem 19/13.

¹¹ Hâkka 69/36.

¹² Kehf 18/9.

¹³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 175.

Biz bu eserin, içine dâhil edilerek yayınlandığı eserlerden bağımsız olarak ele alınıp, yayınlanmasının daha yararlı olacağına inanıyoruz. Bu alanda araştırma yapanların bu eserden daha çok faydalanmaları, söz konusu bu esere daha kolay erişmelerine bağlıdır. Nitekim biz “*Mesâilu Nafi‘ b. el-Ezrak*” eserini çalışırken, birlikte yayınlandığı es-Suyûtî’nin “*el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*” kitabının farklı nüshalarına, yine bu mesâillere yer veren farklı Tefsîr kitaplarına çokça müracaat etmek zorunda kaldık. Müstakil bir eser olmayışı, beraberinde birçok hata ve farklılıkları doğurmuştur. Bunun en bariz örneği es-Suyûtî’nin “*el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*” adlı eserinin farklı nüshaları arasında dahi Abdullah b. Abbâs’tan rivayet edilen şiirlerin farklı olarak gelmesidir. Hatta o derece ki İbn Abbâs’ın ilgili garîb kelimeye verdiği anlam ile istişhad ettiği şiir arasında bazen mana uyumu bulunmamaktadır. Bazen iki kelime aynı cümlede sorulmuş, ancak şahit getirilen şiir’de sadece bir kelime yer almaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz bu sıkıntıları olabildiğince ortadan kaldırmak ve garîb kelimelerin izahı için delil getirilen şiir ile İbn Abbâs’ın verdiği mana arasındaki uyumu sağlayabilmek adına, eserde geçen her şiirin nerede geçtiğine, kime ait olduğuna ve şiir divanlarındaki zabtına baktık. Ancak ulaşabildiğimiz kaynaklarda da hem şiirin kime ait olduğu hem de zabtı noktasında birçok farklı bilginin olduğuna şahit olduk.

Bizde, İbn Abbâs’ın verdiği manayı ve hakkında referans gösterdiği şiiri anlamak ve okuyucuya doğru bir şekilde aktarmak amacıyla önce ilgili garîb kelimenin muhtemel lügat manalarını, istişhad edilen şiirin hangi olay sırasında ve hangi şartlarda söylendiğini araştırarak ele almaya çalıştık. Bütün bunları yaparken tek amacımız, Garîbü’l-Kur’ân alanında büyük bir öneme haiz bu eserin doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak içindir.

2. Çalışmanın Önemi

İlimler ve sanatlar şeref payelerini ya ilgilendikleri konulardan veya gayelerinden veyahut kendilerine duyulan ihtiyaçtan alırlar. Mesela, kuyumculuk, mevzuu (İlgilendiği iş) bakımından debbâğlıktan (Dericilikten) daha şereflidir. Çünkü kuyumculuk, altın, gümüş gibi değerli madenlerle uğraşmak iken, debbâğlık ise kokuşmuş deri ile ilgilenmektir. Tıp ilmi gaye bakımından çöpçülükten daha

şerefli dir. Tıp'ın gayesi beden in sıhhati, çöpçülüğün gayesi ise sokakların temizliğidir. Aynı şekilde hukuk ilmine duyulan ihtiyaç, tıp ilmine duyulan ihtiyaçtan daha büyüktür. Çünkü bütün insan fertlerinin, hiçbir fiil ve eylemi hukuk dairesinin dışında değildir. Oysaki tıbb a sadece hasta olanlar ihtiyaç duyar. O halde, bütün faziletlerin aslı ve hikmetlerin kaynağı olan Allah'ın (c.c.) yüce kelamını mevzu; insanoğlunun dünya ve ahiret saadetini gaye edinen Tefsîr ilmi, sadece tek bir yönden değil, hem mevzu, hem gaye ve hem de ihtiyaç bakımından en yüksek şerefe nail olmuştur.¹⁴

Böylesi yüce şerefe haiz olan Tefsîr ilminin bir dalı olarak Ğarîbü'l-Kur'ân konusu da bu şerefe ortaktır. Kur'ân'ı doğru anlama noktasında, Müşkilü'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân, Müphemü'l-Kur'ân konuları ne kadar önemli ise Ğarîbü'l-Kur'ân konusu da o kadar önemlidir. Hatta Usûl-i Tefsîr konuları arasında Ğarîbü'l-Kur'ân konusu daha çok öneme sahiptir. Çünkü Kur'ân'daki garîb kelimelerin sayısı kişi ve zamana göre değişiklik gösterirken¹⁵, Kur'ân'daki müşkil ve müphem kelimeler belli ve sınırlıdır. Kur'ân ilimleri içinde, hakkında sayılamayacak kadar eser yazılması¹⁶, bu eserlerin ihtiva ettikleri kelime sayısının giderek çoğalması göstermektedir ki Ğarîbü'l-Kur'ân'ı anlamaya yönelik duyulan ihtiyaç hiçbir zaman azalmamıştır.

Bu alanda eski çalışmalardan da istifade ederek daha çok çalışma yapılması ve bu konu üzerinde çok durulması gerektiğini belirtirken, bizim çalışmamızın yeni bir eser ortaya koymak olmasa da, gerek Ğarîbü'l-Kur'ân alanında olması ve gerek “*Mesâilu Nafi‘ b. el-Ezrak*” adlı eserdeki konuların diğer Tefsîr kitaplarıyla mukayeseli olarak işlenmiş olması bakımından önemli bir çalışma olduğuna inanıyoruz.

3. Çalışmada Takip Edilen Metod

Çok meşhur olmakla birlikte, müstakil ve kapsamlı bir şekilde ele alınmayan Mesâilu Nafi‘ b. el-Ezrak adlı bu eseri çalışırken, aşağıda belirteceğimiz yöntemi takip ederek hazırladık. Çalışmamız önsöz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş

¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, TDV. Yayınları, 2017, s. 10.

¹⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Ğarîbü'l-Kur'ân”, *DİA.*, İstanbul, (1996), s. 380.

¹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 3.

bölünde Tefsîr ilminin bir dalı olarak Ğarîbü'l-Kur'ân ve Ğarîbü'l-Kur'ân bağlamında Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri'ni ele aldık.

Birinci bölümde Nafi' b. el-Ezrak'ın hayatı, ilmi yönü, itikadi görüşleri, Haricelere katılması, vefatını ve Mesâilleri'nin kaynağı Abdullah b. Abbâs'ı ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri'ni, kelimelerin kök harflerini esas almak suretiyle alfabetik sırayı gözeterek dört başlık altında işledik. Bunu yaparken, eseri daha faydalı bir hale getirmek ve ondan istifadeyi kolaylaştırmak için önce ilgili kelimeyi bir başlık halinde Arapça ve Türkçe yazarak, kelimenin muhtemel lügat manalarını altına yazdık. Daha sonra İbn Abbâs ve Nafi' b. el-Ezrak arasında geçen diyalogu Türkçe özetleyip, İbn Abbâs'ın kelimeye verdiği manayı ve şahid getirdiği şiiri Arapça yazıp, Türkçe'ye çevirdik. Son olarak sözkonusu kelimeyi diğer Tefsîr kitaplarından tarayarak, müfessirlerin yaptıkları farklı yorum ve te'villeri özetledik. Şayet müfessirler, İbn Abbâs'ın ilgili kelimeye verdiği manadan farklı bir mana vermemişlerse, okuyucuyu sıkmaması için bunu bir iki yerde ifade edip, her defasında belirtmedik.

Bizim, çalışmamızda yukarıdaki yöntemi takip etmeyi tercih etmemiz, bu alanda yapılan çalışmalarda takip edilen metodlardan farklı bir metod takip etmek ve bu eserden istifadeyi daha kolay hale getirmek içindir. Çünkü bu eseri okuyacak kimselere, Kur'ân'daki garîb kelimeler ile ilgili birçok bilgiyi bir arada sunmaya çalıştık.

4. Ğarîbü'l-Kur'ân

Ğarîb kelimesi Lüğatte “Vatanından uzak kalan, ailesinden uzakta tek kalan, bilinmeyen, kapalı ve müphem olan¹⁷ anlaşılması zor, bazı Arap kabilelerin şaz (Kural dışı) sözü” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm Kureyş lehçesiyle inmiş olmakla birlikte diğer Arap lehçelerinden de bazı kelimeler ihtiva etmektedir. Yine Kur'ân'da başka dillerden

¹⁷ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn b. Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dârü Sâdır, 1989, cilt. 1, s. 637-639.

¹⁸ el-Bustî, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâb, *Ğarîbü'l-Hadis*, Thk. Abdülkerîm İbrahim el-Ğarbâvî, Dîmaşk, Dârü'l-Fikr, 1981, cilt. 1, s. 71.

Arapçaya geçmiş ve Arapçalaştırılmış veya az kullanılıyor olmasından ötürü manası herkesçe malum olmayan, anlaşılması zor lafızlar da yer almaktadır. Tefsîr ilminde Kur'ân'daki bu tür kelimelerin izahı Ğarîbü'l-Kur'ân'ın konusunu teşkil etmektedir. Hz. Resûlullah'tan (s.a.s.) “Kur'ân'ın Ğarîb kelimelerini araştırınız”¹⁹ dediği rivayet edilmiş ve Kur'ân'daki Ğarîb kelimelere vâkıf olmayanların Allah'ın kelamını Tefsîr etmekten sakınmaları gerektiği vurgulanmıştır.²⁰

Arapçayı fasih konuşan ve farklı Arap kabilelerin lehçe özelliklerini iyi bilen Allah Resûlü (s.a.s.), Kur'ân ayetlerini Tefsîr ederken lafızlar üzerinde durmaktan öte sahâbenin anlayamadığı ayetlerin mana ve hükümlerini açıklamıştır.

Daha ilk dönemlerden itibaren bazı Sahâbîler, Kur'ân'da manasını anlayamadıkları bir takım kelimelerin bulunduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.), “أَبَا”²¹ kelimesinin ne anlama geldiğini bilmediğini ifade etmiştir.²² Yine İbn Abbâs “غسلين”²³, “الرقيم”²⁴, “حنانا”²⁵ ve “أواه”²⁶ kelimeleri dışında Kur'ân'daki bütün kelimeleri bildiğini söylemiştir.²⁷

Kaynakların aktardığına göre sahâbîler, Kur'ân'ın Ğarîb kelimelerini anlamak için Arap şiirine başvurmaktaydılar. Hatta Arap şiirinde geniş vukufiyete sahip olan Abdullah b. Abbâs, Ğarîbü'l-Kur'ân'ı, şiirden şahid getirerek Tefsîr etme metodunu kullanan ilk kişi olmuştur.²⁸ Daha öncede belirttiğimiz gibi Nafi' b. el-Ezrak'ın, Kur'ân'da geçen anlaşılması zor iki yüz kelime hakkında İbn Abbâs'a sorduğu sorulara, İbn Abbâs'ın her bir kelime için şiirden şahid getirerek verdiği cevaplar “*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*” adıyla günümüze kadar ulaşmıştır.²⁹ Bu da göstermektedir ki, Ğarîbü'l-Kur'ân ile ilgili ilk çalışmalar Sahâbe döneminde başlamıştır.

¹⁹ en-Neysâbü'rî, Ebû Abdullah el-Hâkim Muammer b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdûveyh b. Nu'aym b. el-Hakem, *el-Müstedraku ale's-Sahîhayn*, 1. baskı, Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990, cilt. 2, s. 477.

²⁰ İsmail Cerrahoğlu, “Ğarîbü'l-Kur'ân”, *DİA.*, İstanbul, (1996), s. 379.

²¹ Abese 80/31.

²² ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 174.

²³ Hâkka 69/36.

²⁴ Kehf 18/9.

²⁵ Meryem 19/13.

²⁶ Tevbe 9/114.

²⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 4.

²⁸ ez-Zehebî, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn*, cilt. 1, s. 49.

²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 68.

Hicri ikinci asra kadar şifahi ve münferit olarak aktarılmaya devam edilen Ğarîbü'l-Kur'ân'la ilgili rivayetler tedvin dönemine gelindiğinde artık bir ilim haline gelmeye ve müstakil eserlere yazılmaya başlandı. Ğarîbü'l-Kur'ân türündeki eserlerin telifi, İslâm coğrafyasının genişlemesi ve Arap olmayan toplumların İslâm dinine girmesiyle beraber daha da önem kazanmış ve bu alanda birçok eser yazılmıştır. Ebû Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm'ın “*Ğarîbü'l-Kur'ân*” adıyla kaleme aldığı kitabın, bu alanda yazılmış ilk eser olduğu tahmin edilmektedir.³⁰

İkinci asırda başlayıp yakın Tarihe kadar kaleme alınan Ğarîbü'l-Kur'ân adlı eserlerin pek çoğu günümüze ulaşmamıştır. İbn Kuteybe'nin “*Ğarîbü'l-Kur'ân*” ve “*Muşkilü'l-Kur'ân*” adlı eserleri üçüncü asırdan günümüze ulaşan çok önemli iki yapıttır.³¹

Kur'ân'ın hangi kelimelerinin garîb olduğu hususundaki anlayışın zaman ve şahıslara göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. İslâm'ın ilk dönemlerinde az sayıdaki kelime garîp kabul edilirken daha sonraki dönemlerde bu alanda Râğib el-İsfahânî'nin “*el-Müfredât*” isimli eseri gibi hacimli kitaplar yazılmıştır.³²

Kur'ân'da garîb kelimelerin varlığı hususunda âlimler farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. İmam-ı Şâfiî (ö.204/819), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö.210/827), Taberî (ö.311/923) ve Ebû Bekr İbnü'l-Arâbi'nin de (ö.543/1148) aralarında bulunduğu cumhur-u ulema, Kur'ân'da garîb kabilinden kelimelerin bulunmadığı görüşündedir.³³

İbn Hazm (ö.456/1063), İbn Atiyye (ö.546/1151), eş-Şâtibî (ö.790/1388), Süyûtî (ö.911/1505) ve daha birçok âlim, Kur'ân'da garîb kelimelerin mevcut olduğunu savunmuşlardır.³⁴

Âlimler arasında bu tartışmalar yaşanırken, diğer taraftan gittikçe bir disiplin hüviyeti kazanan Ğarîbü'l-Kur'ânla ilgili sayısız eser kaleme alınmıştır. Bazı

³⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 182.

³¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 183.

³² İsmail Cerrahoğlu, “Ğarîbü'l-Kur'ân,” DİA., İstanbul, 1996, s. 380.

³³ ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 1, s. 287.

³⁴ Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, İstanbul, İFAV. Yayınları, 2017, s. 144.

kaynaklar, bu alanda üç yüz altmışı aşkın eserin yazıldığından bahsetmektedir.³⁵ Biz burada örnek olması açısından bir kaçını zikretmekle yetineceğiz.

Bunlar:

1) *Ġarîbü'l-Kur'ân* - Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Talib (ö.121/738).

2) *Ġarîbü'l-Kur'ân* - İmam-ı Malik b. Enes (ö.141/758).

3) *Ġarîbü'l-Kur'ân* - Ali b. Hamza b. Abdullah el-Esedî (ö.189/804).

4) *Meâni'l-Kur'ân* - Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ (ö.207/822).

5) *Mecâzü'l-Kur'ân* - Ebû Ubeyde Ma'mar b. el-Müsennâ et-Teymî el-Mısrî (ö.209/825).

6) *Ġarîbü'l-Kur'ân* - Ebü'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat (ö.221/835).

7) *Ġarîbü'l-Kur'ân* - Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe (ö.276/889).

8) *el-Müfredât fi Ġarîbi'l-Kur'ân* - Ebü'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî (ö.502/1108).

9) *el-Erib fi Tefsîri'l-Ġarîb* - Ebü'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (ö.579/1200).

10) *İthâfu'l-Erib bimâ fi'l-Kur'ân'i mine'l-Ġarîb* - Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî (ö.745/1344).

11) *Tekrîbu'l-Ġarîb* - Ebü'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö.852/1421).³⁶

Yakın tarihte de bu alanda eserler yazılmıştır. Muhammed Fuâd Abdülbakî'nin "*Mu'cemu Ġarîbü'l-Kur'ân*"³⁷ adlı kitabı ve Muhammed Bedruddîn

³⁵ Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib, *Tefsîru Ġarîbü'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Cevâd el-Hüseynî el-Celâlî, Beyrut, Dârü'l-Va'yi'l-İslâmî, t.y., s. 63.

³⁶ Geniş bilgi için Bkz.: Zeyd b. Ali, *Tefsîru Ġarîbü'l-Kur'ân*, s. 63; Kâtip Çelebî, Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, 1941, cilt. 2, s. 1207.

et-Tillovî'nin "*Bedü'l-Beyân lime aşâ en Yahfâ fi'l-Kur'ân*"³⁸ isimli eseri buna örnek verilebilir.

Görüldüğü üzere Ğarîbü'l-Kur'ân konusu ortaya çıkmış yeni bir mesele değildir. Daha ilk dönemlerde dile getirilen bu konu sonraki dönemlerde âlimler arasında farklı yaklaşımlara sebep olmuş, Kur'ân ilimlerinin bir konusu olarak Tefsîr Usûlünün temel kitaplarında yer almış ve ilk numuneleri hicri ikinci asırda yazılmıştır. Üçüncü ve dördüncü asırlara gelindiğinde bu alanda yazılan eserlerin sayısının bir hayli çoğaldığını görmekteyiz.³⁹ Takip eden dönemlerde de bu çalışmalar devam ederken, yakın dönemimizde ise araştırdığımız kadarıyla bu alanda yazılmış eser sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Günümüzde Ğarîbü'l-Kur'ân'la ilgili yapılan çalışmalar, daha önce yazılmış eserlerin tahkiki veya ilgili garîb kelimelerin, Kur'ân'da geçtiği sure sıralamasına göre fihrist görevi görecektir şekilde yeniden basılmasıdır.

Üzerinde çalışma yapılan eserler arasında İbn Abbâs'tan rivayet yoluyla bize kadar gelmiş olan "*Sahîfetü Ali b. Ebî Talha*", "*Ğarîbü'l-Kur'ân*" ve "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" adlı eserler göze çarpmaktadır. Bunların arasında da hakkında en çok çalışma yapılan eser "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" olmuştur.

Bu eser, Nafi' b. el-Ezrak'ın, bir tartışmada Abdullah b. Abbâs'a, Kur'ân'da geçen, anlaşılması güç yaklaşık iki yüz kelime hakkında sorular sorması ve her kelimeye Arap şiiirinden şahid getirerek Tefsîr etmesini istemesi üzerine İbn Abbâs'ın, bu kelimelere verdiği cevaplardan oluşmaktadır.

"*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" adıyla günümüze kadar ulaşan bu eser, Ğarîbü'l-Kur'ân alanında kelimelerin delaletleri hususunda ilk araştırma olarak kabul edilmektedir.⁴⁰ Bu eseri, Süyûtî, Ebû Bekr b. el-Enbârî, Tabarânî gibi müellifler, yazdıkları kitapların içereisine dâhil ederek yayınlamışlardır.

³⁷ Muhammed Fuad Abdülbakî, *Mu'cemu Ğarîbü'l-Kur'ân*, Mısır, Dârü İhyau'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1950.

³⁸ Muhammed Bedruddîn et-Tillovî, *Bedü'l-Beyân lime ase en Yahfe fi'l-Kur'ân*, İstanbul, Kahraman yayınları, 2010.

³⁹ Zeyd b. Ali, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, s. 63-95.

⁴⁰ Ahmet Gül, "Sahâbe Tefsîrinde Lüğavî Yönelim", *ŞÜİF Der.*, S. 15, (2016), s. 175-186: Sadreddîn Gümüş, "Ğarîbü'l-Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu," *MÜİF Der.*, S. 5-6, (1987-1988), s. 9-19.

5. Ğarîbü'l-Kur'ân Bağlamında Nafi' b. el-Ezrâk'ın Mesâilleri

Kur'ân-ı Kerîm'in ihtiva ettiği mecazları, kinayeleri, Ğarîb kelimeleri, teşbih ve mecazları, kısaca Arap dili edebiyatını ve farklı lehçelerini en iyi bir şekilde bilen tek kişi şüphesiz Allah Resûlü'dür (s.a.s.). Sahâbîlerin, fasih ve bozulmamış Arapçayı konuşuyor olmaları, vahyin nüzulüne tanıklık etmeleri, Kur'ân-ı kendilerine açıklayan ve anlatan öğreticinin yani Allah Resûlü'nün (s.a.s.) zamanında yaşamış olmaları gibi etkenler onları, Kur'ân-ı anlama hususunda ikinci sıraya yerleştirmiştir. Sahâbe arasından da Abdullah b. Abbâs (r.a.), Kur'ân-ı anlama noktasında diğer Sahâbîlerden temayüz etmiştir. İbn Abbâs, Kur'ân ilimlerinin hepsinde mahir olmakla birlikte, özellikle Kur'ân'ın Ğarîbi noktasına öne çıkmaktadır. Kendisinden günümüze “*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*” adıyla ulaşan eser bunun en büyük delilidir.

Bu eser, Ğarîbü'l-Kur'ân alanında yazılmış ilk kitap olması bakımından büyük bir önemi haizdir. Bu kitap, Kur'ân-ı Kerîm'de anlaşılması güç yaklaşık iki yüz kelime ihtiva etmektedir. Nafi' b. el-Ezrak'ın bu kelimeleri, Abdullah b. Abbâs'a sormuş ve her bir kelimeye Arap şiirinden delil getirerek Tefsîr etmesini istemiştir.

Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs, kendisine sorulan her bir kelimenin önce ne anlama geldiğini söylemiş -bazen de hangi kabilenin lehçesine ait olduğunu belirtmiş- sonra şiirden şahit getirmiştir.

İbn Abbâs genelde istişhatta bulunduğu şiirin kime ait olduğunu belirtirken, bazende belirtmemiştir. şiirlerinden istişhatta bulunduğu yaklaşık kırk şair arasında yaşadığı dönemin meşhur şahsiyetleri olduğu gibi, cahiliye dönemi şairleri de bulunmaktadır. Hatta en çok cahiliye şiirlerinden şahid getirmesi, onun Arapçanın kadîm kültür ve edebiyatına ne kadar vâkıf olduğunu göstermektedir. Cahiliye şairlerinden, kendisinden en fazla istişhat ettiği şairler ve şiir sayısı şöyledir:

1) Ümeyye b. Ebî Salt - 11

2) el-A'şâ el-Kebîr - 10

3) Nabîğa b. Zübyân - 9

4) Adiy b. Zeyd - 7

- 5) İmruülkays - 6
- 6) Tarefe b. el-Abd - 5
- 7) Ubeyd b. el-Abras - 5

Kendilerinden istişhatta bulunduğu Sahâbî olan şairler ve şiir sayısı ise şöyledir:

- 1) Lebîd b. Rabîa - 11
- 2) Hassân b. Sabit - 8
- 3) Abdullah b. Revaha - 3

Geri kalan şairlerden ise birer ve ikişer şiir olmak üzere az istişhad etmiştir.⁴¹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İbn Abbâs'ın, şiirinden istişhad ettiği şairlere baktığımızda çoğunun cahiliye şairleri olduğunu görmekteyiz. Bu da göstermektedirki Kur'ân'da anlaşılması zor olan kelimelerin garabeti, Arapçadaki bazı kelimelerin tedavülden düşmesi veya sadece şiirlerde kullanılıp, günlük konuşmalarda kullanılmıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle olunca sıradan Arapların bu tür kelimeleri anlayamamaları gayet doğaldır. İşte İbn Abbâs'ın, Kur'ân'ı anlamak için Arap şiir divanlarına başvurun demesi ve kendisinin de bizzat bu yola başvurarak Nafi' b. el-Ezrak'a şiirden şahid getirerek cevaplar vermesi, Arap şiirini bilmenin, Kur'ân'ı anlamak için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ėarîbü'l-Kur'ân'ı anlama konusunda bu yöntemi kullanan İbn Abbâs, "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" adlı eseriyle kendisinden sonrakilere de yol göstermiştir. Bu eser, Kur'ân'ın, şiirle Tefsîr edildiği ilk eser olması yönüyle çok önemlidir. Birçok müfessir Tefsîrinde bu meselelere atıfta bulunmuş ve yeri geldikçe ilgili kelimeyle alakalı İbn Abbâs'ın istişhadına yer vermiştir. Bu eserin halen bazı kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. Dimaşk Zâhiriye Kütüphanesi, yazma eserler bölümü, no: 3849'da bir nüshası mevcuttur.⁴² Bir başka nüshası da Kahire Dârü'l-Kütüb Kütüphanesi, yazma eserler bölümü, nr:166'da mevcuttur.⁴³

⁴¹ es-Suyûfî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 68-105.

⁴² Zeyd b. Ali, *Tefsîru Ėarîbü'l-Kur'ân*, s. 64.

⁴³ Aişe Muhammed Ali Abdurrahman b. eş-Şâtibî, *el-İ'câzü'l-Beyânî lil-Kur'ân ve Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, 3. baskı, Mısır, Dârü'l-Maârif, t.y., s. 298-299.

Bu eseri: Süyûtî, “*el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*” kitabının “Fi Ma‘rifeti Ğarîbihi” bölümüne alıp, yayınlamıştır.⁴⁴ Ebû Bekr İbn el-Enbârî, “*el-Vakfu ve'l-İbtidâu*” adlı kitabında bu meselelerin sadece az bir bölümünü alırken,⁴⁵ Muhammed Fuâd Abdülbaki, “*Mu‘cemu Ğarîbü'l-Kur'ân*” adlı eserinin sonuna ekleyerek yayınlamıştır.⁴⁶ İbrahim es-Sâmirâî “*İcabâtu İbn Abbâs ale es'İleti Nafi' b. el-Ezrak*” adıyla 1969'da Bağdat'ta basmıştır.⁴⁷ Yine bu meseleleri, Dr. Aişe Muhammed Ali Abdurrahman “*el-İ'câzu'l-Beyânî lil-Kur'ân*” adlı çalışmasına ekleyerek “*el-İ'câzu'l-Beyânî lil-Kur'ân ve Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*” ismiyle yayınlamıştır.⁴⁸

⁴⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 68.

⁴⁵ el-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr Ebû Bekr, *İzâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâi fi Kitebillehi Azze ve Celle*, Thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Dimaşk, Matbûatu Mecma'u'l-Lügati'l-Arabiyye, 1971, cilt. 1, s. 76-98.

⁴⁶ Muhammed Fuâd Abdülbaki, *Mu‘cemu Ğarîbü'l-Kur'ân*, s. 233-292.

⁴⁷ Zeyd b. Ali, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, s. 64.

⁴⁸ Aişe Abdurrahman, *el-İ'câzu'l-Beyânî lil-Kur'ân ve Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, s. 6-597.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAFİ‘ B. EL-EZRAK’IN HAYATI, İLMİ YÖNÜ VE MESÂİLLERİ’NİN KAYNAĞI

1. Nafi‘ b. el-Ezrak’ın Hayatı ve İlmî Yönü

Nafi‘ b. el-Ezrak’ın doğumuyla ilgili, ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Nafi‘in nesebiyle ilgili ise farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Bazı kaynaklarda Nafi‘in, Haris b. Kelde es-Sakafi’nin, Rum asıllı kölesi olan el-Ezrak’ın oğlu olduğu yönünde bilgiye yer verilmiştir.⁴⁹ Ancak o dönemde Arapların ırkçılık taassubuna çok sıkı bağlı olmaları ve Haricilerin Araplar içerisinde önemli bir konuma haiz kabilelerden oluşmuş olmaları gibi hususlar, Haricilerin, Rum asıllı birini, kendilerine önder kabul etmelerine ihtimal vermemektedir. Ayrıca Nafi‘in, bir keresinde Bekir b. Vail kabilesinin reisi olan Malik b. Mesmâ’a, “Ey amcamın oğlu” diye hitap etmesi,⁵⁰ Nafi‘in, Benû Hanife kabilesinden Necde b. Amir el-Hanefiyye ile birlikte yaşamış olması gibi hususlar da onun Rum asıllı bir köle olan el-Ezrak’ın oğlu olduğu yönündeki görüşü zayıflatmaktadır.⁵¹ Yukarıda zikrettiğimiz bütün bu hususlar beraber değerlendirildiğinde Nafi‘in, Arap olan benu Hanife kabilesine mensup olması ihtimali daha güçlenmektedir.⁵²

1.1. Künyesi ve Lakabı

Bazı kaynaklarda Nafi‘ b. el-Ezrak’ın, künyesinin Ebû Raşid olduğu belirtilirken,⁵³ diğer bazı kaynaklarda ise Ebû Rafi’ diye geçmektedir.⁵⁴ Hariceler onu lider seçtikten sonra kendisine “Emîru’l-Müminin” lakabını vermişlerdir.⁵⁵

⁴⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî ez-Zâhirî, *Cevâmu’s-Sîrati ve Humsü Resâilin Uhrâ li İbn Hazm*, 1. baskı, Thk. İhsân Abbâs, Mısır, Dârü’l-Maârif, 1900, s. 243: el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Davûd, *Cumelün min Ensâbi’l-Eşrâf*, Thk. Suheyl Zekkâr ve Reyây ez-Zerkelî, Beyrut, Dârü’l-Fikr, 1996, cilt. 1, s. 367.

⁵⁰ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi’l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 153.

⁵¹ Mustafa Öz, “Nafi‘ b. Ezrak,” *DİA.*, İstanbul (2006), cilt. 32, s. 289-290.

⁵² el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi’l-Eşrâf*, cilt. 1, s. 367.

⁵³ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi’l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 143.

⁵⁴ İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahyâ el-Abdî, *Fethü’l-Bâb fi’l-Künâ ve’l-el-Kâb*, 1. baskı, Thk. Ebû Kuteybe, Nazr Muhammed el-Firyâbî, Riyaz, Mektebetü’l-Kevser, 1996, s. 324.

⁵⁵ Ebû Mansûr el-İsfiriyânî, Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed b. Abdullah el-Bağdâdî et-Temîmî, *el-Farku Beyne’l-Firak ve Beyânü’l-Firkati’n-Nâciye*, 2. baskı, Beyrut, Dârü’l-Âfâki’l-Cedîde, 1977, s. 62.

1.2. Nesebi ve Ailesi

Benû Hanife kabilesine mensup olan Nafi' b. el-Ezrak'ın nesebi şöyledir: Nafi' b. el-Ezrak b. Kays b. Nehâr b. İnsan b. Esed b. Sabre b. Zûhl b. Dûl b. Hanife.⁵⁶

Nafi'in annesiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamazken, kaynaklar, babası el-Ezrak'ın, nur yüzlü ve salih bir kimse olduğunu kaydetmektedir.⁵⁷ Nafi' b. el-Ezrak'ın, Ebû Raşid künyesinden de anlaşıldığı üzere bir oğlu vardı, ancak soyu devam etmemiştir.⁵⁸

1.3. İlmî Yönü ve Kişiliği

Nafi' b. el-Ezrak, ilim öğrenmek için seyahatlere çıkardı.⁵⁹ Basra'dan, Mekke'ye gider, İbn Abbâs'tan (r.a.), Kur'an'ın Tefsîriyle ve başka konularla ilgili sorular sorar, İbn Abbâs'ın (r.a.), Arap lugatıyla ve Arap şiiirleriyle istidlalde bulunarak kendisine cevap vermesini isterdi.⁶⁰ İbn Abbâs'ın (r.a.) verdiği cevaplara bazen katılırken bazen de itiraz ederdi.⁶¹ Haricilerin hem reisi hem de fakihiydi.⁶² Keskin bir dile sahip olan Nafi', ilmi tartışmaları seven, aklını iyi kullanan,⁶³ çok cesur bir kimseydi.⁶⁴ Ancak bütün bu güzel hasletlere sahip olmasına rağmen, Haricilere katılmadığı ve onların fikirlerini tasvip etmediği için babasının cenaze namazını kılmayacak ve cenazesine sahip çıkmayacak kadar çok vefasız biriydi.⁶⁵ Ayetleri kendi fikrine uygun olacak şekilde tevîl ederdi.⁶⁶ Kâfir ve müşriklerle ilgili olan ayetleri, kendi fikir ve düşüncesini kabul etmeyen Müslümanlar hakkındaymış

⁵⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî ez-Zâhirî, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, s. 311.

⁵⁷ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşraf*, cilt. 7, s. 154.

⁵⁸ Bedruddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed b. Hüseyin el-Gaytâbî el-Haneffî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*, 1. baskı, Thk. Muhammed Hasan İsmail, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, cilt. 3, s. 377.

⁵⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *Lisânü'l-Mizân*, 1. baskı, Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002, cilt. 8, s. 246.

⁶⁰ Mansûr b. el-Hüseyin er-Râzî Ebû Sa'd el-Âbî, *Nesrû'd-Dür fi'l-Muhâdarât*, 1. baskı, Thk. Halit Abdülgani, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, cilt. 1, s. 290.

⁶¹ el-Hakîm et-Tirmizî, Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Bîşr Ebû Abdullah, *Nevâdirü'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl*, Thk. Abdurrahman Umeyrâ, Beyrut, Dârü'l-Cil, t.y., cilt. 1, s. 221.

⁶² ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dimeşkî, *el-A'lâm*, 15. baskı, Beyrut, Dârü'l-İlm lil-Melâyîn, 2002, cilt. 7, s. 351.

⁶³ el-Müberrid, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, 3. baskı, Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Kahire, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1997, cilt. 3, s. 201.

⁶⁴ el-Müberrid, *el-Kâmil fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, cilt. 3, s. 136.

⁶⁵ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşraf*, cilt. 7, s. 154.

⁶⁶ İbn Mehrân el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd b. Yahyâ, *el-Evâil*, 1. baskı, Mısır, Dârü'l-Beşîr, 1987, s. 367.

gibi yorumlayan Nafi, Ahvaz sokaklarında dolaşır, insanlara akıllara durgunluk verecek işkenceler yapar, onları kılıçtan geçirirdi. Onun kılıcından kadınlar ve küçük çocuklar dahi kurtulamazdı.⁶⁷

1.4. İtikâdi Görüşleri

Nafi' b. el-Ezrak, Hz. Osman'a (r.a.) karşı başlatılan isyan hareketinin içerisinde yer almıştır. Tahkim olayına kadar Hz. Ali'nin (r.a.) saflarında yer almış ve onunla beraber savaşmıştır. Ancak tahkim vakası gerçekleşip, sayıları binleri bulan Haricilerin, Hz. Ali'ye (r.a.) başkaldırmasıyla beraber kendisini Haricilerin saflarında bulmuştur.⁶⁸ Daha önce Ehl-i sünnet akidesi üzere olan Nafi, artık yeni bir itikad anlayışına sahip olmuştur. Ancak o, Haricilerin dahi bir kısmının etrafından dağılmasına sebep olacak kadar aşırıya gitmiştir.⁶⁹ Nafi' b. el-Ezrak'ın ve etrafında kümelenen Haricilerin itikadi görüşleri maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- Kendileriyle beraber savaşa katılmayanları kâfir saymışlardır.
- Muhaliflerin kadınlarını ve çocuklarını öldürmeyi caiz görmüşlerdir.
- Zina suçu işleyen evli ve muhsan olanlardan recm cezasını kaldırmışlardır.
- İffetli kadınlara, zina iftirasında bulunan kimselere kazif cezasının uygulanmasını vacip görürken, Kur'ân'da geçmediği için iffetli erkeklere zina iftirasında bulunan kimseler hakkında, kazif cezasını düşürmüşlerdir.⁷⁰
- Haricilerin dışında kalan bütün Müslümanları kâfir saymış ve öldürülmelerini caiz görmüşlerdir.
- Yahudi, Hristiyan veya Mecusi olduğunu söyleyen kimselerin öldürülmesini haram saymışlardır.⁷¹
- Müslümanlarla dost olmayı, aynı yerde beraber yaşamayı, kestikleri hayvanlardan yemeyi ve onlardan dini bilgi edinmeyi haram saymışlardır.

⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, cilt. 8, s. 246.

⁶⁸ ez-Ziriklî, *el-Al'âm*, cilt. 7, s. 351.

⁶⁹ Ebû Mansûr el-İsfiriyânî, *el-Farku Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye*, s. 66.

⁷⁰ İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Karam Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzuddîn, *el-Lübâb fî Tehzibi'l-Ensâb*, Beyrut, Dârü Sâdır, t.y., cilt. 2, s. 371.

⁷¹ İbn Hazm ez-Zâhirî, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî, *el-Faslu fî'l-Milel ve'l-Ahvâi ve'n-Nihel*, cilt. 4, s. 144.

• Bir hüküm hakkında Müslümanların şahadetlerini geçersiz saymış, onlarla evlenmeyi ve onlara mirasçı olmayı da haramlar arasında saymışlardır.

• Nafi, Allah'ın (c.c.), dinin hükümlerini en doğru biçimde anlama kabiliyetini sadece kendilerine bahsettiğini ve içlerinden ayırdıkları müminlere bu dini öğretmeyi de kendilerine farz kıldığını iddia etmiştir.⁷²

• Haricilere muhalefet eden Müslümanların yaşadığı İslâm coğrafyasının, İslâm diyarı olmaktan çıkıp “Dârü'l-küfr” olduğunu savunmuşlardır.

• Muhaliflerin doğan çocuklarının müşrik doğduğuna ve cehennemde ebedi kalacaklarına hükmetmişlerdir.⁷³

• Ebû Musâ el-Eş'arî ve Amr b. Âs'ın tahkim olayına katılmalarından dolayı dinden çıktıklarını söylemişlerdir.⁷⁴

• Haricilerin yaşadıkları bölgede, Haricilerin takiyye yapmasını haram saymışlardır.⁷⁵

• Haricilere katılmak isteyen veya kendisinin Harici olduğunu iddia eden kimsenin imtihandan geçmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁷⁶ Bu imtihan şöyle icra ediliyordu: Haricilere katılmak isteyen bir kimseye, muhalif esirlerden biri teslim edilir ve öldürmesi istenir. Esiri öldürürse imtihanı geçmiş sayılır. Öldürmezse münafık olduğuna hükmedilir ve kendisi öldürülür.⁷⁷

• Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'den (r.a.) teberri etmişlerdir.

• Muhaliflerin emanet mallarını teslim etmenin vacip olmadığını, o malların Hariciler tarafından alıkonmasının caiz olduğunu savunmuşlardır.⁷⁸

• Hırsızın çaldığı miktarın nisap miktarına ulaşp ulaşmadığına bakılmaksızın elinin kesilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁷⁹

⁷² et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî Ebû Ca'fer, *Tarihü't-Taberî*, 2. baskı, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1967, cilt. 5, s. 567.

⁷³ Ebû Mansûr el-İsfiriyânî, *el-Farku Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye*, s. 62.

⁷⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, cilt. 1, s. 47; el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 1. baskı, Thk. Nevvâf el-Cerrâh, Beyrut, Dârü Sâdir, 2006, s. 59-60.

⁷⁵ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 173.

⁷⁶ eş-Şâtibî, İbrahim b. Musâ b. Muhammed el-Lehmî el-Ġirnâfî, *el-İ'tisâm*, 1. baskı, Thk. Hişâm b. İsmail es-Saynî, Suudi Arabistan, Dârü İbni'l-Cevzî, 2008, cilt. 3, s. 359.

⁷⁷ Ebû Mansûr el-İsfiriyânî, *el-Farku Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye*, s. 62.

⁷⁸ Ebû Ömer Şihabüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdi Rabbihi b. Habîb b. Hadîr b. Sâlim el-Endülüsî, *el-İkdü'l-Ferîd*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, cilt. 1, s. 186.

- Hırsızın elinin omuzdan kesilmesine hükmetmişlerdir.
- Hayız halindeki kadına namaz ve orucun farz olduğunu söylemişlerdir.⁸⁰
- Küfür diyarında oldukları müddetçe kendilerinin de kâfir olacaklarına, oradan çıktıklarında ise tekrar İslâm'a gireceklerine inanmışlardır.⁸¹
- Büyük günah işleyen kimsenin kâfir olacağına, İslâm ümmetiyle hiçbir alakasının kalmayacağına ve böyle bir kimsenin cehennemde ebedi olarak kalacağına hükmetmişlerdir.
- Allah'ın, peygamberlikten önce küfür üzere olan veya peygamber olduktan sonra küfre dönecek bir kimseyi peygamber olarak göndermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁸²

1.5. Haricilere Katılması

Nafi' b. Ezrak, önceleri ilimle uğraşan, fitnelerden ve savaşlardan geri duran birisiydi.⁸³ Ne varki etrafında bulunan ve Harici zihniyete sahip kimselerin fikirlerinden oldukça etkilenen⁸⁴ Nafi', Yezid b. Muaviye'nin hilafet döneminin sonlarına doğru Haricilere katılmaya karar vermiştir.⁸⁵ Onun bu kararını Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Ebû Celd Ceylân b. Fervâ el-Cevnî'den şöyle nakletmektedir: Fervâ dedi ki: Nafi' b. el-Ezrak Haricilere katılmadan önce yanıma geldi ve artık Haricilere katılmak istiyorum dedi. Ben de ona, sakın onlara katılma, dedi O da dedi ki: sünneti yok eden, bid'atı ortaya çıkaran bu insanların arasında kalışımız çok uzadı artık. Bende ona dedim ki: eğer Haricilere katılmakta kesin kararlıysan, şunu bil ki ben: Cehennem için yedi kapının bulunduğunu ve bunlardan birisinin, Harûra (bölgesinden, Müslümanlara karşı başkaldıracakların girmesi) için olduğunu hadis

⁷⁹ el-isfirâyinî, Ebü'l-Muzaffar Tahir b. Muhammed, *et-Tebîr fi'd-Dîn ve Temyîzul-Firkati'n-Nâciye ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*, 1. baskı, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Lübnan, Âlemü'l-Kütüb, 1983, s. 50.

⁸⁰ İbn Hazm ez-Zâhirî, *el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ahvâi ve'n-Nihel*, cilt. 4, s. 144.

⁸¹ İbni'l-Cevzî, Cemalüddîn Ebü'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Telbîsu İblîs*, 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2001, s. 86.

⁸² eş-Şehrîstânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm b. Ebî Bekr Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihel*, Beyrut, Müessesetü'l-Halebî, t.y., cilt. 1, s. 119.

⁸³ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 153.

⁸⁴ el-Belâzürî, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 144.

⁸⁵ İbn Kaymâz ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 2. baskı, Thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmirî, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmî, 1984, cilt. 5, s. 31.

olarak rivayet ettim. Artık sen bilirsin istersen katıl veya katılma. Bunun üzerine (sözümü dinlemeyip, Haricilerle beraber Basra'dan) Ahvaz'a doğru yola çıktı.⁸⁶

Nafi' b. el-Ezrak, aralarında Haricilerin önde gelenleri Atiyye b. el-Esved el-Hanefî, Übeydullah, Mahûz'un oğulları Osman ve Zübeyr, Amr b. Übeyd el-Anberî, Kutrî b. Fucâe el-Mazinî, Abdû Rabbihî el-Kebîr ve Abdû Rabbihî es-Sağîr ile birlikte otuz bin kişilik bir orduyla, Abdullah b. Zübeyr'in yönetimi altında bulunan Ahvaz'a saldırmış, oradaki yöneticileri öldürdükten sonra, Ahvaz ve Huzistan civarındaki bütün yerleşim yerlerini ele geçirmiştir.⁸⁷

1.6. Vefatı

Nafi' b. el-Ezrak taraftarlarıyla beraber Basra'dan Ahvaz'a doğru hareket etmiş ve Ahvaz valisi Mes'ud b. Amr el-Meanî'yi öldürmüştür. Oradaki görevlileri kovduktan ve orayı yağmaladıktan sonra Ahvaz'da ikamet etmiş ve bir daha da Basra'ya dönmemiştir.⁸⁸ Basra'daki halk, Mes'ud b. Amr'ın öldürülmesi yüzünden ihtilafa düşmüş ve ne yapacaklarını tartışırken, Yemen ve Umman'daki Hariciler Nafi'e katılmış, Nafi' b. el-Ezrak artık yenilmez bir güç haline gelince Basra için büyük tehlike arz etmeye başlamıştır.⁸⁹ Bu gücün farkında olan Nafi', Basra'ya yakın olan el-Cisr denilen bölgeye hareket etmiştir. Bunu haber alan Basra emiri Abdullah b. el-Haris, Müslim b. Ubeys b. Kûreyz b. Rabîa'yı büyük bir ordu ile Nafi'in üzerine yollamıştır. Müslim b. Ubeys, Nafi' b. el-Ezrak'ı ve ordusunu Ahvaz'ın Dûlab denilen bölgesine kadar geri püskürtmüştür. Bu bölgeye nisbetle Dûlab savaşı adı verilen bu savaşta Nafi' b. el-Ezrak hicri altmış beş senesinin Haziran ayında öldürülmüştür.⁹⁰

⁸⁶ el-Belâzürî, *Cumelîn min Ensâbi'l-Eşrâf*, cilt. 7, s. 153.

⁸⁷ es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî, *el-Ensâb*, Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Ma'lemî, 1. baskı, Haydarâbâd, Meclîsu Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1962, s. 185.

⁸⁸ el-Müberraîd, *el-Kâmil fi'l-Lüğati ve'l-Edeb*, cilt. 3, s. 206.

⁸⁹ Ebû Mansûr el-İsfiriyânî, *el-Farku Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye*, s. 64.

⁹⁰ İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Karam Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzuddîn, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 1. baskı, Thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmirî, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996, cilt. 3, s. 276: en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvahhâb b. Muhammed b. Abdü'd-Dâim el-kureşî Şihâbuddîn, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 1. baskı, Kahire, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, 2002, cilt. 20, s. 523.

2. Nafi' b. el-Ezrak'ın Mesâilleri'nin Kaynağı

2.1. Abdullah b. Abbâs (r.a.) (ö.68/688)

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'in oğlu⁹¹ olan Abdullah b. Abbâs (r.a.), hicretten üç yıl önce Şi'b denilen yerde Mekke'de doğmuştur.⁹² Annesi Ümmü'l-Fazl Lübâbe,⁹³ Hz. Hatice'den (r.a.) sonra Müslüman olan ilk kadındır.⁹⁴

Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin (r.a.) safında yer almış, Hz. Ali zamanında Basra valiliği görevini yürütmüştür.

Abdullah b. Abbâs, en büyük oğlu Abbâs'a nisbetle "Ebü'l-Abbâs"⁹⁵ künyesiyle anılmıştır. İlimin çok olmasından dolayı kendisine "el-Bahr" (ilmin denizi), "Habru'l-ümme" (ümmetin bilgini), "Tercümânü'l-Kur'ân" (Kur'ân'ın en yetkili müfessiri), çok fasih ve Arapçaya vâkıf olmasından ötürü "Lisânü'l-Aşîra" (Kavmin sözcüsü), fıkhıdaki derinliğinden ötürü de kendisine "Fakîhü'l-Ümme" (Ümmetin fakihî) lakapları verilmiştir.⁹⁶

Hz. Resûlullah (s.a.s.) vefat ettiği sırada henüz 13 veya 15 yaşlarında olduğunu söyleyen Abdullah b. Abbâs,⁹⁷ hayatını İslâm'ı yaşamak ve yaşatmak için ilim yolunda harcamış ve hicretin altmış sekizinci senesinde 70 yaşında iken (ö.68/688) Taif'te vefat etmiştir. Cenaze namazını Muhammed b. el-Hanefiyye kıldırılmış ve Taif'te defnedilmiştir.⁹⁸

⁹¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1989, cilt. 4, s. 3: eş-Şeybânî, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *el-Esâmi ve'l-Künâ*, 1. baskı, Thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî', Küveyt, Mektebetü Dârü'l-Aksâ, 1985, s. 126.

⁹² İbn Ebû Heyseme, Ebû Bekr Ahmed, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, 1. baskı, Thk. Salâh b. Fethi Hilâl, Kahire, Dârü'l-Fârûk el-Hâdise, 2006, cilt. 2, s. 627.

⁹³ İbn Ebû Heyseme, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, cilt. 2, s. 817.

⁹⁴ el-Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdülazîz b. el-Merzûbân b. Sabûr b. Şahîn Şah, *Mu'cemu's-Sahâbe*, 1. baskı, Thk. Muhammed Emîn b. Muhammed el-Cenkî, Küveyt, Mektebetü Dârü'l-Beyân, 2000, cilt. 3, s. 483.

⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, cilt. 5, s. 241-239: Müslim b. el-Haccâc Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, 1. baskı, Thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Medine, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1983, cilt. 1, s. 609.

⁹⁶ el-İsbahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Musâ b. Mihrân, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1. baskı, Thk. Adil b. Yusuf el-Azâzî, Riyad, Dârü'l-Vatan li'n-Neşr, 1998, cilt. 3, s. 1699: İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *el-Cerh ve'l-Ta'dîl*, 1. baskı, Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1854, cilt. 5, s. 116.

⁹⁷ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugîra, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, t.y., cilt. 5, s. 3.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, cilt. 5, s.76: Ebû Heyseme, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, cilt. 2, s. 877.

Abdullah b. Abbâs, çok hadis rivayet ederek hadis ilmine, fihki konularda görüş beyan edip fetva vererek fıkıh ilmine yaptığı katkıların yanı sıra, hemen her ayet hakkında yaptığı farklı rivayet ve yorumlarla da Tefsîr ilminde bir otoritedir.⁹⁹

Daha küçük yaşta ilmiyle diğer sahâbeden temayüz eden Abdullah b. Abbâs, Tefsîr ilmindeki üstünlüğü de herkes tarafından benimsenmiş ve kabul edilmiştir. ez-Zehebî, “*et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*” adlı eserinde Abdullah b. Abbâs’ı (r.a.), Tefsîr sahasında bu üstün mertebeye yükselten faktörlerden söz ederken şu sebepleri zikretmektedir:

a) Allah Resûlü (s.a.s.) ona “*Allah’ım onu dinde fakih (uzman) kıl ve ona tevili (Tefsîri) öğret*” şeklinde dua etmiştir.

b) Temyiz çağından itibaren Hane-i saadette bulunarak birçok şeyi bizzat Peygamber Efendimiz’den (s.a.s.) işitmiş, vahyin nüzulüne sebep teşkil eden olaylara tanıklık etmiştir.

c) Allah Resûlü’nün (s.a.s.) vefatından sonra da ilimde temayüz eden sahâbenin büyüklerinden -bilhassa esbab-ı nüzul ve ayetlerin teşri Tarîhi hakkında- ilim öğrenmiştir.

d) Arap dilindeki garîb kelimelere, Arapçanın üslûplarına, edebiyatına ve zevkine vâkıf bir kimsedir.

e) Ayetleri doğru bildiği manalarla tefsîr etmekten çekinmezdi.¹⁰⁰

Sahâbenin en bilginlerinden olan Abdullah b. Abbâs aynı zamanda Mekke Tefsîr Ekolü’nün de kurucusudur.¹⁰¹ Bu yüzden Tefsîr alanında en güvenilir ve sağlam bilgiler onun yetiştirmiş olduğu talebeleri aracılığıyla bize ulaşmıştır.¹⁰² İbn Abbâs’ın başlıca talebeleri şunlardır: Mücahit, Ata b. Ebî Rabâh, İkrime, Tavûs b. Keysan, Saîd b. el-Müseyyeb, Vehb b. Münebbih ve Saîd b. Cübeyr.¹⁰³

⁹⁹ Muhsin Demirci, *Tefsîr Tarihi*, İstanbul, İFAV. Yayınları, 2017, s. 83.

¹⁰⁰ ez-Zehebî, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn*, cilt. 1, s. 50.

¹⁰¹ Muhammed Fatih Kesler, *Mekke Tefsîr Ekolü*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 33.

¹⁰² İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm el-Harrânî, *Mecmau’l-Fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Medine, Mecmau’l-Melik Fehd, 1996, cilt. 13, s. 347.

¹⁰³ İbnü’l-Esîr, *Usdül-Gâbe fî Mâ’rifeti’s-Sahâbe*, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995, cilt. 3, s. 291: el-Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebü’l-Haccâc Cemalüddîn b. Zeki Ebû

Abdullah b. Abbâs'tan, gelen Tefsîrle ilgili rivayetlere bakıldığında rivayetlerin çoğunluğunun, Arap lehçeleri ve şiirlerine dayanarak Kur'ân'da geçen garîb kelimelere yapılan izahlar ihtiva ettiği görülmektedir. Bu rivayetler, Ata b. Ebî Rabâh tarafından “*Ġarîbü'l-Kur'ân*” adıyla bir kitapta toplamıştır.¹⁰⁴ İsmail Cerrahoğlu, bu eseri, farklı el yazması nüshalarını karşılaştırmak suretiyle makale olarak yayınlamıştır.¹⁰⁵ Yine İbn Abbâs'tan Ali b. Ebî Talha tarihiyle rivayet edilen ve birçok müellifin kendisinden nakilde bulunduğu “*Sahîfetü Ali b. Ebî Talha*” isimli eser günümüze kadar tam ulaşmamıştır.¹⁰⁶

Firûzâbâdî (ö.817/1414), çeşitli Tefsîr kitaplarını tarayarak Abdullah b. Abbâs'ın Tefsîrle ilgili yapmış olduğu nakilleri “*Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri ibn Abbâs*” ismiyle tek cilt halinde bir kitapta toplamıştır.¹⁰⁷

Abdülaziz b. Abdullah, Firûzâbâdî'nin (ö.817/1414) toplamış olduğu nakillere, İbn Abbâs'tan, Tefsîrle ilgili gelen başka rivayetleri de derleyerek “*Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyâtuhu*” ismiyle iki cilt halinde neşretmiştir.

Yine Prof. Dr. Ahmed el-Ümrânî, Abdullah b. Abbâs'tan Tefsîrle ilgili gelen rivayetleri toplamak maksadıyla Tefsîr ve hadis kitaplarını tarayarak “*Tefsîru Abdullah b. Abbâs*” adında sekiz cilt halinde bir eseri kaleme almıştır. Ancak bu eser, Kur'ân'ın sadece Fatîha'dan, Maide'ye kadar olan surelerini kapsamaktadır.¹⁰⁸

Muhammed el-Kazâî el-Kelbî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, t.y., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1980, cilt. 15, s. 156-157.

¹⁰⁴ Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi bl. 8, nr: 2815.

¹⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Tefsîrde Atâ b. Ebû Rabah ve İbn Abbâs'dan Rivayet Ettiği Garîbü'l-Kur'ânı,” *AÜİF Der.*, S. 1, (1978), s. 1-89.

¹⁰⁶ Nurdan Mendeş ve Vehbi Karakaş, “Garîbü'l-Kur'ân Literatüründe İbn Hişâm'ın Yeri ve Râğib el-İsfehânî'nin el-Müfredât'ıyla Mukayesesi,” *ÇOMÜİF Der.*, S. 5, (2014), s. 43-67.

¹⁰⁷ ez-Zehabî, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirîn*, cilt. 1, s. 50.

¹⁰⁸ Ahmed el-Umrânî, *Tefsîru Abdullah b. Abbâs*, 1. baskı, Kahire, Dârü's-Selâm, 2011.

İKİNCİ BÖLÜM

NAFÎ‘ B. EL-EZRAK’IN MESÂİLERİ’NDE İŞLENEN KUR’ÂN’IN GARÎB KELİMELERİ

2.1. (ا) Harfi İle (خ) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler

2.1.1. (ا) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Ebben (أَبَا):

أَبَا: Lüğatte çayır, çimen, otlak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وفاقهة)
وأبَا “Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için [...] meyvalar ve otlaklar ortaya
çıkardık.”¹¹⁰ Ayetindeki (أَبَا) ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hayvanların yediği ottur.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

تَرَى بِهِ الْأَبَّ وَالْيَقُطِينَ مُخْتَلِطًا عَلَى الشَّرِيعَةِ يَجْرِي تَحْتَهَا الْعَرَبُ¹¹¹

Orada otların ve sarmaşıkların birbirine dolandığını görürsün

Yolun kenarında [Bulunan bu otların] altından sular akmakta

Bu kelime ile ilgili; çalışmamız boyunca müracaat ettiğimiz ve dipnotta kaynak gösterdiğimiz Tefsîr kitaplarında, İbn Abbâs’ın (r.a.) yaptığı te’vîlden farklı bir te’vîle rastlamadık.

Ebâbil (أَبَابِيل):

أَبَابِيل: Kelimesi إِبْيَلٌ veya إِبْوَلٌ kelimesinin cemisi olduğu söylense de Sahih ve kabul gören görüş, müfredi olmayan cemi bir sığa olmasıdır. Lüğatte bölük bölük, birbirini takip eden gruplar anlamına gelmektedir.¹¹²

¹⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 204.

¹¹⁰ Abese 80/31.

¹¹¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 100.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وارسل) (عليهم طيرا أبابيل) “Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.”¹¹³ Ayetindeki (طيرا أبابيل) ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Gidip gelip, gagalarıyla ve ayaklarıyla taş taşıyan ve o taşları (Ebrehe’nin ordusundaki askerlerin başları) üzerine yağdıran demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَبِالْفَوَارِسِ مِنْ وَرَقَاءَ قَدْ عَلِمُوا أَحْلَاسُ خَيْلٍ عَلَى جُرْدِ أَبَابِيلٍ¹¹⁴

İtâp b. Verkâ ile yaptığımız savaşta, süvarilerimizin (Kahramanlıklarından) tanıklar bizi

Öyle süvarilerdir ki (Onlar) dağların zirvelerinden akan bölük bölük ordulardır

(طيرا أبابيل) ayetindeki kuşların sağangiller familyasından olan ve kırlangıç kuşuna benzeyen eabil kuşları olup olmadığını bilmiyoruz. Ayetteki (أبابيل) sözü ile bu familyaya mensup Ebâbil kuşları arasındaki isim benzerliğinden hareketle kastedilen kuşların bunlar olduğunu söylemek ilmi bir söylem değildir. Nitekim bütün müfessirler (طيرا أبابيل) ayetinin, bölük bölük, birbirini takip eden, farklı cinsten, her taraftan gelen, arkaya arkaya dizilmiş kuşlar manasına geldiğini söylemişlerdir. Ancak hiçbiri bu kuşların cinsinden ve mahiyetinden bahsetmemiştir.

Esâşen ve Ri’yen (أثاثاً ورعياً):

الأثاث: Lüğatte malın büyük bir bölümü, çokça mal, eşya, kişinin sahip olduğu malın hepsi gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁵ الرُّئْيُ : Görüntü, görünüm manalarına gelmektedir.¹¹⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وكم اهلكتنا) (قبلهم من قرن هم احسن اثاثا ورعيا) “Biz onlardan önce, mal-mülk ve görünümü daha güzel

¹¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 6.

¹¹³ Fil 105/3.

¹¹⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 88.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 111.

¹¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 295.

olan nice nesilleri helak ettik.”¹¹⁷ Ayetindeki (أثاثا ورءيا) kelimeleri ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الأثاث: Eşyadır. الرئي: İçecektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, manasının, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

كَأَنَّ عَلَى الْحُمُولِ عِدَاةَ وَلَوْ أَنَّ مِنَ الرَّئِي الْكَرِيمِ مِنَ الْأَثَاثِ¹¹⁸

Gittikleri sabah sanki devenin üzerinde

Güzel eşyaları ve güzel içecekleri vardı

Beyzavî (ö.685/1286) (الأثاث) kelimesini: Ev eşyası, (الرئي) kelimesini: Görünüm olarak Tefsîr ederken¹¹⁹ Saâlibî (ö.875/1470), (الأثاث) kelimesini: Para ve hayvan gibi mal, (الرئي) kelimesini: Yağmur ve bereket olarak Tefsîr etmiştir.¹²⁰

Te'sa (تأس):

تأس: Lüğatte hüzn anlamına gelmektedir.¹²¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فلا تأس) (على القوم الفاسقين) “Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.”¹²² Ayetindeki (فلا تأس) sözü ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Üzülme anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmruülkays’ın¹²³ şu şiirini duymadın mı?” dedi.

¹¹⁷ Meryem 19/74.

¹¹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 71.

¹¹⁹ Nâsiruddîn Ebû Saîd b. Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şeyrâzî el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 1.baskı, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1997, cilt. 4, s. 17.

¹²⁰ es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. baskı, Thk. Muhammed Ali Muavviz, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1997, cilt. 4, s. 33.

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 35.

¹²² Maide 5/26.

وُقُوفاً بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيَّهُمْ يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَى وَتَحْمَلُ¹²⁴

Dostlarım, bineklerini başucumda durdurmuş

Helak etme kendini, gamdan sabreyle diyor

Bu kelime ile ilgili; çalışmamız boyunca müracaat ettiğimiz ve dipnotta kaynak gösterdiğimiz Tefsîr kitaplarında, İbn Abbâs'ın (r.a.) yaptığı te'vîlden farklı bir te'vîle rastlamadık.

Efelet (أَفَلْتُ):

أَفَلْتُ: Lüğatte batmak, kaybolmak anlamlarına gelmektedir.¹²⁵

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فلما أفلت)
“Güneş batınca, ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak
koştuklarınızdan uzağım dedi.”¹²⁶ Ayetindeki (أفلت) sözü ne anlama geliyor söyler
misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Güneşin, gökyüzünün ortasından (Batıya doğru)
kaymasıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda
olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ka’b b. Malik’in¹²⁷ şu şiirini duymadın mı?”
dedi.

فَتَغَيَّرَ الْقَمَرُ الْمُنِيرُ لِفَقْدِهِ وَالشَّمْسُ كُسِفَتْ وَكَادَتْ تَأْفُلُ¹²⁸

Parıldayan ay, onun yokluğundan etkilenip büzüldü

Ve güneş tutuldu hatta neredeyse [sönüp] kayboldu

Ulaşabildiğimiz lüğât kitaplarına baktığımızda, أَفُلٌ – يَأْفُلُ – أَفُولاً fiil çekiminin,
batmak, kaybolmak anlamlarına geldiğini görmekteyiz.¹²⁹ Nitekim kitaplarına

¹²³ İmruülkays b. Hucre b. Hâris b. Amr el-Kindî. Yemen asıllı olan bu şair, Arap şairlerinin en meşhurlarındandır. Bkz.: İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîyneverî, *eş-Şi’ru ve’ş-Şuarâu*, kahire, Dârü’l-Hadîs, 2002, cilt. 1, s. 20.

¹²⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 84.

¹²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 11, s. 18.

¹²⁶ En’am 6/78.

¹²⁷ Ka’b b. Malik b. Amr b. el-Kayn b. Ka’b b. Sevâd b. Gâne Bkz.: es-Safedî, Salâhaddîn Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi’l-Vefayât*, Beyrut, Dârü İhyâü’t-Türâs, 1999, cilt. 24, s. 256.

¹²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 84.

baktığımız müfessirler¹³⁰ (أفلت) kelimesini (غابت) battı anlamında Tefsîr etmişlerdir. Dolayısıyla (أفلت) kelimesinin: Güneşin istivadan, zevale geçmesi anlamında kullanılması doğru bir kullanım olmayacaktır. Ancak İbn Abbâs, “istivadan, zevale geçmesi” sözüyle, güneşin batmasını kastetmiş olabilir.

İllen (إلّا):

إلّا: Lüğatte soy sop, nesep, akrabalık, komşuluk gibi anlamlara gelmektedir.¹³¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (لا يرقبوا) “...Sizin hakkınızda ne akrabalık (Bağlarını), ne de antlaşma (Yükümlülüğünü) gözetirler.”¹³² Ayetindeki (إلا ولا ذمة فيكم) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الإلّ: akrabalık bağıdır. الذمة: antlaşmadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

جَزَى اللهُ إِلاَّ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ جَزَاءَ ظُلْمٍ لَا يُوَخَّرُ عَاجِلًا¹³³

Allah, benim ile aralarında (Hak, hukuk bulunan) akrabalarımı cezalandırsın

Öyle bir ceza ki, Allah’ın geciktirmediği, mazlumun ahına karşılık cezası gibi

Müfessirler (إلا) kelimesinin manasıyla ilgili farklı tevillerde bulunmuşlardır. el-Mâverdi (ö.450/1058) müfessirlerin yaptıkları bütün te’villeri altı maddede

¹²⁹ İbn Sîdâ, Ebü’l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî, *el-Muhkim ve’l-Muhîtü’l-A’zam*, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002, cilt. 10, s. 405; el-Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman b. Anr b. Temîm el-Farâhidî el-Basrî, *Kitâbü’l-Ayn*, Beyrut, Dârü Mektebetü’l-Hilâl, t.y., cilt. 8, s. 337; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sahâh Tacü’l-Luğati ve Sahâhu’l-Arabiyyeti*, 4. baskı, Beyrut, Dârü’l-İlmi lil-Melâyîn, 1986, cilt. 4, s. 1623.

¹³⁰ el-Hâzin, Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyhî Ebü’l-Hasan, *Lübâbu’t-Te’vîl fi Meâni’t-Tenzil*, Thk. Muhammed Ali Şahîn, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995, cilt. 2, s. 129; et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlip el-Âmulî Ebû Ca’fer, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, Beyrut, Dârü İhyâü’t-Türâs el-Arabî, 1999, cilt. 11, s. 487; el-Mâverdi, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y, cilt. 2, s. 134; İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 3. baskı, Suudi Arabistan, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1998, cilt. 4, s. 1330.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 11, s. 26.

¹³² Tevbe 9/8.

¹³³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 89.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Musâllat (İdareci tayin) ederiz.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu olduğunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa'nın¹⁴⁰ şu şiirini duymadın mı?” dedi.

إِنْ يُغَبِّطُوا يَبْسُرُوا وَإِنْ أَمُرُوا يَوْمًا يَصِيرُوا لِلْهَلْكِ وَالْفَقْدِ¹⁴¹

Kendilerine (Sayılarının çok olmasına) gıpta edilince refahları artar

Bir gün başa gelseler de eksilmeye ve helak olmaya mahkûmdurlar

Yukarıda Arapça kelimelerin aldıkları iraba göre farklı anlamlar ifade ettiğini belirtmiştik. Bu ayette geçen (أمرنا) kelimesi, (أَمَرْنَا) emrettik, (أَمْرُنَا) amir tayin ettik, (أَمْرُنَا) sayılarını çoğalttık anlamında üç farklı kıraatle okunmuştur. Tefsîr kitaplarında bu kelimenin farklı yorumlanması, bu üç kıraatten birinin dikkate alınmasıyla alakalıdır.

Elfeynê (الْفَيْنَا):

Sözlükte اِلفَاء - يُلفِي - أَلْفَى fiil çekiminden nefsi mütekellim maa'l-gayr sığısı olarak kabul edilirse وَجَدْنَا: Bulduğumuz manasında olur. Alışmak, aşına olmak, samimi olmak, evcilleşmek manasında olan اِلْفَاء - يَأْلَف - أَلْفَ fiil çekiminden kabul edilirse o zaman ayetteki (ألفينا) kelimesi: Alıştığımız, aşına olduğumuz manasında olur.¹⁴²

Arapçada kelimelere hamledilen manalar, kelimenin kök harflerine ve fiil bâblarına (Kalıplarına) göre farklılık arz etmektedir. Buna binaen Arapça bir kelimeye mana verirken bu hususa çok dikkat etmek gerekir. Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelere baktığımızda, yapılan hataların birçoğu, kelimelerin kök ve baplarına (Kalıplarına) dikkat edilmediğinden kaynaklandığını görmekteyiz.

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (قالوا بل نتبع) *“onlara, Allah'ın indirdiğine uyun! Denildiği vakit, hayır, biz,*

¹⁴⁰ Lebîd b. Rabîate b. Âmir b. Malik b. Ca'fer b. Kilâb b. Rabîate b. Âmir b. Sa'sâte el-Âmirî. Cahiliye şairlerinden olan Lebîd, İslâm dini ile müşerref olduktan sonra bir beyitlik şiirden başka şiir söylememiştir. Bu beyit şöyledir: مَا عَاتَبَ الْمَرْءَ الْكَرِيمَ كَنْفَسِهِ وَالْمَرْءَ يُصْلِحُهُ الْجَلِيسُ الصَّالِحُ “Haysiyetli kişiyi, nefsi gibi iyi kınayan yoktur. Kişiyi de salih dostu islâh eder!” Bkz.: İbnu'l-Esîr, *Uşdül-Gâbe fi Mâ 'rifeti's-Sahâbe*, cilt. 4, s. 482.

¹⁴¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 91.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 9, s. 10.

atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (dine) uyarız derler.”¹⁴³ Ayetindeki (أَلْفِينَا عَلَيْهِ) sözü ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (Dine) uyarız anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar (أَلْفِينَا) kelimesini (Senin söylediğin manada) kullanmışlar mıdır?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa b. Zübeyn’in¹⁴⁴ şu şiirini duymadın mı?” dedi.

فَحَسْبُوهُ فَأَلْفُوهُ كَمَا زَعَمَتْ تِسْعًا وَتِسْعِينَ لَمْ تُنْقِصْ وَلَمْ تَزِدِ¹⁴⁵

Saydılar ve (Onları) buldular, tam söylediği miktarda

Doksan dokuz olarak, ne bir eksik ne de bir fazla¹⁴⁶

Enâm (أَنَام):

أَنَام: Sözlük olarak yeryüzündeki tüm canlıları ifade eden bir isimdir.¹⁴⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (والأرض) “Allah, yeri yaratıklar için var etti.”¹⁴⁸ Ayetindeki (أَنَام) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yaratıklardır.” dedi.

¹⁴³ Bakara 2/170.

¹⁴⁴ Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb Nâbiğa ez-Zübeynî. Cahiliye şairlerinin birinci tabakasından sayılır. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, cilt. 3, S. 54.

¹⁴⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi‘l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 79.

¹⁴⁶ Bu şiir: Çok uzak mesafelerdeki görülmesi çok zor olan şeyleri bir bakışta hata etmeden ne olduğunu, kaç tane olduğunu görüp, söyleyebilen ve bu kabiliyetinden dolayı darb-ı mesel olan Zerkâû‘l-Yemâme adında bir kadının, söylediği sözün doğru ve isabetli olduğunu ifade etmek için Nâbiğa b. Zübeyn tarafından söylenmiştir. Rivayete göre bu kadın üç günlük mesafeden uçan güvercinlere bakmış ve şu şiiri söylemiştir: (أَلَيْتِمَا هَذَا الْحَمَامُ لِيْهِ *** إِلَى حَمَامَتِيْهِ *** وَنَصْفُهُ فَقَدِيْهِ *** تَمْ) (الْحَمَامُ مِيْهُ “Keşke bu güvercinler bendeki güvercin ile beraber benim olsaydı ve bu güvercinlerin yarısı kadar daha olsaydı, o zaman toplamda güvercinler yüz tane olurdu.” Yani toplamda altmışaltı tane güvercin görmüş, güvercinlerin yarısı otuz üç eder, kendisindeki güvercini ekleyince sayı yüz olur. Onun bu sözünü duyanlar hemen güvercinleri yakalamak için ağ kurmuşlar ve bütün güvercinleri yakalayıp saydıklarında gerçekten de güvercinlerin altmışaltı tane olduğunu bulmuşlar. Bkz.: es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *Şerhu Şevâhidi‘l-Muğni*, Beyrut, Lecnetü‘t-Türâs el-Arabî, 1966, cilt. 1, s. 77: en-Nehravânî, Ebû‘l-Farac el-Muâfi b. Zekeriyâ b. Yahyâ el-Cerîrî, *el-Celisu‘s-Sâlih el-Kâfi ve‘l-Enis en-Nâsîh eş-Şâfi*, 1.baskı, Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, 2005, cilt. 1, s. 623: es-Seâlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail Ebû Mensur, *Simârü‘l-Kulüb fi‘l-Muzâfi ve‘l-Mensûb*, Kahire, Dârü‘l-Maârif, t.y, s. 300.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü‘l-Arab*, cilt. 12, s. 37.

¹⁴⁸ Rahman 55/10.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa'nın¹⁴⁹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَإِنْ تَسْأَلِينَا مِمَّنْ نَحْنُ فَإِنَّا عَصَافِيرُ مِنْ هَذَا الْأَنَامِ الْمُسَحَّرِ¹⁵⁰

Eğer bize, kimden olduğumuzu soruyorsan

Bil ki biz, bu efsunlu âlemdeki serçeleriz

İbn Abbâs (r.a.), (أنام) kelimesinden muradın bütün yaratıklar olduğunu söylese de Matûridî (ö.333/944), “O, yeryüzündeki her şeyi sizin için yarattı...”¹⁵¹ Ve “Göklerdeki ve yeryüzündeki her şeyi sizin hizmetinize verendir.”¹⁵² Ayetlerinden yola çıkarak (أنام) kelimesinden muradın insanlar olduğunu söylemiştir.¹⁵³

Yueyyidu (يُؤَيِّدُ):

يُؤَيِّدُ: Lüğatte güç, takviye, yardım, destek anlamında olan أَيْدَاءٌ – يُؤَيِّدُ – آدٌ fiil çekiminin, tef'îl babına sokulmuş halinden, müfred müzekker gaip sığasıdır.¹⁵⁴

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ) (من يشاء) “Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu.”¹⁵⁵ Ayetindeki (يُؤَيِّدُ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Destekler.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit'in¹⁵⁶ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

بِرَجَالٍ لَسْتُمْوَا أُمَّتَالَهُمْ أُيْدُوا بِجِبْرِيلَ نَصْرًا فَفَزَنَ¹⁵⁷

¹⁴⁹ Lebîd b. Rabîate b. Âmir b. Malik b. Ca'fer b. Kilâb b. Rabîate b. Âmir b. Sa'sâte el-Âmirî. Bkz.: İbnu'l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, cilt. 4, s. 482.

¹⁵⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 78.

¹⁵¹ Bakara 2/29.

¹⁵² Casiye 45/13.

¹⁵³ el-Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansûr, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, cilt. 9, s. 464.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 76.

¹⁵⁵ Al-i İmran 3/13.

¹⁵⁶ Hassân b. Sabit b. el-Munzir b. Haram b. Amr b. Zeyd b. Menât b. Adiy b. Amr b. Malik b. Neccâr. Bkz.: İbnu'l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, cilt. 2, s. 6.

¹⁵⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 73.

(Bedir'in savaşçıları) Öyle adamlar ki siz onlar gibi olamazsınız

(Allah tarafından) desteklendiler de Cebrail (Melek ordusuyla) indi

Bu kelime ile ilgili; çalışmamız boyunca müracaat ettiğimiz ve dipnotta kaynak gösterdiğimiz Tefsîr kitaplarında, İbn Abbâs'ın (r.a.) yaptığı te'vîlden farklı bir te'vîle rastlamadık.

İyâbehüm (إِيَابَهُمْ):

إِيَاباً: Lüğatte geri dönüş yapmak anlamına gelmektedir.¹⁵⁸

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (إِن إِلَيْنَا) (إِيَابَهُمْ) “*Muhakkak onların dönüşü bizedir.*”¹⁵⁹ Ayetindeki (إِيَابَهُمْ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الإياب: Dönüş yeri demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abîd b. el-Abrâs'ın¹⁶⁰ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَكُلُّ ذِي غَيْبَةٍ يُوُوبُ وَعَايِبُ الْمَوْتِ لَا يُوُوبُ¹⁶¹

Ortadan kaybolan kimse bir gün mutlaka dönecektir

Ancak ölümün alıp götürdüğü kimsenin dönüşü yoktur

Bu kelime ile ilgili; çalışmamız boyunca müracaat ettiğimiz ve dipnotta kaynak gösterdiğimiz Tefsîr kitaplarında, İbn Abbâs'ın (r.a.) yaptığı te'vîlden farklı bir te'vîle rastlamadık.

Ânin (أَن):

أَن: Lüğatte bir işin vaktinin yaklaşması, gelip çatması, meyvenin olgunlaşması, bir şeyin son noktaya varması gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶²

¹⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 218.

¹⁵⁹ Gaşiye 88/25.

¹⁶⁰ Abîd b. el-Abras b. Avf b. Ceşm el-Esedî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, cilt. 4, S. 188.

¹⁶¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 90.

¹⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 48.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يطوفون)
“Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında
gidip gelirler.”¹⁶³ Ayetindeki (آن) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الآن: Sıcaklıkta son dereceye ulaşmış demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa b. Zübyân’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَيَخْضِبُ لِحْيَةَ عَدْرَتٍ وَخَائِتٍ بِأَحْمَرَ مِنْ نَجِيعِ الْجَوْفِ آن¹⁶⁴

Vefasızlık ve hainlik eden sakalını boyar

Kandan dahi son derece kırmızı boya ile

Yeûdühû (يُودُهُ):

يُودُ: Lüğatte zor, ağır, zahmetli, meşakkatli anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولا يؤوده)
“Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na zor gelmez.”¹⁶⁶ Ayetindeki (لا يؤوده)
ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “O’na ağır gelmez.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يُعْطِي الْمَيْمِينَ وَلَا يُؤُودُهُ حَمْلُهَا مَحْضُ الضَّرَائِبِ مَا جِدُّ الْأَخْلَاقِ¹⁶⁷

(Fakirin) maişetini karşılar ve bu, ona ağır gelmez

Çünkü o, asil bir soya sahip ve onun, ahlakı güzeldi

¹⁶³ Rahman 55/44.

¹⁶⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 82.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 74.

¹⁶⁶ Bakara 2/255.

¹⁶⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 85.

2.1.2. (ب) Harfi İle Başlayan Kelimeler

el-Bâis (البَّائِسُ):

البَّائِسُ: Lüğatte şiddet, zorluk çeken, meşakkat ve azap gören, fakir olan kimse anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واطمعوا) (البائس الفقير) “...*Yoksula fakire de yedirin.*”¹⁶⁹ Ayetindeki (البائس) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “البائس: Aşırı yoksulluktan dolayı elinde hiçbir şey bulunmayan kimsedir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tarâfete b. el-Abd’in¹⁷⁰ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَعْنَاهُمْ الْبَائِسُ الْمُدْقِعُ وَالضَّيْفُ وَجَارٌ مُجَاوِرٌ جُنُبٌ¹⁷¹

Sefalet içinde yaşayan fakir de misafir de onlara gelir

Hemen yanı başlarındaki yabancı komşuları da gelir

el-Be’sêi (البَّاسَاءُ):

البَّاسَاءُ: Lüğatte açlık, yokluk, zarar, hasar gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فأخذناهم) (بالباساء والضراء) “...*Onları şiddetli yoksulluk ve darlıkla yakaladık.*”¹⁷³ Ayeti ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “البَّاسَاءُ: Bereket ve bolluk, الضراء: Kuraklık ve darlıktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 20.

¹⁶⁹ Hac 22/28.

¹⁷⁰ Tarafâte b. Abd b. Sa'd el-Bekrî el-Vâilî Ebû Amr. Cahiliye şairlerinin birinci tabakasındandır. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, cilt. 3, s. 225.

¹⁷¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 77.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 21.

¹⁷³ En-am 6/42.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Zeyd b. Amr’ın¹⁷⁴ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِنَّ إِلَهَ عَزِيزٍ وَاسِعٍ حَكْمٍ بِكَفِّهِ الصُّرُّ وَالْبَأْسَاءُ وَالنَّعَمُ¹⁷⁵

Ulaşabildiğimiz lügat kitaplarının hiçbirinde (البأساء) kelimesinin, bereket ve bolluk anlamında olduğunu bulamadık.¹⁷⁶

Bâri’uküm (بَارئِكُمْ):

بَرَأَ: Lüğatte yaratmak anlamında olup, Allah’ın canlı varlıkları eşsiz ve benzersiz yarattığını ifade etmek için kullanılan özel bir fiildir. (خَلَقَ) fiili canlı ve cansız bütün varlıklar için kullanılırken (بَرَأَ) fiili ise sadece canlı varlıklar için kullanılmaktadır.¹⁷⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فتوبوا إلى) (بارئكم) “Yaratıcınız (Olan Allah’a) tövbe edin.”¹⁷⁸ Ayetindeki (بارئكم) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yaratıcınız.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tûbbe’ b. Hassân’ın¹⁷⁹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

شَهِدْتُ عَلَى أَحْمَدَ أَنَّهُ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ بَارئِ النَّسَمِ¹⁸⁰

Şahitlik ettim [ediyorum] Ahmed’in Resûl olduğuna

İnsanları yaratan Allah tarafından gönderilmiş olduğuna

¹⁷⁴ Zeyd b. Amr b. Kays b. İtâb b. Heremî b. Riyâh b. Yerbû et-Temîmî el-Yerbûî. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, cilt. 2, s. 533.

¹⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 80.

¹⁷⁶ İbn Sîdâ el-Mursî, *el-Muhkim ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, cilt. 8, s. 562; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 21; er-Râzî, Zeynuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sahâh*, 5. baskı, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999, s. 28.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 31.

¹⁷⁸ Bakara 2/54.

¹⁷⁹ Tûbbe' b. Hassân b. Tebbân. Bkz.: Ziriklî, *el-A'lâm*, cilt. 2, s. 83.

¹⁸⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 103.

Tefsîr kitaplarında, İbn Abbâs'ın (بارئكم) kelimesiyle ilgili verdiği "Yaratıcınız" manasından farklı bir manaya yer verilmemesi, yukarıda da belirttiğimiz üzere bu kelimenin, canlılar için kullanılan özel bir fiil olmasından kaynaklanmaktadır.

Bâsiretün (بَاسِرَةٌ):

بَسَرَ: Lüğatte yüz ekşitmek, surat asmak, somurtmak, kaşlarını çatmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸¹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (ووجوه) "O gün birtakım yüzler asıktır."¹⁸² Ayetindeki (بأسرة) ne demektir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Kapkara kesilmiş." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen Abîd b. el-Abrâs'ın şöyle söylediğini işitmedin mi?" dedi.

صَبَّحْنَا تَمِيمًا غَدَاةَ النَّسَارِ شَهَبَاءَ مَلُومَةٍ بَاسِرَةٍ¹⁸³

Nisar [savaşı] günü Temim'i (kabilelerini) sabahlattık

Korkudan benizleri solmuş ve Suratları asık olarak

Tübsel (تُبْسَلٌ):

تُبْسَلَ: Lüğatte kınamak, ayıplamak, hapsedilmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁴

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (وذكر به أن) "Hiç kimsenin kazandığı sebebiyle mahrumiyete uğratılmaması için Kur'an ile öğüt ver."¹⁸⁵ Ayetindeki (تُبْسَل) ne demektir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Hapsedilmesidir." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" diye sordu.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 58.

¹⁸² Kıyame 75/24.

¹⁸³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 98.

¹⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 55.

¹⁸⁵ En'am 6/70.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Züheyr’in¹⁸⁶ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَفَارَقْتُكَ بِرَهْنٍ لَا فِكَكَ لَهُ يَوْمَ الْوَدَاعِ فَقَلْبِي مُبْسَلٌ غَلْفًا¹⁸⁷

Kurtuluşu olmayan bir tutsaklık ile sana bağlıyken senden ayrıldım

Veda gününde, kalbim [ayrılık acısıyla dolmuş] mahpus ve mühürlü

Her ne kadar İbn Abbâs (تبسل) kelimesinin, hapsedilmek anlamında olduğunu söylesede bazı müfessirler farklı anlamda olduğunu söylemişlerdir. ez-Zeccâc (ö.311/923), pasif ve aciz anlamında olduğunu,¹⁸⁸ Sa‘lebî (ö.427/1035), İbn Abbâs’tan yaptığı bir rivayette, helak olmak anlamında olduğunu¹⁸⁹ el-Kurtûbî (ö.671/1272), rehine alınmak anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰

Benân (بَنَان):

بنان: Lüğatte parmak uçları, parmaklar, vücudun kol, ayak gibi azaları anlamına gelmektedir.¹⁹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واضربوا) “Onların bütün parmaklarını kesin.”¹⁹² Ayetindeki (بنان) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Parmak uçlarıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Antâre’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَنِعْمَ فَوَارِسُ الْهَيْجَاءِ قَوْمِي إِذَا عَلِفُوا الْأَسِنَّةَ بِالْبَنَانِ¹⁹³

Savaşların süvarileri olan kavmim ne de kahramandır

¹⁸⁶ Züheyr b. Ebî Selma Rabîate b. Riyâh el-Muzenî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, cilt. 3, s. 52.

¹⁸⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 84.

¹⁸⁸ ez-Zeccâc, İbrahim b. es-Serî b. Sehl Ebû İshâk, *Meâni’l-Kur‘ân ve İrâbuhü*, 1. baskı, Beyrut, Âlemü’l-Kütüb, 1987, cilt. 2, s. 261.

¹⁸⁹ es-Sa‘lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebû İshâk, *el-Keşfu ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur‘ân*, 1. baskı, Beyrut, Dâru İhyâü’t-Türâs el-Arabî, 2001, cilt. 4, s. 158.

¹⁹⁰ el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî el-Hazrecî Şemsuddîn, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur‘ân*, Kahire, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964, cilt. 7, s. 16.

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 13, s. 59.

¹⁹² Enfal 8/12.

¹⁹³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 102.

Hele parmaklarının uçlarıyla, mızrakları tuttuklarında

Müfessirler (بنان) kelimesini, yukarıda verdiğimiz lügat anlamlarının hepsiyle tevil etmişlerdir.¹⁹⁴

Tubevviü (تَبَوَّى):

تَبَوَّى: Lüğatte yerleştirmek, konuçlandırmak, mevzi aldirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَإِذْ غَدَوْتَ (من أهلك تبوى المؤمنين مقاعد للقتال) *“Hani sen mü’minleri savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erkenden aileden (evinden) ayrılmıştın .”*¹⁹⁶ Ayetindeki (تبوى) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Mü’minleri (Savaş mevzilerine) yerleştiriyordun.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şa’nın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَمَا بَوَّى الرَّحْمَنُ بَيْتَكَ مَنزِلًا بِأَجْيَادٍ غَرَبِي الصَّفَا وَالْمُحَرَّمِ¹⁹⁷

Rahman (Allah), senin evini yerleştirmemişti [kılmamıştı]

Safa ve Hacerü’l-esved’in batısındaki Ecyâd mahallesinde

Bûran (بُورًا):

بُورًا: Lüğatte değersiz, zarar, ziyan, kesat, helak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَكُنْتُمْ قَوْمًا) *“Siz, helâki hak eden bir toplum oldunuz.”*¹⁹⁹ Ayetindeki (بورًا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Umman lehçesiyle helâk olmuş demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

¹⁹⁴ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, cilt. 13, s. 431; el-Mâverdi, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 2, s. 302.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 1, s. 38.

¹⁹⁶ Al-i İmran 3/121.

¹⁹⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 104.

¹⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 4, s. 86.

¹⁹⁹ Fetih 48/12.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَلَا تَكْفُرُوا مَا قَدْ صَنَعْنَا إِلَيْكُمْ وَكَافُوا بِهِ فَالْكَفْرُ بُورٌ لِصَانِعِهِ²⁰⁰

Size yaptığımız iyilikleri inkâr etmeyin, kıymetini bilin

Yapılan iyilikleri inkâr etmek, iyilik sahibini helak eder

İbn Abbâs ve birçok müfessir (قوما بورا) kelimesine “Helâkı hak eden kimseler” anlamı verirken Abdurrazzâk (ö.221/835), “Hayırsız kimseler” anlamı vermiştir.²⁰¹ Neseffî (ö.710/1310) ise “Niyetleri bozuk, fesat sahibi kimseler” şeklinde mana vermiştir.²⁰²

2.1.3. (ت) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Tetbîb (تَتَّبِيبُ):

تَتَّبِيبُ: Lüğatte helak olmak, noksan olmak, zarara uğramak anlamlarına gelmektedir.²⁰³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وما زادوهم) (غير تتبیب) “(Allah’tan başka Taptıkları) ilahları onların sadece ziyanlarını artırdı.”²⁰⁴ Ayetindeki (غير تتبیب) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Zarar ve ziyandan başka anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Bişr b. Ebî Hazim’in²⁰⁵ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

هُمْ جَدَعُوا الْأَنْوْفَ فَأَوْعَبُوهَا وَهُمْ تَرَكُوا بَنِي سَعْدِ تَبَايَا²⁰⁶

Onlar, burunları kestiler hatta kökünden kopardılar

İşte onlar, Sa’d oğullarını [burunsuz] noksan bıraktılar

²⁰⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 97.

²⁰¹ Abdurrazzâk es-San’ânî, Ebû Bekr b. Hümâm b. Nâfi‘ el-Himyerî el-Yemânî, *Tefsîru Abdurrazzâk*, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998, cilt. 2, s. 452.

²⁰² en-Neseffî, Ebü’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hâfızuddîn, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâikü’t-Te’vil*, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Kelîmü’t-Tayyibe, 1998, cilt. 3, s. 337.

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 1, s. 226.

²⁰⁴ Hud 11/101.

²⁰⁵ Bişr b. Amr (Ebî Hâzim) b. Avf el-Esedî Ebû Nevfel. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, cilt. 2, s. 54.

²⁰⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 86.

Metrabetin (مَثْرَبَة):

مَثْرَبَة: Lüğatte fakir, miskin, fakirlikten yere yapışmış kimse anlamına gelmektedir.²⁰⁷

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (أو مسكينا ذا) (مَثْرَبَة) "Veyahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır."²⁰⁸ Ayetindeki (ذا مَثْرَبَة) ne demektir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Sıkıntı ve ihtiyaç sahibi." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?" dedi.

تَرَبَّتْ يَدُكَ تَمَّ قَلَّ نَوَالُهَا وَتَرَفَعَتْ عَنْكَ السَّمَاءُ سَجَالُهَا²⁰⁹

Elin toprağa bulansın ve sonra hiçbir kazancı olmasın

Gökyüzü de suyunu çeksin, senin üzerine yağdırmasin

el-Mâverdî (ö.450/1058), (ذا مَثْرَبَة) kelimesiyle ilgili müfessirlerden, yedi farklı tevil nakletmektedir. Bunlar şöyledir: a) ذا مَثْرَبَة = Kendisini toz topraktan koruyacak elbisesi olmayan b) ذا مَثْرَبَة = Toprak üzerinde yatan evsiz, yurtsuz c) ذا مَثْرَبَة = Yurdundan uzak, gurbette olan ç) ذا مَثْرَبَة = Kalabalık ailesi olan d) ذا مَثْرَبَة = Kronik hasta olan e) ذا مَثْرَبَة = Kimsesiz f) ذا مَثْرَبَة = Borçlu²¹⁰

Müfessirler bu kadar farklı tevillerde bulunsalar da, lüğat'a, en uygun düşecek mananın ayetin sibak ve siyakında bakıldığında: aşırı fakirlik çeken, çok yoksul olan anlamında olmasıdır. Nitekim âlimler, fakir ile miskin'in arasındaki farkı bu ayetten yola çıkarak ayırt etmeye çalışmışlardır. Bazı âlimler ayette geçen (ذا مَثْرَبَة) ifadesinin, (مسكينا) kelimesinin sıfatı olduğunu ve dolayısıyla miskin'in fakirden daha muhtaç olduğunu söylemişlerdir.²¹¹

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 216.

²⁰⁸ Beled 90/16.

²⁰⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 101.

²¹⁰ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 279.

²¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 216.

et-Terâib (التَّرَائِبِ):

تَّرَائِبِ: Lüğatte göğüs kafesi, gerdanlığın takıldığı yer, köprücük kemiği ile göğüs arasındaki yer, vücudun ön tarafı gibi anlamlara gelmektedir.²¹²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يخرج من) (بين الصلب والترائب) “*Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar.*”²¹³ Ayetindeki (الترائب) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kadın vücudundan gerdanlığın bağlandığı yer.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَالزَّعْفَرَانُ عَلَى تَرَائِبِهَا شَرِيقاً بِه اللَّبَاتُ وَالنَّحْرُ²¹⁴

Safran, göğsünde [şehrin girişinde] dizilmiş gerdanlık gibi

Kurbanlıklar ve diğer hayvanlar safranın içinde doğmuş gibi

Tefsîr kitaplarında (الترائب) kelimesinin, kaburga kemikleri, göğüs kafesi, boyun ile göğüs arasındaki gerdanlığın takıldığı yer olduğu noktasındaki bütün bu görüşler birbirine yakın görüşlerdir.²¹⁵

2.1.4. (ث) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Meşbûran (مَشْبُورًا):

مَشْبُورًا: Lüğatte zarar, ziyan, hüsrân ve helak anlamında olan مَشْبُورًا – مَشْبُورًا – مَشْبُورًا fiil çekiminden ismi mefuldür.²¹⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واني) (يا فرعون مشبورا لأظنك görüyoru)”²¹⁷ Ayetindeki (مشبورا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Lanete uğramış ve hayırdan mahrum edilmiş anlamındadır.” dedi.

²¹² İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 1, s. 230.

²¹³ Tarık 86/7.

²¹⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 96-97.

²¹⁵ et-Taberî, *Câmiu 'l-Beyân fi Te'vîli 'l-Kur'ân*, cilt. 24, s. 355.

²¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 4, s. 99.

²¹⁷ İsrâ 17/102.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abdullah b. ez-Zeb’ârî’nin²¹⁸ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِذْ أَنَا فِي الشَّيْطَانِ فِي سِنَةِ النَّوْمِ وَمَنْ مَالَ مَيْلُهُ مَثْبُورًا²¹⁹

Ben uyku sersemliğindeyken şeytan yanıma geldi

Kim onun gibi haktan meylederse hayırdan mahrum olur

Yahyâ b. Selâm (ö.200/815) (مَثْبُورًا) kelimesini; “Cehennemde, pişmanlık içinde feryat figan edecek.” Şeklinde Tefsîr ederken,²²⁰ Taberî (ö.310/922), İbn Abbâs (r.a.) gibi: “Lanete uğramış ve hayırdan mahrum edilmiş” şeklinde tevil etmiştir.²²¹ el-Mâverdî (ö.450/1058), bu kelimenin beş veçhe muhtemel olduğunu söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır: a) مَثْبُورًا = Yenilgiye uğramış bir kişi b) مَثْبُورًا = Helak olmuş bir kişi c) مَثْبُورًا = İmtihan edilmiş bir kişi ç) مَثْبُورًا = Haktan alıkonulmuş bir kişi d) مَثْبُورًا = Lanete uğramış bir kişi²²²

el-Mâverdî’nin (ö.450/1058) zikrettiği olası manaların dışında el-Kurtûbî (ö.671/1272), Meymun tarihiyle İbn Abbâs’tan (r.a.) gelen bir rivayette (مَثْبُورًا) kelimesinin “Akli kıt” anlamında olduğunu nakletmiştir.²²³

تَقَفَّتُمْوَهُمْ (تَقَفَّتُمْوَهُمْ):

تَقَفَّتُمْوَهُمْ: Lüğatte birşeyi kavramak, ele geçirmek, onunla karşılaşmak gibi anlamlara gelmektedir.²²⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واقتلوههم) “Onları nerede yakalarsanız öldürün.”²²⁵ Ayetindeki (تَقَفَّتُمْوَهُمْ) ne demektir söyler misin?” dedi.

²¹⁸ Abdullah b. ez-Zeb’ârî b. Kays b. Adî b. Sa’d b. Amr b. Hasîs el-Kureşî es-Sehmî. Bkz.: İbnu’l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ’rifeti’s-Sahâbe*, cilt. 3, s. 293.

²¹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 70-71.

²²⁰ Yahyâ b. Selâm b. Ebî Sa’leb et-Teymî el-Kayravânî el-Basrî, *Tefsîru Yahyâ b. Selâm*, 1. baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005, cilt. 1, s. 166.

²²¹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, cilt. 17, s. 569.

²²² el-Mâverdî, *En-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 3, s. 278.

²²³ el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, cilt. 10, s. 337.

²²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 9, s. 19.

²²⁵ Bakara 2/191.

İbn Abbâs (r.a.): “Bulursanız anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَإِمَّا تَنْفِقْنَ بَنُو لُؤَيٍّ جَذِيمَةٌ إِنْ قَتَلْتَهُمْ دَوَاءٌ²²⁶

Şayet Benû Lûey’i bulursan

Onların hepsini öldürmek ilaştır

2.1.5. (ج) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Ceddû (جُدُّ):

جُدُّ: Lüğatte nasip, rızık, zenginlik, azamet, yücelik gibi anlamlara gelmektedir.²²⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (تعالى جد) (ربنا) “Doğrusu Rabbimizin azameti çok büyüktür.”²²⁸ Ayetindeki (جُدُّ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Rabbimizin azametidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَكَ الْحَمْدُ وَالنَّعْمَاءُ وَالْمُلْكُ رَبَّنَا فَلَا شَيْءَ أَعْلَىٰ مِنْكَ جَدًّا وَأَمَجْدًا²²⁹

Allah’ım, hamd senin, nimet senin, mülk senin

Hiçbir şey senden, azametinden ve şanımdan yüce değildir

el-Mâverdî (ö.450/1058) (جُدُّ) kelimesinin on manaya muhtemel olduğunu söylemiş ve şöyle sıralamıştır: Rabbimizin emri, fiili, zikri, zenginliği, belası, mülkü, azameti, nimeti, zatı gibi birbirine yakın dokuz manayı zikrettikten sonra onuncu

²²⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 88.

²²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 3, s. 107,108.

²²⁸ Cin 72/3.

²²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 82.

manayı şu şekilde izah etmiştir: cinler, (جُدُّ) kelimesini, amiyane tabirle dede anlamında kullanmışlardır.²³⁰

Cudedün (جُدُّ):

جُدُّ: Lüğatte iz, alamet, sahil kenarı, yol, dağlardaki patikalar gibi anlamlara gelmektedir.²³¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ومن الجبال) “Dağlardan da beyaz [...] yollar var.”²³² Ayetindeki (جُدُّ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Patikalar.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

قَدْ غَادَرَ النَّسْعُ فِي صَفْحَاتِهَا جُدًّا كَأَنَّهَا طُرُقٌ لَاحَتْ عَلَى أَكْمٍ²³³

Yük halatı [devenin] yanlarında izler oluşturdu

O izler sanki tepenin üzerinde beliren yollar gibiydi

el-Ecdâs (الأَجْدَاثُ):

الأَجْدَاثُ: Lüğatte mezar anlamına gelmektedir.²³⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فإِذَا هُمْ مِنْ) “Bir de bakarsın, mezarlarından çıkmış, Rablerine doğru akın akın gitmektedirler.”²³⁵ Ayetindeki (الأَجْدَاثُ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kabirlerdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abdullah b. Ravahâ’nın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

²³⁰ el-Mâverdî, *en-Nûket ve 'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 110.

²³¹ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 3, s. 108.

²³² Fatır 35/27.

²³³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 99.

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 2, s. 128.

²³⁵ Yasin 36/51.

حِينًا يَقُولُونَ إِذَا مَرُّوا عَلَىٰ جَدَّتِي أُرْسِدُهُ يَا رَبِّ مِنْ عَانٍ وَقَدْ رَشِدًا²³⁶

Kabrimin yanından geçip, Rabbimiz! Onu azaptan kurtar dediklerinde hemen kurtarır

Cemmen (جَمًّا):

جَمًّا: Lüğatte çok, çokça, fazlaca gibi anlamlara gelmektedir.²³⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وتحبون) (المال حبا جما) “*Malı da pek çok seviyorsunuz.*”²³⁸ Ayetindeki (جما) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Çokça.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا وَأَيَّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلْمَأ²³⁹

Allah’ım! Sen affedince çokça affedersin

Hiçbir kulun yok ki günah işlememiş olsun

Cenefen (جَنَفًا):

جَنَفًا: Lüğatte meyletmek, sapmak, haksızlık yapmak, zulmetmek gibi anlamlara gelmektedir.²⁴⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فمن خاف) (من موص جنفا او اثما فاصلح بينهم فلا اثم عليه) “*Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur.*”²⁴¹ Ayetindeki (جنفا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Vasiyeti eda etme noktasında adaletten meyletmek ve zulüm etmektir.” dedi.

²³⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 97.

²³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 107.

²³⁸ Fecr 89/20.

²³⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 103.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 9, s. 33.

²⁴¹ Bakara 2/182.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd’in²⁴² şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَأَمُّكَ يَا نُعْمَانُ فِي أَخَوَاتِهَا تَأْتِي مَا يَأْتِيَنَّهُ جَنَفًا²⁴³

Ey Numan! Senin annen, kız kardeşleriyle beraber

Onların hata ve zulüm olarak yaptıkları işi yapar

el-Cevâb (الْجَوَاب):

الْجَوَاب: Lüğatte kuyu, havuz gibi anlamlara gelmektedir.²⁴⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يعملون له ...) (وجفان كالجواب “*Cinler, Süleyman için [...] Havuz gibi çanaklar [...] Yapıyorlardı.*”²⁴⁵ Ayetindeki (كالجواب) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Havuz gibi demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tarâfete b. el-Abd’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

كَالْجَوَابِي لَا تَبِي مُنْرَعَةً لِفَرَى الْأَضْيَافِ أَوْ لِلْمُحْتَضِرِ²⁴⁶

Havuz gibi çanaklarımız her daim su ile doludur

Hazır bulunanlara ve Misafirlere ikram etmek için

fe-Ecêehê (فأجاءها):

أَجَاء: Gelmek anlamında olan (جَاء) lâzimi fiilinin, harfi cer "ب" ile müteaddi fiil olarak (جَاءَ بِهِ) “onu getirdi” şekline dönüşmüş halinden, "ب" cer harfinin

²⁴² Adiy b. Zeyd b. Malik b. Adiy b. er-Rukkâ b. Asr b. İdde b. Şa‘l b. Muâviye b. Kâsıt b. Umayra b. Zeyd b. el-Hâf b. Kuẓâ‘a. Bkz.: Muhammed b. Sellâm b. Übeydullah Ebû Abdullah, *Tabakâtü Fuhûli’s-Şuarâ*, Cidde, Dârü’l-Medenî, t.y., cilt. 2, s. 681.

²⁴³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 79.

²⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 1, s. 250.

²⁴⁵ Sebe 34/13.

²⁴⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 75.

hazfedilip, yerine hemzenin getirilmesiyle; “sevk etti anlamında” (أَجَاءَ) kalıbında bir kullanımdır.²⁴⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَأَجَاءَهَا) (المخاض الى جذع النخلة) “Doğum sancısı onu bir hurma ağacına sevk etti.”²⁴⁸ Ayetindeki (فَأَجَاءَهَا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sevk etti demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِذْ شَدَدْنَا شِدَّةً صَادِقَةً فَأَجَأْنَاكُمْ إِلَى سَفْحِ الْجَبَلِ²⁴⁹

Şiddetli ve kararlı bir saldırı düzenledik ki

Sizi (Ey müşrikler) dağın eteklerine sevk ettik

Câbü (جَابُوا):

جَابُوا: Lüğatte kesmek, yarmak, delmek, oymak gibi anlamlara gelmektedir.²⁵⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَمَّا الَّذِينَ) (جَابُوا الصخر بالواد) “Rabbinin, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmine) neler yaptığını görmedin mi.”²⁵¹ Ayetindeki (جَابُوا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Dağlardaki kayaları oyup ev edindiler.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَشَقَّ أَبْصَارَنَا كَيْمَا نَعِيشُ بِهَا وَجَابَ لِلْسَّمْعِ أَصْمَاحًا وَأَدَانًا²⁵²

Onunla yaşayalım [görelim] diye gözlerimizi yardı [açtı]

²⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 1, s. 53.

²⁴⁸ Meryem 19/23.

²⁴⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur 'ân*, cilt. 2, s. 71.

²⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 1, s. 285.

²⁵¹ Fecr 89/9.

²⁵² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur 'ân*, cilt. 2, s. 102.

Duyalım diye de [bize] işitme kanalı ve kulak oydu [açtı]

2.1.6. (ح) Harfi İle Başlayan Kelimeler

el-Ḥubuk (أَلْحُبُّكَ):

أَلْحُبُّكَ: Lüğatte iz, yol, kenar, saç örgüleri arasındaki iz, güzel biçim, su yüzeyinde oluşan hafif dalgalar gibi anlamlara gelmektedir.²⁵³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (والسَّمَاءُ وَ) (الحَبْكُ انْكُم لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلَفٍ ذَاتِ) *“Yollara sahip göğe andolsun ki, muhakkak siz, çelişkili sözler söylüyorsunuz.”*²⁵⁴ Ayetindeki (ذات الحَبْكُ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yollara ve güzel bir biçime sahiptir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Züheyr b. Ebî Sülme’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

هُم يَضْرِبُونَ حَبِيكَ الْبَيْضِ إِذْ لَحِقُوا لَا يَنْكَبُونَ إِذَا مَا اسْتَلْجَمُوا وَحَمُوا²⁵⁵

Onlar, miğferlerin [boyunda bittiği yerin] izini vururlar

Düşmanla iç içe karışıp, hiddetle çarpışırken asla kaçmazlar

el-Kurtûbî (ö.671/1272), (ذات الحَبْكُ) sözünün yedi manaya muhtemel olduğunu söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır: a) ذات الحَبْكُ = Eksiksiz ve düzenli yaratılışa sahip b) ذات الحَبْكُ = Sağlam bir yapıya sahip c) ذات الحَبْكُ = Yıldızların yörüngesi ç) ذات الحَبْكُ = Kalın bir yapıya sahip d) ذات الحَبْكُ = Yıldızlarla dolu e) ذات الحَبْكُ = Yollara sahip f) ذات الحَبْكُ = Süslenmiş²⁵⁶

Ḥatmen (حَتْمًا):

حَتْمًا: Lüğatte vacip, mutlaka yapılması gereken iş, gerekli işi yerine getirmek, bir işi iyi kavramak gibi anlamlara gelmektedir.²⁵⁷

²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 408.

²⁵⁴ Zariyat 51/7-8.

²⁵⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 94.

²⁵⁶ el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, cilt. 17, s. 31.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 113.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (كان على) (ربك حتما مقضيا) “*Rabbin için bu, kesin bir hükme bağlanmış bir iştir.*”²⁵⁸ Ayetindeki (حتما) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الحتم: Vacip (kesin) demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

عِبَادُكَ يُخْطِئُونَ وَأَنْتَ رَبُّ بِكْفَيْكَ الْمَنَائِمَا وَالْحُنُومِ²⁵⁹

Senin kulların günah işlerler, sen ise

Ecellerin ve kesin kaderin ellerinde olduğu Rabsin

Hadâika (حدائق):

حدائق: Lüğatte bağ, bahçe, cennet, vadi anlamlarına gelmektedir.²⁶⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَأَنْبَتْنَا بِهِ) (حدائق ذات بهجة) “*...Onunla (Yağmurla), ağaçlarını yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı bahçeler meydana getirdik.*”²⁶¹ Ayetindeki (حدائق) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bahçelerdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

بِلَادٍ سَقَاها اللهُ أَمَّا سُهُولُهَا فَقَضْبٌ وَدُرٌّ مُغْدِقٌ وَحَدَائِقُ²⁶²

Bu, Allah’ın suladığı memlekettir, düz arazilerine gelince

Uzun dallar, inci taneleri gibi yağmur damlaları ve bostanlar

²⁵⁸ Meryem 19/71.

²⁵⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 96.

²⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 39.

²⁶¹ Neml 27/60.

²⁶² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 85.

Ḥarāzan (حَرَضًا):

حَرَضًا: Lüğatte sağlığı bozulmuş, kronik hastalığı bulunan, üzüntüden eriyen, dert ve kederden dolayı kendini yiyip bitiren kimse anlamına gelmektedir.²⁶³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قالوا تالله) “Oğulları, Allah’a yemin ederiz ki, sen hala Yusuf’u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helak olacaksın dediler.”²⁶⁴ Ayetindeki (حرضا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hastalığın şiddetin dolayı eriyen kimsedir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَمِنْ ذِكْرِ لَيْلَى أَنْ تَأْتِ عُرْبَةٌ بِهَا كَأَنَّكَ جَمٌّ لِلْأَطْبَاءِ مُحْرَضٌ²⁶⁵

Tabiplerin derman olmak için etrafında toplandığı ağır hasta olman

Leyla’nın senden uzakta, gurbette olmasından ve onun aşkından eridiğinden midir?

Mücahid (ö.104/722), (حرضا) kelimesini, “Ölüme yakın hastalık” şeklinde tevil ederken²⁶⁶ Abdurrazzâk (ö.221/835), “Kocamış ihtiyar”,²⁶⁷ ez-Zeccâc (ö.311/923), “Üzüntüden eriyen”,²⁶⁸ İbn Kesîr (ö.774/1372) ise, “Güçten kuvvetten düşmüş” anlamında tevil etmiştir.²⁶⁹

Tehussûnehum (تَحْسُونَهُمْ):

تَحْسُونَهُمْ: Lüğatte öldürmek, yok etmek anlamlarına gelmektedir.²⁷⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولقد صدقكم) “Andolsun, Allah, izniyle, onları kırıp geçtiğiniz sırada size olan va’dini gerçekleştirdi.”²⁷¹ Ayetindeki (تحسونهم) ne demektir söyler misin?” dedi.

²⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 7, s. 134.

²⁶⁴ Yusuf 12/85.

²⁶⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 94.

²⁶⁶ Mücahid, Ebû'l-Haccâc b. Cebr el-Kureşî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücahit*, Mısır, Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadîse, 1989, cilt. 1, s. 400.

²⁶⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 222.

²⁶⁸ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur’ân ve İrâbuhü*, cilt. 2, s. 424.

²⁶⁹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, cilt. 4, s. 347.

²⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 52.

İbn Abbâs (r.a.): “Onları öldürdüğünüz anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَمِنَّا الَّذِي لَاقَى بِسَيْفِ مُحَمَّدٍ فَحَسَّ بِهِ الْأَعْدَاءَ عَرَضَ الْعَسَاكِرِ²⁷²

Bizden kimiside, Muhammedin kılıcıyla tanıştı

O kılıçla (düşman) askerinin alyını kırıp geçti

Hüsbânen (حُسْبَانًا):

حُسْبَانًا: Lüğatte azap, çekirge sürüsü, toz bulutu, yıldırım, ateş gibi anlamlara gelmektedir.²⁷³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ويرسل) (حسباناً من السماء فتصبح صعيداً زلماً عليها) “...*(Rabbim) Seninkinin (Bağının) üzerine gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak haline geliverir.*”²⁷⁴ Ayetindeki (حسباناً) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Gökyüzünden gelen bir ateş.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

بِقِيَّةِ مَعْشَرٍ صَبَّتْ عَلَيْهِمْ شَائِبٌ مِنَ الْحُسْبَانِ شُهْبٌ²⁷⁵

Bunlar, üzerlerine ateşin sağanak sağanak yağdırıldığı toplumdan geriye kalanlar

Müfessirlerin çoğu (حسباناً) kelimesinden muradın ateş olduğunu söylese de el-Vâhidî (ö.468/1075), (حسباناً) kelimesini mutlak azap anlamında değerlendirmiş ve bu

²⁷¹ Al-i imran 3/152.

²⁷² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 79.

²⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 315.

²⁷⁴ Kehf 18/40.

²⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 93.

ayetin Tefsîrinde şöyle demiştir: “Bana kelimesinden murad; Allah’ın, o bağ bahçeyi yok edeceği azap çeşitlerinden dolu, taş veyahut başka bir azap çeşididir.”²⁷⁶

Ḥasûran (حَصُوراً):

حَصُوراً: Lüğatte hapsedilmiş, engellenmiş, kuşatılmış, hastalanmış anlamında olan **حَصْرًا** fiil çekiminden, (فَعُول) vezninde sıfat olan (حَصُور); Kadınlarla cinsel ilişkide bulunmaktan alıkonulmuş, cinsel iktidardan düşmüş anlamına gelmektedir.²⁷⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ان الله... يبشرك بيحيى مصدقا بكلمة من الله وسيدا وحصورا) “...Allah sana, Allah’tan gelen bir kelimeyi doğrulayacak, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahyâ’yı müjdelere.”²⁷⁸ Ayetindeki (حَصُوراً) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kadınlarla birlikte olmayandır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَحَصُورٌ عَنِ الْخَنَا يَأْمُرُ النَّاسَ بِفِعْلِ الْخَيْرَاتِ وَالتَّشْمِيرِ²⁷⁹

Fuğuştan geri durur, insanlara iyi işleri ve hayır için kolları sıvamayı emreder

Ḥafedetan (حَفْدَةً):

حَفْدَةً: Lüğatte yardımcıları, hizmetçiler, eniştelere, kişinin kız çocukları, kişinin erkek çocuklarından olan torunları, kadının birinci kocasından olan çocukları gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.²⁸⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وجعل لكم من أزواجكم بنين وحفدة) “...Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar verdi.”²⁸¹ Ayetindeki (حفدة) ne demektir söyler misin?” dedi.

²⁷⁶ el-Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Ali, *el-Vasîfî fi Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-Mecîd*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, cilt. 3, s. 149.

²⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 195.

²⁷⁸ Al-i imran 3/39.

²⁷⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 90.

²⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 153.

²⁸¹ Nahl 16/72.

İbn Abbâs (r.a.): “(Kişinin) erkek çocuklarının çocuklarıdır. Onlarda yardımcılarıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

حَفْدُ الْوَلَدِ حَوْلَهُنَّ وَأَسْلَمَتْ بِأَكْفَهْنَ أَرْمَهُ الْأَجْمَالِ²⁸²

Anaların torunları etraflarında pervane olmuş koşturur

Develere binsinler diye yularları elleriyle tutmuş durur

Abdullah b. Abbâs'tan (حفدة) kelimesinden muradın, kişinin erkek çocuklarından olan torunlarının olduğu rivayet edildiği gibi kişinin yardımcılarının ve enişterinin murad edildiği şekilde de rivayet edilmiştir. Bununla beraber, bu kelimeyle kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler belirtilmiştir. Bu görüşleri el-Mâverdi (ö.450/1058) beş maddede özetlemiştir. Bunlar: a) حفدة = Enişterler b) حفدة = Erkek çocuk tarafından torunlar c) حفدة = Erkeğin üvey çocukları ç) حفدة = Yardımcılard) حفدة = Hizmetçiler²⁸³

Ḥamein (حَمِي):

حَمِي: Lüğatte siyah ve kokuşmuş çamur anlamına gelmektedir.²⁸⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولقد خلقنا) *Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık.*”²⁸⁵ Ayetindeki (حَمِي) ve (مسنون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الحماء: Siyahlıktır. مسنون: Şekillendirilmiş.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, manalarının senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

²⁸² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur 'ân*, cilt. 2, s. 70.

²⁸³ el-Mâverdi, *en-Nûket ve 'l-Uyûn*, cilt. 3, s. 202.

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 1, s. 61.

²⁸⁵ Hicr 15/26.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hamza b. Abdulmuttalib’in²⁸⁶ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَعْرُ كَأَنَّ الْبَدْرَ شَقَّةٌ وَجْهَهُ جَلًّا الْعَيْمَ عَنْهُ ضَوْؤُهُ فَتَبَدَّدَا²⁸⁷

Alnı beyaz sanki ay, onun yüzünün bir parçası

Nuru, bulut (Örtüsünü) kaldırdı da ay ortaya çıktı

İbn Abbâs’ın istişhad ettiği şiir’de ne (حما) ne de (مسنون) kelimesi geçmiyor. Ancak arapça’da bir kaide vardır o da şudur: الأشياء تعرف بأضدادها “Eşyalar zıtlarıyla bilinir.”²⁸⁸ Bu kaideye binâen diyebiliriz ki İbn Abbâs; “ siyahlık anlamında olan (حما) kelimesini, zıddı olan “أَعْرَ” kelimesiyle açıklamaya çalışmıştır. Fakat (مسنون) kelimesi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Yahyâ b. Selâm (ö.200/815), (حما) kelimesini, kokuşmuş çamur,²⁸⁹ el-Mâtürîdî (ö.333/944), siyah toprak²⁹⁰ şeklinde Tefsîr etmiştir.

حَنِيزٌ (حَنِيزٌ):

حَنِيزٌ: Lüğatte taş üzerinde pişirilmiş, haşlanmış, közlenmiş, çömlek ile pişirilmiş et anlamına gelmektedir.²⁹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَمَا لَبِثَ أَنْ) جاء بعجل حنيز “...*Ve gecikmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.*”²⁹² Ayetindeki (حنيز) ne demektir söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Taş [çömlek] içinde pişirilmiş.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَهُمْ رَاحٌ وَفَارٌ الْمِسْكِ فِيهِمْ وَشَاوِيهِمْ إِذَا شَاؤُوا حَنِيزًا²⁹³

Onlara has şarapları vardır ve onlardan misk kokusu gelir

²⁸⁶ Hamza b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdi Menâf b. Kusay Ebû Ya‘lâ. Bkz.: İbnu’l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ‘rifeti’s-Sahâbe*, cilt. 2, s. 67.

²⁸⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 76.

²⁸⁸ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, cilt. 3, s. 342.

²⁸⁹ Yahyâ b. Selâm, *Tefsîru Yahyâ b. Selâm*, cilt. 2, s. 826.

²⁹⁰ el-Mâtürîdî, *Te‘vilâtü Ehl-i’s-Sünne*, cilt. 6, s. 436.

²⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 3, s. 484.

²⁹² Hud 11/69.

²⁹³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 97.

Canları pişirilmiş et çektiğinde pişirsin diye aşçıları da vardır

Ḥanânen (حَنَانًا):

حَنَانًا: Lüğatte rahmet, şefkat, rızık ve bereket gibi manalara gelmektedir.²⁹⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وحنانا من) (لنا) “*Tarafımızdan ona rahmet ve (Ruh) temizliği de verdik.*”²⁹⁵ Ayetindeki (حنانا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Tarafımızdan bir rahmet.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, Tarâfete b. el-Abd’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَبَا مُنْذِرٍ أَفْتَيْتَ فَاسْتَبَقَ بَعْضَنَا حَنَانِيكَ بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

Ey Ebû Münzir! (Hepimizi) helak ettin, bir kısmımızı bırak

Merhamet et, (Çünkü) kötülüğün bir kısmı, bir kısmından iyidir²⁹⁷

İbn Abbâs’tan (r.a.) (حنانا) kelimesinin rahmet anlamında olduğu rivayet edildiği gibi yine İbn Abbâs’tan (r.a.) şefkat manasında olduğu şeklinde de rivayet edilmiştir. Taberî (ö.310/922) (حنانا) ifadesini; rahmet ve muhabbet olarak Tefsîr ederken²⁹⁸ el-Mâverdî (ö.450/1058), (حنانا) kelimesinin muhtemel manalarını şöyle sıralamıştır: a) حنانا = Tazim ve hürmet b) حنانا = Muhabbet c) حنانا = Rahmet ç) حنانا = Bereket d) حنانا = Şefkat e) حنانا = Lütuf²⁹⁹

Yahûra (يُحَوِّرُ):

يُحَوِّرُ: Lüğatte dönmek, dönüşmek, geri gelmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁰

²⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 128.

²⁹⁵ Meryem 19/13.

²⁹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 70.

²⁹⁷ Rivayete göre: Numan adında, Ebû Münzir lakabıyla anılan acemi bir tabibin, tedavi ettiği hastaların çoğunu yanlış teşhis ve tedaviden dolayı öldürmüştür. Tarâfete b. Abd’de bu tabip hakkında bu şiiri söylemiştir. Bkz.: el-Hasan b. Mes’ûd b. Muhammed Ebû Ali Nuruddîn el-Yûsî, *Zehrü'l-Ekem fi'l-Emsâlî ve'l-Hikem*, 1. baskı, Mağrib, Dârü'l-Beyzâ, 1981, cilt. 1, s. 198.

²⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 18, s. 155.

²⁹⁹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 3, s. 360.

³⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 287.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (انه ظن أن)
“Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini zannedirdi.”³⁰¹ Ayetindeki
(لن يحور) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hiçbir zaman dönmeyeceğini zannedirdi. Bu, Habeşistan
lehçesidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْئِهِ يَحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ³⁰²

Kişi, ancak yanan meşale ve parıldayan ışığı gibidir

Göz alıcı parlaklığından sonra meşale küle döner

Hûben (حُوبًا):

حُوبًا: Lüğatte azap, helak, günah anlamlarına gelmektedir.³⁰³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (إنه كان)
“Şüphesiz bu, büyük bir günahdır.”³⁰⁴ Ayetindeki (حوبا) ne demektir söyler
misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Habeş lehçesinde günah demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şa’nın³⁰⁵ şöyle söylediğini işitmedin mi?”
dedi.

فَأَنِّي وَمَا كَلَّفْتُمُونِي مِنْ أَمْرِكُمْ لِيَعْلَمَ مَنْ أَمْسَى أَعْقَ وَأَحْوَبًا³⁰⁶

Muhakkak benden yapmamı istediğiniz işler

Günaha düşürecek zor ve kötü işlerdir

³⁰¹ İnşikak 84/14.

³⁰² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 78.

³⁰³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 339.

³⁰⁴ Nisa 4/2.

³⁰⁵ Meymûn b. Kays b. Cendel b. Kays b. Sa‘lebe el-Vâilî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, cilt. 7, s. 341.

³⁰⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 90.

2.1.7. (خ) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Ḥabet (حَبَّتْ):

حَبَّتْ müfred müennes gaip sığası olan خَبَّتْ fiil çekiminden خَبُوْا - خَبُوْا - خَبُوْا Lüğatte Sönmek, dinmek, durmak, azalmak, yavaşlamak, huşu ile boyun eğmek gibi manalara gelmektedir.³⁰⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (مَأْوَاهُمْ) (كلما خبت زدناهم سعيرا جهنم) (Allah’ın saptırdığı kimselerin) Varacakları yer cehennemdir. Cehennem ateşi dindikçe, onlara çılgin ateşi artırırız.”³⁰⁸ Ayetindeki (خبت) kelimesinin anlamı nedir söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs: “الْحَبْوُ: Ateşin bir sönüp bir kızgınlaşması demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَالنَّارُ تَخْبُو عَنْ آدَانِهِمْ وَأَضْرِمُهَا إِذَا ابْتَدَرُوا سَعِيرًا³⁰⁹

(Savaşta vazgeçtiklerinde) başlarının üzerindeki ateş diner

(Bize karşı) savaş açtıklarında, sönen ateşi bir daha tutuştururum

Mücahid (ö.104/722) (خبت) kelimesini; “Söndü” olarak Tefsîr ederken³¹⁰ Abdurrazzâk (ö.221/835); “Ondan (Ateşten) bir yumuşama (Azalma) oluşmasıdır.” şeklinde yorumlamıştır.³¹¹ Taberî (ö.310/922), Abdullah b. Abbâs’tan naklettiği bir rivayette (كلما خبت زدناهم سعيرا) ayetini şöyle açıklamıştır: “Ateş onları her yaktığında alevlenip kızgınlaşır, onları tamamen yakıp kül edince, kıp kırmızı köze dönüşür. İşte (ateşin alevlerinin) sönmesi budur. Onlara yeni bedenler giydirilince, ateş de tekrar alevlenip kızgınlaşır.”³¹²

³⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 223.

³⁰⁸ İsra 17/97.

³⁰⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 94-95.

³¹⁰ Mücahit, *Tefsîru Mücahit*, cilt. 1, s. 442.

³¹¹ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 317.

³¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 17, s. 561.

Ḥattârin (حَتَّارٍ):

حَتَّارٍ: Lüğatte fesat, hilebaz, hain, kalleş gibi anlamlara gelmektedir.³¹³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وما يجحد) (بآياتنا إلا كل ختار كفور) “Bizim ayetlerimizi ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.”³¹⁴ Ayetindeki (ختار) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kalleş, zalim ve ahmak demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

لَقَدْ عَلِمْتُ وَأَسْتَيْقَنْتُ ذَاتُ نَفْسِهَا بِأَنْ لَا تَخَافَ الذَّهْرَ صَرْمِي وَلَا خَتْرِي³¹⁵

Bizzat kendisi [tecrübe edip] öğrendi ve yakinen bildi ki

Ben, Ömür boyu ona ihanet etmem ve alakamı ondan kesmem

Ḥateme (حَتْمٌ):

حَتْمٌ: Lüğatte bitirmek, sona erdirmek, damgalamak, mühürlemek gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ختم الله على) (قلوبهم) “Allah, onların kalplerine mühür vurmuştur.”³¹⁷ Ayetindeki (ختم) kelimesinin anlamı nedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs: “Mühürledi.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şa’nın şu sözünü işitmedin m?” dedi.

وَصَهْبَاءَ طَافَ يَهُودِيَّهَا فَأَبْرَزَهَا وَعَلَيْهَا حَتْمٌ³¹⁸

³¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 229.

³¹⁴ Lokman 31/32.

³¹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 99.

³¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 173.

³¹⁷ Bakara 2/7.

³¹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 104.

İşte bu, Yahudi olan sahibinin, etrafında pervane olduğu kırmızı şaraptır
Onu [kırmızı şarabı] bozulmasın diye güneşe çıkarıp, ağzını kapaltmıştır

Eleddû'l-Hisâmi (أَلْدُ الْخِصَامِ):

أَلْدُ الْخِصَامِ: Lüğatte aşırı mücadeleci, hırslı, inatçı, söylenen her söze söz yetiştiren, düşmanlıkta sınır tanımayan kimse anlamına gelmektedir.³¹⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وهو ألد) (ألد) “Oysa o, düşmanlıkta sınır tanımayan amansız biriydi.”³²⁰ Ayetindeki (ألد) (ألد) kelimesinin anlamı nedir söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs: “Batıl konusunda aşırı mücadeleci olandır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Muhelhil’in³²¹ şu sözünü işitmedin m?” dedi.

إِنَّ تَحْتَ الْأَحْجَارِ حَزْماً وَجُوداً وَخَصِيماً أَلْدُ ذَا مِعْلَاقٍ³²²

Bu taşların altında alicenap ve kararlı bir iradeye sahip kimseler yatıyor
Onlar öyle kimselerdi ki, düşmana karşı şiddetli ve hasmı hep susturuyor

Maḥzûdin (مَخْضُودٍ):

مَخْضُودٍ: Lüğatte eğilmiş, bükülmüş, kırılmış, dikenini alınmış ağaç anlamlarına gelmektedir.³²³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (في سدر) (مخضود) “(Onlar), dikensiz sidir ağaçları altındadır.”³²⁴ Ayetindeki (مخضود) ne demektir söyle.” dedi.

Abdullah b. Abbâs: “Dikeni olmayan demektir.” dedi.

³¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 391.

³²⁰ Bakara 2/204.

³²¹ Adiy b. Rabîate b. Murrate b. Hübeyrate et-Tegallebî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, cilt. 4, s. 220.

³²² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 97.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 162.

³²⁴ Vakı'a 56/28.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın³²⁵ şu sözünü işitmedin m?” dedi.

إِنَّ الْحَدَائِقَ فِي الْجَنَانِ ظَلِيلَةٌ فِيهَا الْكَوَاعِبُ سِدْرُهَا مَخْضُودٌ³²⁶

Cennetteki bahçeler sürekli gölgeliktir

İçinde genç kızlar ve dikensiz sidir ağaçları vardır

Abdurrazzâk (ö.221/835) bu ayeti “Meyva yüklü, dikensiz sidir ağaçları”,³²⁷ Taberî (ö.310/922), “Dikenleri alınmış sidir ağaçlarının meyvası”,³²⁸ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209), “Meyvasının dikenini alınmış” veya “Dalları yere eğilmiş” anlamında olduğunu söylemiştir.³²⁹

Maḥmaşatin (مَخْمَصَةٌ):

مَخْمَصَةٌ: Lüğatte açlık anlamına gelmektedir.³³⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فمن اضطر) “Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”³³¹ Ayetindeki (مخمصة) ne demektir söyle?” dedi.

İbn Abbâs: “Şiddetli açlıktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şâ’nın şu sözünü işitmedin m?” dedi.

تَبِيثُونَ فِي الْمَشْتَى مِلَاءً بَطُونُكُمْ وَجَارَاتُكُمْ شُغْبٌ يَبِيثُنَ خَمَائِصًا³³²

Kışın, karınlarınız tıka basa dolu olarak uyursunuz da

³²⁵ Ümeyye b. Ebî Salt Abdullah b. Ebî Rabîate b. Avn b. Ukdete b. Ğayrete b. Avf b. Sakîf. Bkz.: İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Tarihü Dimaşk*, Beyrut, Dârü’l-Fikr, 1995, cilt. 9, s. 255.

³²⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 88.

³²⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 277.

³²⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, cilt. 23, s.109.

³²⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn et-Teymî Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Beyrut, Dârü İhyâü’t-Türâs el-Arabî, 1999, cilt. 15, s. 164.

³³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 7, s. 29.

³³¹ Maide 5/3.

³³² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 104-105.

Komşularınız, açlıktan feryad figan ederek gecelerler

Ḥamṭin (حَمَطٍ):

حَمَطٍ: Lüğatte Arâk ağacı, dikenli ağaç, meyvesinin tadı acı olan her türlü ağaç anlamına gelmektedir.³³³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وبدلناهم) “Onların bahçelerini acı meyveli ağaçları [...] bulunan iki bahçeye çevirdik.”³³⁴ Ayetindeki (حَمَطٍ) ne demektir söyle.” dedi.

Abdullah b. Abbâs: “Arâk ağacıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَمَا مُعْزَلٌ فَرْدٌ تُرَاعِي بَعِيْنَهَا أَعْنُ غَضِيضِ الطَّرْفِ مِنْ خَلَلِ الْحَمَطِ³³⁵

Gazel okumaz, [hayâlidir] gözleriyle [erkekleri] süzmez

Alçak ses ile konuşur [gerektiğinde] Arâk ağaçlarının arasından

İbn Abbâs (r.a.) (حَمَطٍ) kelimesini Arâk ağacıyla kayıtlasa da ez-Zeccâc (ö.311/923), “Meyvesi yenilemeyecek kadar acı olan her ağaç” anlamında olduğunu,³³⁶ Sem’anî (ö.489/1095), “Dikenli olup, meyvası olmayan her ağaç” olduğunu söylemiştir.³³⁷ el-Vâhidî (ö.468/1075) ise; “Acı olan meyva” olduğunu söylemiştir.³³⁸

Ḥâlidûne (حَالِدُونَ):

حَالِدُونَ: Devamlı, sürekli, her zaman, ebedi manasında وَخُلُوداً - خُلْدًا - يَخْلُدُ - خَلْدٌ fiil çekiminden ismi fail cemi müzekker sığasıdır. Ebedi hayat yurdu anlamında olan دَارُ الْخُلْدِ ifadesi de buradan hareketle söylenmiştir.³³⁹

³³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 7, s. 296.

³³⁴ Sebe' 34/16.

³³⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 99.

³³⁶ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuhü*, cilt. 4, s. 249.

³³⁷ es-Sem'anî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, cilt. 4, s. 326.

³³⁸ el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Ali, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1995.,cilt. 1, s. 881.

³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 164.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَهُمْ فِيهَا) خَالِدُونَ”³⁴⁰ Ayetindeki (خالِدُونَ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Onlar orada ebedi kalacaklar. Oradan hiç çıkmayacaklar. Cehennemdekiler ve Cennettekilerin hepsi böyledir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin bu manada olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

فَهَلْ مِنْ خَالِدٍ إِيمًا هَلَكْنَا وَهَلْ بِالْمَوْتِ يَا لِلنَّاسِ عَارٌ³⁴¹

Hiç ebedi kalan var mıdır ki biz ölüp yok olmayalım

Ve insanlar için ölümden (Ölmekte) hiç ayıp olur mu?

Helâkin (خَلَقِ):

خَلَقِ, Lüğatte nasip, pay, rağbet, din gibi anlamlara gelmektedir.³⁴²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولقد علموا) (لمن اشتراه ما له في الآخرة من خلاق) *“Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı.”*³⁴³ Ayetindeki (خلاق) kelimesi ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Nasibtir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَدْعُونَ بِالْوَيْلِ فِيهَا لَا خَلَقَ لَهُمْ إِلَّا سَرَابِيلٌ مِنْ قِطْرِ وَأَغْلَالٍ³⁴⁴

Onların [cehennemde] ah vah etmekten başka nasipleri yok

Ancak erimiş bakırdan giysiler ve [boyunlarında] zincirler vardır

³⁴⁰ Bakara 2/25.

³⁴¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 75.

³⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 92.

³⁴³ Bakara 2/102.

³⁴⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 81.

Ḥāmidin (خَامِدِينَ):

خَامِدِينَ fiil çekiminden ismi fail cemi müzekker sığası olan خَامِدِينَ: Lüğatte susmuş, sönmüş, ölmüş gibi manalara gelmektedir.³⁴⁵

Nāfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Allah (c.c.): (فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ) (حتى جعلناهم حصيدا خامدين) “Onların bu feryat ve figanları bizim onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar devam etti.”³⁴⁶ Ayetindeki (خامدين) ne anlama gelmektedir söyler misin?” deyince, Abdullah b. Abbâs: “Salih Peygamber’in (s.a.s.) kavmi ölmüş olarak sabahladılar.” dedi.

Nāfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar (خامدين) kelimesini ölmüş anlamında kullanıyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

خَلُّوا ثِيَابَهُمْ عَلَى عَوْرَاتِهِمْ فَهُمْ بِأَفْنِيَةِ النَّبُوتِ خُمُودٌ³⁴⁷

Elbiselerini edep yerlerinin üstünde bırakın

Çünkü onlar evlerin avlularında ölmüştür

Abdullah b. Abbâs’ın Nāfi‘ b. el-Ezrak tarikiyle gelen bu rivayette helake uğrayan kavmin Salih Peygamber’in (s.a.s.) kavmi olduğunu belirtmiştir. Fakat İbn Abbâs’tan gelen bir başka rivayette bu kavmin Yemen köylerinden adı Hasur (veya Hadur) olan bir köy halkı olduğu ifade edilmiştir. Allah (c.c.) bu köy halkına peygamber göndermiş, o köy halkı gönderilen peygamberi yalanlamış ve onu öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Allah (c.c.) onların başına Buhtunnasr’ı musallat etmiş ve Buhtunnasr onları kılıçtan geçirmiştir.³⁴⁸

Ḥuvârun (حُورًا):

حُورًا: Lüğatte bağırarak, çığlık atmak anlamına geldiği gibi, deve, inek, koyun ve keçi gibi hayvanların çıkardıkları sesler anlamına da gelmektedir.³⁴⁹

³⁴⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Ca‘fer b. Muhammed b. Durüstüveyh b. el-Merzübân, *Tashîhu'l-Fasîh ve Şerhihi*, Kahire, el-Meclisü'l-A'lâ li’ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1998, s. 47: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 165.

³⁴⁶ Enbiya 21/15.

³⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 89.

³⁴⁸ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, cilt. 22, s. 123.

³⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 261.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واتخذ قوم) (موسى من بعده من حلبيهم عجلا جسدا له خوار) *“Musâ’nın kavmi onun ardından, ziynet eşyalarından, Böğürmesi olan bir buzağı heykeli(yapıp onu ilah) edindiler.”*³⁵⁰ Ayetindeki (له خوار) kelimesi ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Böğürmesi olan.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

كَأَنَّ بَنِي مُعَاوِيَةَ بَنَ بَكْرًا إِلَى الْإِسْلَامِ صَائِحَةً تَخُورُ³⁵¹

Sanki Muaviye b. Bekr’in kabilesi

İslâm’a (davet etmekte) haykıran davetçilerdi

el-Ḥay’ṭu’l-Ebyazu (الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ):

Lügatte ip anlamına gelen خَيْطُ kelimesi; Teşbih ve kinaye yolu ile şafağın aydınlığı ve gecenin karanlığı anlamında kullanılmıştır.³⁵²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وكلوا) (واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر) *“Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için.”*³⁵³ Ayetindeki (الخيط الابيض من الخيط) (الاسود) sözüyle ne kastedilmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Günün aydınlığı ve gecenin karanlığıdır. Bu da (Aydınlığın karanlıktan ayrılması) sabahın aydınlanması vaktinde olur.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu sözün, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ ضَوْءُ الصُّبْحِ مُنْفَلِقٌ وَالْخَيْطُ الْأَسْوَدُ لَوْنُ اللَّيْلِ مَكْمُومٌ³⁵⁴

³⁵⁰ A’raf 7/148.

³⁵¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 72.

³⁵² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 7, s. 299.

³⁵³ Bakara 2/187.

³⁵⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 92-93.

Beyaz iplik: sabahın [gecenin karanlığından] ayrılmış aydınlığıdır

Siyah iplik: gecenin [tomurcuk gibi] kapalı [simsiyah] rengidir

2.2. (د) Harfi İle (ص) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler

2.2.1. (د) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Dusürin (دُسْر):

دُسْر: Lüğatte çivi, mih, geminin tahtalarını bağlamak için ağaç lifinden yapılan halat, iki şeyi bir arada tutmaya yarayan bağlaç gibi anlamlara gelmektedir.³⁵⁵

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (وحملناه) ذات ألواح ودسر على "Biz onu (Nuh'u) çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik."³⁵⁶ Ayetindeki (دسر) kelimesi ne demektir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Geminin [levhalarını] birbirine bağlayan ve bir arada tutan bağlaçtır." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?" dedi.

سَفِينَةٌ نُوتِيٌّ قَدْ أَحْكَمَ صُنْعُهَا مُنَحَّتْهُ الْأَلْوَا حُ مَنْسُوجَةٌ الدُّسْرُ³⁵⁷

Bu gemi, sapasağlam inşa edilmiş bir denizci gemisidir

Levhaları düzeltilmiş, onları bir arada tutan halat güzelce örülmüştür

el-Mâverdî (ö.450/1058) (دسر) kelimesiyle ilgili dört farklı görüş nakletmektedir.

Bunlar şöyledir: a) دسر = Gemiye enlemesine çakılan levhalar b) دسر = Gemi levhalarını bir arada tutan çiviler c) دسر = Geminin suyu yaran ön tarafı d) دسر = Geminin iki tarafı³⁵⁸

³⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 284-285.

³⁵⁶ Kamer 54/13.

³⁵⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 98.

³⁵⁸ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 5, s. 412.

İbn Abbâs'ın yukardaki kapalı açıklamasından çivi anlaşılabilceği gibi halat veya levhalar da anlaşılabilir. Arapça dil bilginleri (دسر) kelimesinin birincil manasının liflerden örölmüş halat anlamında olduğunu belirtmişlerdir. Çivi anlamında olmasını ise ikincil ve zayıf mana olarak zikretmişlerdir.³⁵⁹ Buna rağmen mealcilerin hemen hemen hepsi (دسر) kelimesini Türkçeye “Çivi” olarak çevirmişlerdir.³⁶⁰

Yedu'u (يُدُّعُ):

يُدُّعُ: Lüğatte kovmak, sürmek, azarlamak, vurmak, itip kakmak gibi anlamlara gelmektedir.³⁶¹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (فذلك الذي) (يدع اليتيم) “İşte o, yetimi itip kakan kimsedir.”³⁶² Ayetindeki (يدع) kelimesi ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hakkını almaktan engeller.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Talib'in³⁶³ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يُدُّعُ لَدَى أَيْسَارِهِنَّ الْأَصَاغِرَا³⁶⁴ يُقَسِّمُ حَقًّا لِلْيَتِيمِ وَأَمْ يَكُنْ

O [Muhammed], Yetim çocuğa [çocuklara ganimetten] pay ayırır

[Dul kadınların] himayesindeki küçükleri [yetimleri] itip kakmaz

Abdurrazzâk (ö.221/835) (يُدُّعُ) kelimesinin; “Yetime zulmeder” anlamında olduğunu söylerken³⁶⁵ el-Mâverdî (ö.450/1058), (يُدُّعُ) okuyuşuna göre; “Yetime

³⁵⁹ el-Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, cilt. 6, s. 204; el-Cevherî, *es-Sahâh Tacü'l-Luğati ve Sahâhu'l-Arabiyyeti*, cilt. 2, s. 657; İbn Sîdâ el-Mursî, *el-Muhkim ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, cilt. 3, s. 138.

³⁶⁰ Bkz.: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 12. baskı, Ankara, 2006, s. 527; Hasan Basri Çantay, *Kur'an'ı Hakîm ve Meâil'i Kerîm*, 5. baskı, İstanbul, 1965, cilt. 3, s. 982; TDV. Yayınları, *Kur'an-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, Ankara, 2008, s. 524.

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 85.

³⁶² Ma'ûn 107/2.

³⁶³ Abdü Menâf b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdi Menâf b. Kusay. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, cilt. 4, s. 34.

³⁶⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 94.

³⁶⁵ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 463.

hakaret eder”, (يَدْعُ) okuyuşuna göre ise; “Yetimi gözetip kollamaz” anlamında olduğunu söylemiştir.³⁶⁶

Dihâkan (دِهَاقًا):

دِهَاقًا: Lüğatte bir kabı ağzına kadar doldurmak, taşana kadar doldurmak, boşalır boşalmaz hemen doldurmak anlamlarına gelmektedir.³⁶⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وكأسا) (دهاقًا) “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için [...] ağzına kadar dolu kadehler vardır.”³⁶⁸ Ayetindeki (دهاقًا) kelimesi ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Dopdolu.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَتَانَا عَامِرٌ يَرْجُو قِرَانَا فَأَتَرَعُنَا لَهُ كَأْسًا دِهَاقًا³⁶⁹

Âmir, onu ağırlamamızı umarak bize misafir oldu

Bizde ona, kadehi ağzına kadar doldurduk

2.2.2. (ر) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Ribbiyyûne (رَبِّيُونَ):

رَبِّيُونَ: Lüğatte sayıları binleri geçen topluluklar, cemaatler, Allah dostları gibi anlamlara gelmektedir.³⁷⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وكأين من) “Nice peygamber vardır ki, kendisiyle beraber binlerce Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı yılmadılar.”³⁷¹ Ayetindeki (رَبِّيُونَ) kelimesi ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sayıları çok olan topluluklar.” dedi.

³⁶⁶ el-Mâverdî, *en-Nüket ve ’l-Uyûn*, cilt. 6, s. 351.

³⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 10, s. 106.

³⁶⁸ Nebe 78/31, 34.

³⁶⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi ’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 86.

³⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 1, s. 407.

³⁷¹ Al-i İmran 3/146.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَإِذَا مَعْشَرٌ تَجَافَوْا عَنِ الْقَصْدِ حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ رَبِّيًّا³⁷²

Eğer bir topluluk doğru yoldan saparsa

Sayırsız topluluklarla onlara savaş açarız

Abdurrazzâk (ö.221/835) (ربيون) kelimesine; “Birçok âlim” anlamı verirken³⁷³ el-Ahfeş (ö.215/830); “Âbidler”,³⁷⁴ ez-Zeccâc (ö.311/923); “Sayıları çok olan cemaatler” anlamı vermiştir.³⁷⁵

Ricsun (رِجْسٌ):

رِجْسٌ: Sözlükte pislik, mikrop ve necis gibi anlamlara gelmektedir. Bazen kinaye yoluyla haram fiil, azap, lanet ve küfür manalarında da kullanılır.³⁷⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak ile Abdullah b. Abbâs arasında devam eden diyalogda İbn el-Ezrak İbn Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قد وقع عليكم من ربكم رجس وغضب) “Artık size Rabbinizden bir lanet ve öfke inmiştir.”³⁷⁷ Sözünden ne kastedilmiş haber ver?” deyince, Abdullah b. Abbâs: “رجس: Lanettir. غضب: Azaptır.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bu sözleri bu manalarda kullanmışlar mı?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.):Evet diyerek şu şiiri delil getirmiştir:

إِذَا سَنَةٌ كَانَتْ بِنَجْدٍ مُحِيطَةً فَكَانَ عَلَيْهِمْ رِجْسُهَا وَعَذَابُهَا³⁷⁸

Necd’i çepeçevre etmiş Öyle bir seneydi ki

Onun laneti de azabı da onların üzerineydi

Kur’ân-ı Kerîm’de (رجس) kelimesi Sözlük anlamıyla kullanıldığı gibi kinaye yoluyla haram fiil, azap, lanet ve küfür manalarında da kullanılmıştır.³⁷⁹

³⁷² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 104.

³⁷³ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 1, s. 415.

³⁷⁴ el-Ahfeş el-Avsat, Ebü’l-Hasan el-Mucaşi‘î el-Belhî, *Meâni’l-Kur’ân*, 1. baskı, Thk. Hüdâ Mahmud Karâa, Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, 1990, cilt. 1, s. 235.

³⁷⁵ ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve İrâbuhü*, cilt. 1, s. 476.

³⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 6, s. 94.

³⁷⁷ A’raf 7/71

³⁷⁸ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn, *ed-Durrü’l-Mensûr*, Beyrut, Dâru’l-Fikr, t.y., cilt. 3, s. 486.

Bu ayetteki (رجس) kelimesinden muradın lanet olduğu şeklinde İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet geldiği gibi öfke manasında olduğu şeklinde de rivayet mevcuttur. el-Mâverdî (ö.450/1058) *en-Nüket ve'l-Uyûn* adlı Tefsîrinde; (رجس) kelimesinin manasıyla ilgili üç görüş nakletmektedir. Bunlardan, Abdullah İbn Abbâs'a ait olduğunu belirttiği ikinci görüşte (رجس) kelimesinin öfke anlamında olduğunu söylemiştir.³⁸⁰

Müfessirler (رجس) ve (غضب) kelimelerine farklı anlamlar atfetmişlerdir. Kimisi (رجس) kelimesinin anlamı azap derken, kimisi de öfke demiştir. Mesela ez-Zemahşerî (ö.538/1143) *el-Keşşaf*'ında (رجس) kelimesinin azap anlamında olduğunu belirtirken³⁸¹ Fahreddîn er-Razi (ö.606/1209) (رجس) kelimesinin azap anlamında değil küfür anlamında olduğunu söylemiştir.³⁸² Yine (غضب) kelimesine Beyzavî (ö.685/1286) intikam alma anlamı verirken³⁸³ el-Mâtüridî (ö.333/944), azap anlamı vermiştir.³⁸⁴

Müfessirlerin bu kelimelere böyle farklı anlam vermeleri, kelimelerin birbirine yakın manalara muhtemel olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki verilen farklı anlamlar arasında tutarsızlık söz konusu değildir.

Teradde (تَرَدَّى):

تَرَدَّى: Lüğatte uçurumdan yuvarlanmak, kuyuya düşmek, ölmek, helak olmak gibi manalara gelmektedir.³⁸⁵

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Allah'ın (c.c.): (وما يغنى عنه ماله) (إذا تردى) “Cehennem çukuruna yuvarlandığı zaman, ona malı fayda vermez.”³⁸⁶ Ayeti kerimesindeki (تردى) sözü ne manaya geliyor bana söyler misin?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Ölüp te Cehenneme yuvarlandığında demektir. Bu ayet Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.” dedi.

³⁷⁹ Maide 5/90; En'Am 6/145; Tevbe 9/95.

³⁸⁰ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 2, s. 233.

³⁸¹ ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf an Ğavâmidi't-Tenzîl*, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986, cilt. 2, s. 117.

³⁸² Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, cilt. 14, s. 303.

³⁸³ Beyzavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, cilt. 3, s. 19.

³⁸⁴ el-Mâtüridî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 4, s. 476.

³⁸⁵ el-Farâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, cilt. 8, s. 68; el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibu'l-Lüğâ*, 1. baskı, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 2001, cilt. 14, s. 119.

³⁸⁶ Leyl 92/11.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar (تردى) kelimesinin cehenneme yuvarlanmak manasında olduğunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd’in³⁸⁷ şu sözünü hiç duymadın mı?” dedi.

حَطَفَتْهُ مَنِيَّةٌ فَتَرَدَّى وَهُوَ فِي الْمُلْكِ يَأْمَلُ التَّعْمِيرَ³⁸⁸

Mal mülk içinde (yüzüp) sonsuz yaşamak isterken

Ansızın ölüm onu kaptı da cehenneme yuvarlandı

Abdullah b. Abbâs, İbn el-Ezrak’a (تردى) kelimesinin (kureyş lehçesinde) ölmek manasında olduğunu söylemişse de, Alûsî (ö.1270/1853), Mücahit’ten (تردى) kelimesinin helak olmak, Katâde (ö.276/889) ve Ebû Salih’ten Cehenneme yuvarlanmak, diğer başka görüşlere göre de kabir çukuruna yuvarlanmak veya (Ebû Cehil’in ölüp yok olmasından) kinaye yoluyla kefene bürünmek manasında olduğunu söylemiştir.³⁸⁹

Murâğamen (مُرَاعَمًا):

مُرَاعَمًا: Lüğatte gidilecek yer, sığınılacak mekân, hicret edilecek diyar, genişlik gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Allah’ın (c.c.): (ومن يهاجر في الله) (سبيل يجد في الأرض مراغما كثيرا وسعة) *“Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de.”*³⁹¹ Ayeti kerimesindeki (مراغما) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Huzeyl lehçesinde genişlik anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü hiç duymadın mı?” dedi.

³⁸⁷ Adiy b. Zeyd b. Hammâd b. Eyyüb el-Abbâdî et-Temîmi. Bkz.: İbn Kuteybe, *eş-Şi‘ru ve ‘ş-Şuarâu*, cilt. 1, s. 219.

³⁸⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi‘l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 78.

³⁸⁹ el-Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî, *Rûhü‘l-Meânî*, Beyrut, Dârü‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, 1995, cilt. 15, s. 368.

³⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü‘l-Arab*, cilt. 12, s. 247.

³⁹¹ Nisa 4/100.

وَأَتْرُكُ أَرْضَ جَهْرَةَ إِنَّ عِنْدِي رَجَاءً فِي الْمُرَاعِمِ وَالْتَعَادِي³⁹²

Cehra'nın diyarını terkederim, bende vardır diye

Uzak ve geniş yerlerde [huzuru] bulma ümidi

er-Rifdu'l-Merfûdu (الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ):

الرَّفْدُ: Sözlükte nasip, pay, yardım, âtiyye (bir kimseye bahşedilen şey), destek gibi manalara gelmektedir.³⁹³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Allah'ın (c.c.): (بئس الرفد المرفود) "onlara verilen destek ne kötü destektir."³⁹⁴ Ayetindeki (رَفْد) ve (مَرْفُود) nedir bana söyler misin?" deyince, Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Lanet ardına lanettir." Cevabını verdi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar (رَفْد) kelimesini lanet manasında kullanıyor muydu?" diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen Nabiğa b. Zübyân'ın şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

لَا تَقْدِفَنِي بِرُكْنٍ لَا كَفَاءَ لَهُ وَإِنْ تَأْتَفَكَ الْأَعْدَاءُ بِالرَّفْدِ³⁹⁵

Bütün düşmanların sana hep lanet okusa dahi

Beni, eşi benzeri olmayan bir yerde terk etme

Abdullah b. Abbâs (الرفد المرفود) sözünden muradın lanet olduğunu söylese de el-Mâverdî (ö.450/1058) üç ihtimalden bahsetmiştir. Birinci ihtimal: onlara verilen destek. İkinci ihtimal: cehennemde kadehlerde onlara sunulan içecek. Üçüncü ihtimal: dünyada denizde boğulma azabından sonra ahirette görecekları azap.³⁹⁶

Rikzen (رِكْزًا):

رِكْزًا: Lüğatte ses, alçak ses gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁷

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (هل تحس) "Onlardan hiçbirini hissediyor ya da onların bir fisultısını (منهم من أحد أو تسمع لهم ركزا

³⁹² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 102.

³⁹³ el-Cevherî, *es-Sahâh Tacü'l-Luğati ve Sahâhü'l-Arabîyyeti*, cilt. 2, s. 475: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 182.

³⁹⁴ Hud 11/99

³⁹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 86.

³⁹⁶ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 2, s. 502.

³⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 355-356.

işiyiyor musun?”³⁹⁸ Ayetindeki (رَكَزَا) ne anlama gelmektedir söyler misin?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Ses demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü duymadın mı?” dedi.

وَقَدْ تَوَجَّسَ رَكَزاً مُفْفِرٌ نَدَسٌ بِنْبَاءِ الصَّوْتِ مَا فِي سَمْعِهِ كَذِبٌ³⁹⁹

Maharetli avcı, [avdan gelen] sese kulak kesildi

Kulağı onu yanıltmamıştı, alçak bir ses duymuştu

Arkesehûm (أَرْكَسَهُمْ):

أَرْكَسَ fiil çekiminden müfred müzekker gaip sığası olan اَرْكَسَ: Lüğatte baş aşağı döndürmek, gerisin geriye çevirmek, bir şeyin kalbine yerleştirmek gibi manalara gelmektedir.⁴⁰⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَاللّٰهِ) “Allah, onları yapıp işledikleri işler sebebiyle gerisin geriye çevirip eski konularına (küfre) döndürmüştür.”⁴⁰¹ Ayetindeki (أَرْكَسَهُمْ) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Allah, onları yapıp işledikleri işler sebebiyle cehenneme hapsedmiştir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimeyi senin söylediğin manada) kullanmış mıdır?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şu şiirini duymadın mı?” dedi.

فَأَرْكَسُوا فِي حَمِيمِ النَّارِ أَنَّهُمْ كَانُوا عَصَاةً وَقَالُوا الْإِفْكَ وَالزُّورَ⁴⁰²

Cehennemın en sıcak yerinde hapsedildiler çünkü

Onlar günahkâr, iftira atan ve yalan söyleyen kimselerdi

³⁹⁸ Meryem 19/98.

³⁹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 98.

⁴⁰⁰ el-Cevherî, *es-Sahâh Tacü'l-Luğati ve Sahâhü'l-Arabiyyeti*, cilt. 3, s. 936.

⁴⁰¹ Nisa 4/88.

⁴⁰² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 91.

Her ne kadar İbn Abbâs (r.a.):(أركسهم) ifadesinden muradın, Allah'ın münafıkları cehenneme hapsetmesidir dese de Abdurrazzâk (ö.221/835), Katâde'den yaptığı rivayette (أركسهم) sözünden muradın “Allah'ın onları helak etmesi” olduğunu nakletmektedir.⁴⁰³ Yine ez-Zeccâc (ö.311/923) (والله أركسهم) ifadesinin tevilinin; “Allah'ın o münafıkları kâfirlerin hükmüne (akıbetine) döndürmesi” şeklinde olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁴

Ramzen (رَمَزاً):

رَمَزاً: Lüğatte göz, kaş, dudak, el, kol ile işaret etmek anlamındadır.⁴⁰⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (قال آيتك ألا) (تكلّم الناس ثلاثة ايام إلا رمزا) *“Allah buyurdu ki: Senin için alamet, insanlara, üç gün, işaretten başka söz etmemendir.”*⁴⁰⁶ Ayetindeki (رمزا) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “el ile işaret etmek ve başı sallamaktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü duymadın mı?” dedi.

مَا فِي السَّمَاءِ مِنَ الرَّحْمَنِ رَمَزَةٌ إِلَّا إِلَيْهِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ وَزَرٍ⁴⁰⁷

Rahmanın, gökyüzünde yarattığı her şey ona işaret eder

Yeryüzündeki bütün dağlar da yine Rahman'a işaret eder

Raybe (رَيْبٌ):

رَيْبٌ: Lüğatte şek, şüphe, belirsizlik, töhmet gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (ذلك الكتاب) (لا ريب فيه) *“Bu, içinde şüphe bulunmayan kitaptır.”*⁴⁰⁹ Ayetindeki (لا ريب فيه) ne demektir söyler misin?” dedi.

⁴⁰³ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 1, s. 467.

⁴⁰⁴ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve Irâbuhü*, cilt. 2, s. 88.

⁴⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 356.

⁴⁰⁶ Al-i imran 3/41.

⁴⁰⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 80.

⁴⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 442.

⁴⁰⁹ Bakara 2/2.

İbn Abbâs (r.a.): “İçinde şüphe bulunmayan.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abdullah b. ez-Zebâ’rî’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَيْسَ فِي الْحَقِّ يَا أَمَامَهُ رَيْبٌ إِنَّمَا الرَّيْبُ مَا يَقُولُ الْكُذُوبُ⁴¹⁰

Ey Umâme! Hakta [Kur’ân’da] şüphe olmaz

Şüphe, ancak yalancının sözünde olur

(ريشاً):

ريشاً: Lüğatte tüy, giysi, süslenilecek elbise, yorgan, yastık içi ve mal gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁴¹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يا بنى آدم) “*Ey Âdem oğullara! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenilecek elbise verdik.*”⁴¹² Ayetindeki (ريشاً) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الريش: Maldır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَرَشَنِي بِخَيْرٍ طَالَمَا قَدْ بَرَيْتَنِي وَخَيْرُ الْمَوَالِي مَنْ يَرِيشُ وَلَا يَبْرِي⁴¹³

Bana iyilik et, bu kadar zarar ve sıkıntı verdiğin yeter

(Çünkü) en hayırlı dost yardım edip, zarar vermeyendir

Her ne kadar Abdullah b. Abbâs’tan (ريشاً) kelimesinin “mal” anlamında olduğu rivayet edilse de müfessirler, (ريشاً) kelimesinin farklı anlamlara geldiğini söylemişlerdir. Bu manalardan en meşhurları dört tanedir. el-Mâverdî (ö.450/1058)

⁴¹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 103.

⁴¹¹ el-Herevî, *Tehzîbü’l-Luğa*, cilt. 11, s. 280.

⁴¹² A’raf 7/26.

⁴¹³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 69.

Tefsîrin’de bunları şöyle sıralamıştır: a) ريشا = Süslenilecek ziynetler b) ريشا = Dünya geçimliği c) ريشا = Giysi ve azık d) ريشا = Mal⁴¹⁴

2.2.3. (ز) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Zübar (زُبْر):

زُبْر kelimesinin çoğulu olan زُبْر: Demirden büyük parçalar anlamına gelmektedir.⁴¹⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (اتوني زبر) الحديد) “Bana demir madeninden kesitler getirin.”⁴¹⁶ Ayetindeki (زبر) kelimesinden murad nedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Demir parçalarıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ka’b b. Malik’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تَلَطَّى عَلَيْهِمْ حِينَ أَنْ شَدَّ حَمِيهَا بِزُبْرِ الْحَدِيدِ وَالْحِجَارَةِ سَاجِرٌ⁴¹⁷

Alevleri yükseliyordu onların üzerine, sıcaklığını artırdıkça Allah

Demirden büyük kesitlerle ve (taptıkları) taşlar (putlar) tutuşmuştu

el-ezlâm (الْأَزْلَام):

الْأَزْلَام: Lüğatte tahta çubuk, ok’un arka kısmındaki tüylerin takılmazdan önceki tahta haline verilen isim olan الزُّلْمُ kelimesinin çoğuludur.⁴¹⁸

Cahiliye döneminde Araplar sefere çıkmak, savaşa gitmek, evlilik ve ticaret yapmak gibi önemli sayılabilecek bir işi yapıp yapmama konusunda karara varmak için fal bakarlardı. O dönemlerde popüler olan ve adına “Ezlâm” dedikleri bir fal türünü uyguluyorlardı. Ezlâm: Tahtadan yapılan ve birinin üzerinde “Rabbim emretti” diğeri üzerinde “Rabbim nehiy etti” veya birinin üzerinde “Evet” diğeri üzerinde “Hayır” yazan çubukların adıdır. Bu çubukları bir çuvalın içine

⁴¹⁴ el-Mâverdî, *en-Nüket ve ’l-Uyûn*, cilt. 2, s. 213.

⁴¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 4, s. 316.

⁴¹⁶ Kehf 18/96.

⁴¹⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi ’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 89.

⁴¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 12, s. 269.

koyduktan sonra rasgele çekilen çubuğun üzerindeki çıkan yazıya göre girişecekleri işin kendileri için hayırlı olup olmayacağına karar verirlerdi.⁴¹⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (وان... تستقسموا بالازلام) "... *Bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.*"⁴²⁰ Ayetinden (Ezlâm lafzından) murad nedir haber ver" dedi. Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Ezlâm, birinin üzerinde "Rabbim bana emretti" diğèrinin üzerinde de "Rabbim beni nehiy etti" yazan (tahtadan yapılmış küçük) çubuklardır. İnsanlar önemli bir işi yapmak istediklerinde bu çubuklarla fal bakarlardı. Savaşa gitmek istediklerinde de putlarının bulunduğu eve giderlerdi ve bu çubukları örtüp birini çekerlerdi hangisi çıkarsa onunla amel ederlerdi." dedi.

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Araplar bunu (ezlâm'ın bu manada kullanıldığını) biliyor muydu?" dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Evet, sen Hutây'a'nın⁴²¹ şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

لا يزجر الطير إن مرّت به سنحاً ولا يفاض له قدح بأزلام⁴²²

O, ister kuşlar sağdan uçsun (veya soldan uçsun) uğursuzluk saymazdı

Ve hiçbir fal çuvalında da onun fal çubuğu olmazdı.⁴²³

Zemherîran (زَمْهَرِيرًا):

زَمْهَرِيرًا: fiil kökünden isim olup, sözlük olarak şiddetli soğuk, ay ışığı, aşırı aydınlık, öfkelenmek, öfkeden gözleri kızarmak gibi manalara gelmektedir.⁴²⁴

⁴¹⁹ Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 1, s. 452.

⁴²⁰ Maide:5/3.

⁴²¹ Ebû Müleyke Cervâl b. Evs. Kısa boylu olduğu için ona pire manasında "Hutay'a" lakabı verilmiştir. Hem cahiliye ve hem de İslâm devrinde yaşamış, Müslüman olduktan sonra dinden döndüğüne dair rivayetler mevcuttur. Bkz.: İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve 'ş-Şuarâu*, cilt. 1, s. 310.

⁴²² es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 3, s. 15.

⁴²³ Araplar, bir fal çeşidi olarak bir yerde kümelenmiş kuşların ortasına girip uçurarak hangi tarafa uçtuklarına göre o kuşlara farklı isimler koyarlardı. Sağ tarafa uçanları "Sanîh" sol tarafa uçanları "Barîh" kendilerine doğru uçanları "Natîh" arkalarına doğru uçanları "Kaîd" diye isimlendirirlerdi. Kuşlar sağ tarafa uçarsa bunu hayra yorar ve işlerine koyulur, sefere çıkarlardı. Kuşlar sol tarafa uçarsa bunu uğursuzluk sayar, sefere çıkmaktan ve işe koyulmaktan geri dururlardı. Bkz.: en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. Haccâc*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1972, cilt. 14, s. 218. Not: şiirde kastedilen kişi Ebû Musâ el-Eş'arî'dir.

⁴²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 330.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (مكتئين فيها) “Orada (Cennette) koltuklara kurulmuş halde bulunacaklar. Onda (cennette) ne (yakıcı) güneş görecekler, ne de (dondurucu soğuk) Zemherîr.”⁴²⁵ Ayetindeki (شمساً) ve (زمهريراً) kelimelerinden murad nedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “İşte (Bunlar) cennet ehlidir. Onlara (Cennette) ne güneşin sıcaklığı, ne de şiddetli soğuk isabet etmeyecektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin bu manada kullanıldıklarını) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A‘şâ’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

بَرَهْرَهُهُ الخُلُقِ مِثْلُ الْفَنِيْقِ لَمْ تَرَ شَمْساً وَلَا زَمْهَرِيْرًا⁴²⁶

Hiçbir işte çalıştırılmayan kıymetli deve gibi, Teni yumuşacık

Ne güneşin sıcağına maruz kalmış, ne de şiddetli soğuğa

İbn Abbâs’ın (r.a.) Zemherîr’i şiddetli soğuk olarak Tefsîr etmesi kelimenin en meşhur manası üzere bir Tefsîrdir. Birçok müfessir de ayeti bu mana ile Tefsîr etmiştir.⁴²⁷ Ancak Sa‘lebî (ö.427/1035), Tefsîrin’de, Nahiv ve Lüğat âlimi Ahmed b. Yahyâ Sa‘leb’in,⁴²⁸ (زمهريراً) kelimesini, Tây kabilesinin lehçesiyle “Ay” olarak Tefsîr ettiğini nakletmektedir.⁴²⁹

Sa‘leb’in bu Tefsîrine göre ayetin meali şöyle olur: “Onda (Cennette) ne güneş (Gündüz) görecekler, ne de ay (Gece) göreceklerdir.

Zenîmin (زَنِيم):

زَنِيم: Lüğatte evlatlık, köle, kötülük sahibi gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁰

⁴²⁵ İnsan 76/13.

⁴²⁶ es-Suyûtî, *ed-Durrü’l-Mensûr*, cilt. 8, s. 372.

⁴²⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 375; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve İrâbuhü*, cilt. 5, s. 259; el-Kurtûbî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, cilt. 19, s. 137.

⁴²⁸ Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Seyyâr eş-Şeybânî Sa‘leb. Yaşadığı asırda Nahiv ve Lüğat alanlarında Kûfe’nin imâmı ve bilginidir. Bkz.: en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Tehzîbü’l-Esmâi ve’l-Lüğâti*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y. cilt. 2, s. 275.

⁴²⁹ es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân*, cilt. 10, s. 98; el-Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 6, s. 168.

⁴³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 12, s. 277.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (عند بعد) (زنيم ذلك) “...Kaba saba, bununda ötesinde soysuz olan kimseye [...] boyun eğme.”⁴³¹ Ayetindeki (زنيم) nedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Veledi zinadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

زَنِيمٌ نَدَاعَتْهُ الرَّجَالُ زِيَادَةً كَمَا زِيدَ فِي عَرَضِ الْأَدِيمِ الْأَكَارِغِ⁴³²

Erkeklerin fazladan [evlat] edindikleri soysuz sopsuz biri

Tıpkı vücudun kenarlarındaki fazla [tüy, tırnak] gibi

Abdurrazzâk (ö.211/826) (زنيم) kelimesini; “Rezil, rüsvâ, şerefsiz, mizacı bozuk” şeklinde Tefsîr ederken⁴³³ ez-Zemahşerî (ö.538/1143); “Soysuz sopsuz” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴³⁴

2.2.4. (س) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Yes'emûn (يَسْمُونُ):

يَسْمُونُ: Lüğatte sıkılmak, bıkmak, usanmak, bezmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فالذين عند) (ربك يسبحون له بالليل والنهار وهم لا يسْمون) “...Rabbinin katındakiler (Melekler), gece gündüz hiç bıkmadan O’nu tespih ederler.”⁴³⁶ Ayetindeki (لا يسْمون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bıkmazlar, usanmazlar.” dedi.

⁴³¹ Kalem 68/13.

⁴³² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 81.

⁴³³ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 331.

⁴³⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 586.

⁴³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 280.

⁴³⁶ Fussilet 41/38.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi

مِنَ الْخَوْفِ لَا تُؤْ سَأْمَةٌ مِنْ عِبَادَةٍ وَلَا هُوَ مِنْ طَوْلِ التَّعْبِيدِ بِجَهْدٍ⁴³⁷

Korkudandır onun bu kadar zayıf ve güçsüz düşmesi

Çok ibadet ettiğinden veya usandıracak kadar ibadetten değil

Suḥḩan (سُحُقًا):

سُحُقًا: Lüğatte bir şeyi aslından uzaklaştırmak, un ufak etmek, yok etmek anlamına gelmektedir.⁴³⁸ سُحُقًا: بُعْدًا gibi masdar olup, lafzından, mahzuf bir fiil ile nasb olunmuştur. Takdiri şöyledir: سَحَقَ سَحُقًا yani tamamen uzak oldu. سُحُقًا: Tek başına, masdar olarak kullanıldığında haberî fiil konumundan, inşaî fiil konumuna dönüşür. Örneğin: سُحُقًا سَحُقًا denildiği vakit, uzak oldu değil; “Uzak olsun” anlamında olur. Yine cümle içerisinde سَحُقًا لَكَ denildiğinde; “Uzak ol” anlamında kullanılır.⁴³⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): فسحقا (لاصحغب السعير) “Artık alevli ateşte olanlar Allah’ın rahmetinden uzak olsunlar.”⁴⁴⁰ Ayetindeki (سحقا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Uzak olsunlar.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَلَا مَنْ مُبْلَغٌ عَنِّي أُبَيًّا فَقَدْ أَلْقَيْتُ فِي سَحَقِ السَّعِيرِ⁴⁴¹

Kim benden, Übey’in⁴⁴² şu sözünü haber verecek

Übey şöyle diyor: cehennemin dibine atıldım

⁴³⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 270.

⁴³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 10, s. 153.

⁴³⁹ el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temâm b. Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002, cilt. 5, s. 540.

⁴⁴⁰ Mülk 67/11.

⁴⁴¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 89.

⁴⁴² Übey b. Halâf.

Sem'ânî (ö.489/1095) Mücahid'e isnad ettiği bir rivayette (سحفا) kelimesinin Cehennemde bir vadinin ismi olduğunu söylemektedir.⁴⁴³

Sedîden (سَدِيداً):

سَدِيداً: Lüğatte isabetli, doğru, hak söz anlamına gelmektedir.⁴⁴⁴

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (وقولوا قولاً) (سَدِيداً) “... *Ve doğru söz söyleyin.*”⁴⁴⁵ Ayetindeki (قولاً سَدِيداً) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Adil ve hak söz.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hamza b. Abdümüttalib'in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَمِينٌ عَلَىٰ مَا اسْتَوْدَعَ اللَّهُ قَلْبَهُ فَإِنْ قَالَ قَوْلًا كَانَ فِيهِ مُسَدَّدٌ⁴⁴⁶

Allah'ın kalbine indirdiği (vahyi koruma noktasında) güvenilirdir

Eğer o (Muhammed) bir söz söylese, söylediği sözde hep sadıktır

ez-Zemahşerî (ö.538/1143) bu ayetin, Müslümanların, Zeynep binti Caş ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) evliliği hakkında ileri geri, doğru olmayan konuşmalardan sakındırmak için olduğunu söylemiş ve (قولاً سَدِيداً) sözünü “doğru ve hak söz” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴⁴⁷ Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767), (قولاً سَدِيداً) sözünü, “adil sözdür ki o da tevhid sözüdür” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴⁴⁸

Sirrân (سِرًّا):

سِرًّا: Sözlükte gizli iş, erkeğin tenasül uzvu, cinsel münasebet, zina yapmak gibi anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴³ es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, cilt. 6, s. 10.

⁴⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 210.

⁴⁴⁵ Ahzap 33/70.

⁴⁴⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 89.

⁴⁴⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 3, s. 563.

⁴⁴⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 3, s. 510.

⁴⁴⁹ el-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr Ebû Bekr, *ez-Zâhir fi Meâni Kelimâti'n-Nâs*, 1. baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991, cilt. 1, s. 108: el-Herevî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, cilt. 12, s. 200.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولكن لا) (تواعدوهن سرا) “...*(Vefat iddeti bekleyen) kadınlarla kesinlikle gizliden gizliye buluşmak için sözleşmeyin.*”⁴⁵⁰ Ayetindeki (سرا) kelimesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “سرا ifadesinden murad, cinsel münasebettir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmru‘l-Kays’ın şu şiirini duymadın mı?” dedi.

أَلَا زَعَمْتُ بِسَبَاسَةِ الْيَوْمِ أَنَّنِي كَبُرْتُ وَأَنَّ لَا يَحْسُنَ السَّرُّ أَمْثَالِي⁴⁵¹

Basbâse, bugün benim artık yaşlı biri olduğumu söyledi

Ve benim gibilerinin cinsi münasebeti iyi yapamayacağını da söyledi

Abdurrazzâk (ö.221/835)(لا تُواعدوهن سرا) sözünü: “bir erkeğin, iddet bekleyen kadından, kendisinden başkasıyla evlenmeyeceğine dair söz almasıdır” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴⁵² İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö.327/938), bu ayet ile ilgili müfessirlerden üç görüş nakletmektedir. Bunlar:

a) Erkeğin, iddet bekleyen kadına benden başkasıyla evlenmeyeceğine dair söz ver demesidir.

b) Erkeğin, iddet bekleyen kadın ile zina yapmak üzere anlaşıp söz almasıdır.

c) Erkeğin, iddet bekleyen kadının velisine (o kadınla evlenme arzusunu ve isteğini açıkça) söylemesidir.⁴⁵³

Seriyyen (سَرِيًّا):

سَرِيًّا: Lüğatte şerefli, soylu, saygın kimse anlamına geldiği gibi, nehir, ırmak, çay, dere anlamına da gelmektedir.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Bakara 2/235.

⁴⁵¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur 'ân*, cilt. 2, s. 100.

⁴⁵² Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 1, s. 351.

⁴⁵³ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru 'l-Kur 'âni 'l-Azîm*, cilt. 2, s. 439.

⁴⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 14, s. 380.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قد جعل) (سرّيًا) ne demektir haber et.” dedi. “...*Rabbin, senin alt tarafında bir dere akıttı.*”⁴⁵⁵ Ayetindeki (سرّيًا) ne demektir haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Küçük nehirdir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

سَهْلُ الْخَلِيفَةِ مَا جَدُّ ذُو نَائِلٍ مِثْلُ السَّرِيِّ تَمُدُّهُ الْأَنْهَارُ⁴⁵⁶

O, güzel huylu, şerefli ve hayırsever bir kişidir

Nehirlerin, kendisinden beslendiği bir ırmak gibidir

Bu ayetin Tefsîriyle ilgili müfessirler, farklı kıraatleri dikkate alarak, farklı Tefsîrlerde bulunmuşlardır. (فناداها من تحتها) okuyuşuna göre münâdi, Cebrail (a.s.) olup, (سرّيًا) sözünden murad, nehirdir. Akebindeki “*Ye, iç, gözün aydın olsun.*”⁴⁵⁷ Ayeti, bu Tefsîri desteklemektedir. (فناداها من تحتها) okuyuşuna göre ise münâdi, İsa’dır (a.s.).⁴⁵⁸

Semiyyen (سَمِيًّا):

سَمِيًّا: Lüğatte denk, eş, benzer, aynısı, ismiyle isimlenen gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁵⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (تعلم له سميا هل) “*Hiç, O’nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?*”⁴⁶⁰ Ayetindeki (سميا) ne demektir haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Çocuktur.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

⁴⁵⁵ Meryem 19/24.

⁴⁵⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 85.

⁴⁵⁷ Meryem 19/26.

⁴⁵⁸ es-Sem’ânî, Ebû’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1. baskı, Suudi Arabistan, Dârü’l-Vatan, 1997, cilt. 3, s. 286.

⁴⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 14, s. 403.

⁴⁶⁰ Meryem 19/65.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

أَمَّا السَّمِيُّ فَأَنْتَ مِنْهُ مُكْبِرٌ وَالْمَالُ فِيهِ تَعْتَدِي وَتُرُوحُ⁴⁶¹

Evlat sahâbî olmaya gelince, senin bir sürü evladın vardır

Mala [hayvanlara] gelince, sabah güdersin, akşam getirirsin

Seleğûkum (سَلْفُكُمْ):

سَلْفُكُمْ: Lüğatte yükses ses, hakaret içerikli söz, hoş olmayan söylem gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁶²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (سَلْفُكُمْ) Ayetindeki (سَلْفُكُمْ) ne demektir haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Dil ile incitmektir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A‘şa’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

فِيهِمُ الْخِصْبُ وَالسَّمَاخَةُ وَالنَّجْدَةُ فِيهِمُ وَالْخَاطِبُ الْمِسْلَاقُ⁴⁶⁴

Zenginlik onlarda, cömertlik de onlarda

Cesaret onlarda, keskin dilli hatip de onlarda

Yahyâ b. Selâm (ö.200/815), (سَلْفُكُمْ) ifadesini, yüksek ses ile (bağırarak) size kötülük ederler şeklinde Tefsîr ederken⁴⁶⁵ Matûridî (ö.333/944), sizi, kötü söz ile incitirler şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴⁶⁶

Sâmiren (سَامِرًا):

سَامِرًا: Lüğatte gece uykusuz kalmak, gece sohbetleri, gece kulübü (Bar, eğlence yeri), ay ışığı gibi manalara gelmektedir. سَمَرَ - يَسْمُرُ - سَمْرًا fiil çekiminden ismi fail olan سَامِرًا lafız itibariyle müfret sığası vezninde olsa da Araplar, bu lafız ile

⁴⁶¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 101.

⁴⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 159,160.

⁴⁶³ Ahzap 33/19.

⁴⁶⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 82.

⁴⁶⁵ Yahyâ b. Selâm, *Tefsîru Yahyâ b. Selâm*, cilt. 2, s. 708.

⁴⁶⁶ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 8, s. 371.

sıfatlanan kimseler malum olduğu zaman, cemi sığısı yerine (فاعل) vezinde müfret sığısı kullanırlar. Örnek: بَاقِر (inekler) جَامِل (develer) kullanımında olduğu gibi.⁴⁶⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (سامرا تهجرون) “...Geceleyn toplanıp hezeyanlar savururdunuz.”⁴⁶⁸ Sözü’nün ne manaya geldiğini söyle.” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Müşrikler geceleyn boş eğlence ve batıl işler için toplanırlardı.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu manada) kullanıyor mu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَبَاتُوا بِشَعْبٍ لَهُمْ سَامِرٍ إِذَا خَبَّ نِيرَانُهُمْ أَوْ قَدُوا⁴⁶⁹

Geceyi eğlenceyle geçiren arkadaşlarıyla gecelediler

Ateşleri söndüğünde (odun atıp) tutuşturdular

Sâmidûne (سَامِدُونُ):

سَامِدُونُ: Lüğatte gaflet, unutmak, boş işle meşgul olmak ve tekebbür etmek gibi olumsuz manaları ifade eder.⁴⁷⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ) “...Siz gaflet içinde, boş işlerle uğraşıyor olduğunuz halde bu söze mi şaşıırıyorsunuz?”⁴⁷¹ Ayetindeki (سَامِدُونَ) sözcüğünün ne manaya geldiğinden haber et.” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Sumûd, batıl ve boş iştir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu manada) kullanıyor muydu?” dedi.

⁴⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 376,377.

⁴⁶⁸ Mü'minûn 23/67.

⁴⁶⁹ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 6, s. 108.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 218.

⁴⁷¹ Necm:53/61

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Huzeyle bintû Bekr’in⁴⁷² Ad kavmine ağıt yakarak şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَيْتَ عَاداً قَبِلُوا الْحَقَّ وَلَمْ يَجِدُوا الْجُحُوداً

قِيلَ قُمْ فَانظُرْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ دَرَّ عَنْكَ السُّمُودُ⁴⁷³

Keşke Âd (Kavmi) hakkı kabul etselerdi ve batılı da hiç işlemeselerdi

Denildi ki kalk ve onların haline bak sonrada boş işleri ve batılı bırak

Bu ayetin Tefsîriyle ilgili İbn Abbâs’tan (r.a.):(سامدون) kelimesinden muradın şarkı söylemek olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁷⁴ İkrime tarikiyle İbn Abbâs’tan (r.a.):gelen bir başka rivayette, (سامدون) kelimesini, Yemen lehçesiyle kayıtlayarak, şarkı söylemek anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁵ Mücahid tarikiyle gelen rivayette ise İbn Abbâs (r.a.):(سامدون) kelimesinin, kibir ile başı yukarı kaldırmak anlamında olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁶ İmam-ı Şâfi de (ö.204/819) (سامدون) kelimesinin, Himyer lehçesinde şarkı söylemek anlamında olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁷ Muhammed b. Uzeyr es-Secistânî (ö.330/941), *Nüzhetü’l-Kulûb* adlı eserinde (سامد) kelimesinin beş manaya geldiğini ifade etmiştir. Bunlar: a) اللّاهي = Gaflet içinde olan b) الْمُغْتَبِي = Ayakta duran c) الْقَائِم = Şarkıcı ç) الحزين الخاشع = Huşu içerisinde hüzünlü kişi d) السَّائِكَة = Susan⁴⁷⁸

ez-Zemahşerî (ö.538/1143) ise (سامدون) kelimesini; (شَامُخُونَ وَمُبْرَطُمُونَ (öfkeden şişen) şeklinde Tefsîr etmiştir.⁴⁷⁹

Müfessirlerin (سامدون) kelimesiyle ilgili bu farklı açıklamalarından sonra biz Necm suresinin son dört ayetini birlikte mütalaa ettiğimizde gaflet manasının daha uygun düştüğünü görmekteyiz. Çünkü (وانتم سامدون) ayetinden önce geçen (أفمن هذا)

⁴⁷² Huzeyle b. Bekr ile ilgili yaptığımız araştırmalar neticesinde adından başka bir bilgiye rastlamadık. Her ne kadar Huzeyle b. Bekr’in Âd kavminden olup, Âd kavmi azaba uğradıklarında kendisinin ve çocuklarının Mekke’de dayılarının yanında olduklarıyla ilgili bilgi mevcut ise de bu bilginin teyidi bizce mümkün olmamıştır.

⁴⁷³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 74.

⁴⁷⁴ el-Herevî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah, *Fazâilü’l-Kur’ân*, Beyrut, Dârü İbn Kesîr, 1994, cilt. 1, s. 342.

⁴⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 106.

⁴⁷⁶ el-Alûsî, *Rûhü’l-Meânî*, cilt. 14, s. 71.

⁴⁷⁷ el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musâ el-Horasanî Ebû Bekr, *Ehkâmü’l-Kur’ân li’ş-Şâfiî*, Kahire, Mektebetü’l-Hanici, 1993, cilt. 2, s. 178.

⁴⁷⁸ es-Secistânî, Muhammed b. Uzeyr, *Nüzhetü’l-Kulûb*, Suriye, Dârü Kuteybe, 1995, cilt. 1, s. 269.

⁴⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 430.

(الحديث تعجبون) “Siz şimdi bu Kur’ân’a mı şaşırıyorsunuz? (Allah kelamı olduğuna inanmıyorsunuz).” ve (وتضحكون ولا تبكون) “Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!.” mealindeki ayetler gaflet manasını çağrıştırmaktadır.

Yetesenneh (يَتَسَنَّهُ):

يَتَسَنَّهُ: Lüğatte değişmiş, bozulmuş, küflenmiş gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فانظر إلى) طعمك وشرابك لم يتسنه “Yiyeceğine ve içeceğine bak [halen] bozulmamış.”⁴⁸¹ Ayetindeki (لم يتسنه) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Üzerinden yıllar geçmesine rağmen bozulmamış.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

طَابَ مِنْهُ الطَّعْمُ وَالرَّيْحُ مَعًا لَنْ تَرَاهُ يَتَغَيَّرُ مِنْ أَسْنٍ⁴⁸²

Tadı ve kokusu, her ikisi birlikte lezzetli oldu

Üzerinden geçen yıllara rağmen hiç bozulmadı

Senâ (سَنَا):

سَنَا: Lüğatte ışık, aydınlık, şimşegin ışığı gibi manalara gelmektedir.⁴⁸³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يكاد سنا) (برقه يذهب بالابصار) “Bu bulutların parıltısı neredeyse gözleri alacak.”⁴⁸⁴ Ayetindeki (سنا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “السنا: Işıktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, Ebû Süfyân b. el-Haris’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَدْعُو إِلَى الْحَقِّ لَا يَبْغِي بِهِ بَدَلًا يَجْلُو بِضَوْءِ سَنَاةِ دَاغِي الظُّلْمِ⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 13, s. 502.

⁴⁸¹ Bakara 2/259.

⁴⁸² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 99.

⁴⁸³ el-Herevî, *Tehzibü 'l-Luğa*, cilt. 13, s. 54.

⁴⁸⁴ Nur 24/43.

Hiç karşılık beklemeden hakka davet eder

Hakkın nuru ile karanlıkları ortadan kaldırır

Sevêin (سَوَاءٍ):

سَوَاءٍ: Lüğatte aynı olmak, eşit olmak, denk olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَقُوبَكُمْ أَلَّا نَكُونَ لَكُم كُفْرًا فَكَفَرُوا بِهَا سَوَاءً خَتَمَفَسًّا فَكَفَرُوا سَوَاءً أَلَّا يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ بِمَا عَمِلُوا عَلِيمٌ) “De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.”⁴⁸⁷ Ayetindeki (سواء) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Eşit olan demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

تَلَّاقَيْنَا فَفَاضَيْنَا سَوَاءً وَلَكِنْ جُرَّ عَنْ حَالِ بِحَالٍ⁴⁸⁸

Buluştuk ve eşit olarak yargılandık

Ancak herkes işlediğinin karşılığını çaktı

Sevêin (سَوَاءٍ):

سَوَاءٍ: Lüğatte birşeyin eşit iki tarafı, ortası anlamına gelmektedir.⁴⁸⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَاطَلَعَ فِرَآهَ) (سواء الجحيم في) “Kendisi de bakar ve onu cehennemın ortasında görür.”⁴⁹⁰ Ayetindeki (سواء) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Cehennemın ortasıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

رَمَاهَا بِسَهْمٍ فَاسْتَوَى فِي سَوَائِهَا وَكَانَ قَبُولًا لِلْهُوََادِي الطَّوَارِقِ⁴⁹¹

⁴⁸⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 70.

⁴⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 410.

⁴⁸⁷ Al-i imran 3/64.

⁴⁸⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 80.

⁴⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 412.

⁴⁹⁰ Sâffât 37/55.

Onu, ok ile vurdu da ok, ortasına saplandı

Zaten o, felaket dolu olaylara teslim olan biriydi

Arapça'da bazı kelimeler birden çok manaya gelmektedir. Bu kelimeler, ezdad (zıt manada kullanılan kelimeler) kabilinden değil ise, genelde ifade ettikleri manalar birbirine yakın manalardır. Dolayısıyla ilgili kelimeyi bağlamında değerlendirmek ve onu en uygun mana ile açıklamak gerekmektedir. İşte (سواء) kelimesi de birden çok manaya gelen kelimelerden biridir. Örneğin (سواء السبيل) terkinde (سواء), “Dosdoğru”, (هذا مكان سواء) “İki mekânın ortası”, (فانبذ إليهم على) ⁴⁹² ayetinde “Adil” anlamına gelmektedir.

Sâkin (ساق):

ساق: Lüğatte dal, budak, kaval kemiği, zorluk ve şiddet gibi anlamlara gelmektedir. ⁴⁹³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (يوم يكشف) (عن ساق ويدعون الى السجود فلا يستطيعون) “Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da buna güç yetiremeyecekleri günü düşün.” ⁴⁹⁴ Ayetindeki (يكشف عن ساق) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kıyamet günün dehşetleri (ortaya çıkınca).” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَدَّ قَامَتْ الْحَرْبُ بِنَا عَلَى سَاقٍ ⁴⁹⁵

Savaş, dehşetiyle bizi tek ayak üzerine kaldırdı

İbn Mes'ud (r.a.), yukarıdaki ayeti: (وأشرقت الأرض بنور ربها) “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır.” ⁴⁹⁶ Ayetiyle birlikte ele almış ve şöyle Tefsîr etmiştir: “Allah'ın sağ baldırının üzeri açılır da yeryüzü O'nun nuruyla aydınlanır.” ⁴⁹⁷ Ancak

⁴⁹¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 88.

⁴⁹² Enfal 8/58.

⁴⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 168.

⁴⁹⁴ Kalem 68/42.

⁴⁹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 90.

⁴⁹⁶ Zümer 39/69.

⁴⁹⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 5, s. 109.

bu Tefsîr, Allah hakkında tecsim ve teşbih ifade etmektedir. ez-Zemahşarî (ö.538/1143), İbn Mes'ud'dan gelen bu rivayeti delil gösterip, tecsim ve teşbihe gidenleri beyan ilmini bilmemekle suçlamış ve eleştirmiştir.⁴⁹⁸

Tusîmûne (تُسِيمُونَ):

تُسِيمُونَ: Lüğatte pazarlık yapmak, yol almak, hayvan gütmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (ومنه شجر) “Hayvanlarımızı güttüğünüz bitkiler de onunla meydana gelir.”⁵⁰⁰ (فيه تسيمون) Ayetindeki (تسيمون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hayvanlarımızı güdersiniz.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A'sâ'nın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَمَشَى الْقَوْمُ بِالْعِمَادِ إِلَى الدَّرْحَاءِ وَأَعْيَا الْمُسَيِّمِ أَيْنَ الْمَسَاقِ⁵⁰¹

Kabiledekiler, hasta develeri direklerle ayağa kaldırıp sürdüler

Sürünün çobanı: usandım artık yine nereye gideceğiz diye söylendi

2.2.5. (ش) Harfi İle Başlayan Kelimeler

İşterav (اِشْتَرَوْا):

اِشْتَرَوْا: Lüğatte birşeyi bırakmak, terketmek, satmak, satın almak anlamındadır.⁵⁰²

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (بئسما) “Karşılığında nefislerini sattıkları şey [...] ne kötüdür!”⁵⁰³ Ayetindeki (اِشْتَرَوْا به) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Ahirettiki nasiplerini, dünyalık az birşey karşılığında satmalarıdır.” dedi.

⁴⁹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 594.

⁴⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 314.

⁵⁰⁰ Nahl 16/10.

⁵⁰¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 100.

⁵⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 427.

⁵⁰³ Bakara 2/90.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يُعْطَى بِهَا تَمَنَّا فَيَمْنَعُهَا وَيَقُولُ صَاحِبُهَا أَلَا تَشْتَرِي⁵⁰⁴

Kendisine [elindeki mal] karşılığında çok para teklif edilir

Ancak mal sahibi alıcıya der ki; daha çok artırmaz mısınız?

Bu şiirdeki “أَلَا تَشْتَرِي” ifadesi, teklif edilen paranın azlığını belirtmek için kullanılan kinaye bir ifadedir.

İşme’ezz (اشمأزت):

Sülasi شَمَزَ fiilinin İf’illal kalıbında gelen اشمأزت: korkmak, sıkılmak, daralmak, tiksilmek, nefret etmek ve kibirlenmek gibi manalara gelmektedir.⁵⁰⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَاِذَا ذَكَرَ)
الله (وحدہ اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالآخرة الله) “Allah, bir tek anıldığı zaman ahirete iman
etmeyenlerin kalpleri sıkılır.”⁵⁰⁶ Ayetindeki (اشمأزت) ifadesi ne anlama geliyor söyler
misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kâfirlerin kalpleri Allah’ın (c.c.), zikrinden daralır ve
nefret eder.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (bu kelimeyi senin söylediğin manada)
kullanmışlar mıdır?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Amr b. Külsüm et-
Tegallebî’nin⁵⁰⁷ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

إِذَا عَضَّ التَّقَافُ بِهَا اشمأزتْ وَوَلْتَهُ عَشْوَرَتَهُ رَبُّونَا⁵⁰⁸

Mızrak ona saplandığı zaman (sertleşip) daralır

Sonra (düşmanı) sert darbe ile savuşturur uzaklaştırır

⁵⁰⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 93.

⁵⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 5, s. 362: İbn Sîdâ el-Mursî, *el-Mühkim ve’l-Muhîtü’l-A’zam*, cilt. 8, s. 12.

⁵⁰⁶ Zümer 39/45.

⁵⁰⁷ Amr b. Külsüm b. Malik b. İtâb b. Sa’d b. Züheyr b. Ceşm b. Bekr Hubeyb et-Tegallebî. Bkz.: İbn Hazm, *Cemharetü Ensâbi’l-Arab*, cilt. 1, s. 304.

⁵⁰⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 99.

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) (اشمأزت) kelimesini, İbn Abbâs (r.a.) gibi; Daralmak ve nefret etmek şeklinde Tefsîr ederken⁵⁰⁹ Abdurrazzâk (ö.211/826) Katâde'den (ö.54/673) (اشمأزت) kelimesinin, kibirlenmek ve inkâr etmek manasında olduğunu nakletmektedir.⁵¹⁰ es-Sem'ânî (ö.489/1095) (اشمأزت) kelimesinin (اضطربت) "Istirap duyup rahatsız olmak" anlamında olduğunu belirtmiştir.⁵¹¹ el-Mâverdî (ö.450/1058) ise üç mananın muhtemel olduğunu söylemiştir. Bunlar: a) اشمأزت = Daralmak b) اشمأزت = Tiksinmek c) اشمأزت = Kibirlenmek⁵¹²

el-Meşhûn (المشحون):

المشحون: Lüğatte içi doldurulmuş, yüklü anlamına gelmektedir.⁵¹³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (فأجيبناه) (معه في الفلك المشحون ومن kurtardık." ⁵¹⁴ Ayeti ne anlama geliyor söyler misin?" diye sorunca İbn Abbâs (r.a.): "Dolu gemidir." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen Abîd b. el-Abras'ın⁵¹⁵ şöyle söylediğini duymadın mı?" dedi.

شَحْنَا أَرْضَهُمْ بِالْخَيْلِ حَتَّى تَرَكَنَاهُمْ أَذَلَّ مِنَ الصَّرَاطِ⁵¹⁶

Onların yurdunu atlarla doldurduk, öyle ki onları

[Herkesin basıp geçtiği] yoldan daha zelil kıldık

Şuvâzin (شواظ):

شواظ: Lüğatte dumansız alev anlamına gelmektedir.⁵¹⁷

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (يرسل) (شواظ من نار ونحاس فلا تنتصران عليكما "Üzerinize ateşten yalın bir alev ve duman

⁵⁰⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 3, s. 680.

⁵¹⁰ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 133.

⁵¹¹ es-Sem'ânî, *Tefsîru 'l-Kur'ân*, cilt. 3, s. 92.

⁵¹² el-Mâverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, cilt. 5, s. 129.

⁵¹³ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 1, s. 234.

⁵¹⁴ Şu'ara 26/119.

⁵¹⁵ Ubeyd b. Abras b. Avf b. Ceşm el-Esedî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A 'lâm*, cilt. 4, s. 188.

⁵¹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 80.

⁵¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 7, s. 446.

gönderilir de Kendinizi koruyamazsınız.”⁵¹⁸ Ayetindeki (شواظ) kelimesi ne anlama geliyor söyler misin?” diye sorunca İbn Abbâs (r.a.): “الشواظ: Dumansız, yalın alevdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın şöyle söylediğini duymadın mı?” dedi.

يَطْلُ يَثْبُ كِيراً بَعْدَ كِيراً وَيَنْفُخُ دَائِباً لَهَبَ الشَّوَاظِ⁵¹⁹

Durmadan körükleyerek (Ateşi) tutuşturmaya çalışır

Devamlı, (Yanan ateşin) yalın alevlerine üfürür

Şevben (شَوْبًا):

شَوْبٌ: Lüğatte karıştırılmış anlamına gelmektedir.⁵²⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ثم ان لهم) “Sonra onlar için bunun üstüne kaynar sudan karışık bir içecek vardır.”⁵²¹ Ayetindeki (شوبا) kelimesi ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kaynar su ve irin karışımıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

تِلْكَ الْمَكَارِمُ لَا فِغْبَانَ مِنْ لَبَنِ شَيْبًا بِمَاءٍ فَعَادَا بَعْدُ أَبُو الْأَ⁵²²

İşte bu imkânlar (ikramlar) ve süt dolu çanaklar

Su ile karıştırıldı da sonra sidiğe dönüştüler

⁵¹⁸ Rahman 55/35.

⁵¹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 73.

⁵²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 158.

⁵²¹ Sâffât 37/67.

⁵²² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 76.

2.2.6. (ص) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Yaşdifûn (يصدفون):

يصدفون fiil çekiminden cemi müzekker sığası olan يصدفون: Sözlükte meyletmek, yüz çevirmek, terk etmek gibi manalara gelmektedir.⁵²³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ثم هم) (يصدفون) “...Sonra onlar yüz çeviriyorlar.”⁵²⁴ Ayetindeki (يصدفون) ne demektir söyler misin?” dediğinde, Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Haktan yüz çevirirler. Bu ayet Kureyş hakkında nazil olmuştur.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Süfyân b. el-Haris b. Abdülmuttalib’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

عَجِبْتُ لِجِلْمِ اللَّهِ عَلَنَا وَقَدْ بَدَا لَهُ صَدْفُنَا عَنْ كُلِّ حَقٍّ مُنْزَلٍ⁵²⁵

Şaşıyorum Allah’ın [her defasında] bizi affetmesine!

İndirilmiş hakkın her çeşidinden yüz çevirdiğimizi bile bile

İbn Ebî Hatim er-Râzî (ö.327/938), Abdullah b. Abbâs’tan (يصدفون) kelimesini; (يعدلون) “Allah’a ortak koşarlar” şeklinde tefsîr ettiğine dair bir rivayet nakletse de Nâfi‘ b. el-Ezrak’ın tarikiyle Abdullah b. Abbâs’tan gelen bu rivayette (يعرضون) “Yüz çevirirler” şeklindeki tefsîr, hemen hemen bütün müfessirler tarafından benimsenmiştir.⁵²⁶

Şirrun (صِرٌّ):

صِرٌّ: Lüğatte şiddetli ses, şiddetli soğuk, bir görüşe görede ateş anlamına gelmektedir.⁵²⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (مثل ما) (في هذه الحياة الدنيا كمثل ريح فيها صر أصابت حرث قوم ظلموا أنفسهم فأهلكته ينفقون) “Onların bu

⁵²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 9, s. 187-188.

⁵²⁴ En’ Am 6/46.

⁵²⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 84.

⁵²⁶ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 3, s. 271; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemenî, *Fethü'l-Kadîr*, 1. baskı, Beyrut, Dârü İbn Kesîr, 1994, cilt. 2, s. 135; Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 47; es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur’ân*, cilt. 4, s. 148.

⁵²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 450.

dünya hayatında infak ettiklerinin durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup yok eden şiddetli soğuk bir rüzgârın durumu gibidir.”⁵²⁸ Ayetindeki (صر) ne demektir söyle?” dedi.

İbn Abbâs: “Soğuk.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbîğa b. Zübân’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَا يَبْرُمُونَ إِذَا مَا الْأَرْضُ جَلَّتْهَا صِرُّ الشَّتَاءِ مِنَ الْإِمْحَالِ كَالْأَدَمِ⁵²⁹

Cimri kesilip, kötü olmazlar kışın soğuğu toprağı kavurunca

Kuraklığın habercisi kızıl bulutlar çöküp, herşey yok olunca

İbn Abbâs’tan gelen başka bir rivayette (صر) kelimesinin, “Ateş” anlamında olduğu nakledilmektedir.⁵³⁰

eş-Şarîm (الصَّرِيم):

الصَّرِيم, Lüğatte kesilmiş, koparılmış, yok olmuş, bitki bitirmeyen siyah toprak gibi anlamlara gelmektedir.⁵³¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَأَصْبَحَتْ) (الصَّرِيم) “Böylece bahçe, (Anızı) yakılmış toprağı döndü.”⁵³² Ayetindeki (الصَّرِيم) ifadesinden murad nedir?” diye sorunca, İbn Abbâs: “Yok olmuş demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

عَدَوْتُ عَلَيْهِ عَدْوَةً فَوَجَدْتُهُ فُعُودًا لَدَيْهِ بِالصَّرِيمِ عَوَادِلُهُ⁵³³

Sabahleyin erkenden yanına döndüm ve onu öyle buldum ki

Sarîm’de [yanmış tarlanın başında] onu kınayanlar vardı yanında

⁵²⁸ Al-i İmran 3/117.

⁵²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 104.

⁵³⁰ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, cilt. 3, s. 741.

⁵³¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 12, s. 336.

⁵³² Kalem 68/20.

⁵³³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 84.

(الصريم) kelimesi: Ezdâd (Zıt anlamlarda kullanılan kelimeler) kabilindendir.⁵³⁴ Gece ve gündüzden herbirine, biri diğerini ortan kaldırdığı için (الصريم) denilmiştir.⁵³⁵ İbn Abbâs'ın “Yok olmuş” ifadesinden; gece gibi kapkara olmuş toprak anlamı anlaşılabilceği gibi gündüz gibi bembeyaz (Çorak) olmuş toprak anlamı da anlaşılabilir. Ancak çoğu müfessirin, (كَاللَّيْلِ الْمَظْلَمِ) “Kapkara gece gibi”, sarıh bir ifade ile Tefsîr etmelerinden diyebiliriz ki İbn Abbâs, kapkara anlamını kasetmiştir.⁵³⁶

eş-Şâ'ikatu (الصَّاعِقَةُ):

الصَّاعِقَةُ: Lüğatte bayılmak, ölmek, azap, yüksek ses, yıldırım, azap çığılığı gibi manalara gelmektedir.⁵³⁷

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Allah'ın (c.c.): فَأَخَذْتُمْ الصَّاعِقَةَ (وانتم تنظرون) “*Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.*”⁵³⁸ Ayetindeki (الصَّاعِقَةَ) ifadesinden murad nedir?” diye sorunca, İbn Abbâs: “Azaptır, bu azabın hakikati ise ölümdür.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar (الصَّاعِقَةَ) kelimesinin azap manasında olduğunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa'nın şu şiirini duymadın mı?” dedi.

قَدْ كُنْتُ أَخْشَىٰ عَلَيْكَ الْخُوفَ وَقَدْ كُنْتُ أَمْنُكَ الصَّاعِقَةَ⁵³⁹

Sana yıldırım çarpıp seni öldürmesinden korkmuyordum!

Ben, sana ansızın gelen ölümlerden korkuyordum

Abdullah b. Abbâs burada (الصَّاعِقَةَ); “Sonu ölüm olan azap” olduğunu söylemiş fakat ne tür bir azap olduğundan söz etmemiştir. Sa'lebî (ö.427/1035) (الصَّاعِقَةَ); Hz. Musâ'dan (a.s.) Allah'ı ayan beyan görmek isteyenleri topluca yakan,

⁵³⁴ Ahmed b. İsmail b. Osman el-Kavrânî Şihâbuddîn eş-Şâfiî, *Ğayetü'l-Emânî fî Tefsîri'l-Kelâmi'r-Rabbânî*, Türkiye, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2007, s. 210.

⁵³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 336.

⁵³⁶ es-Sa'lebî, *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, cilt. 10, s. 16; el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 68; el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, cilt. 4, s. 337; es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, cilt. 6, s. 24; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, cilt. 30, s. 608.

⁵³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 198.

⁵³⁸ Bakara 2/55.

⁵³⁹ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 1, s. 170.

gökyüzünden inen ateş olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁰ el-Mâverdî (ö.450/1058) (الصاعقة) sözünü; “Ölüm” olarak Tefsîr etmiş,⁵⁴¹ el-Vâhidî de (ö.468/1075) el-Mâverdî’yi (ö.450/1058) bu Tefsîrinde takip etmiştir.⁵⁴² Taberî (ö.310/922) bunun ateş, zelzele (Deprem) veya (Korkunç) ses olduğu şeklinde birkaç görüş nakletmektedir.⁵⁴³ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) (الصاعقة) sözünden muradın ölüm olduğunu söyleyenlerin bu görüşünü (وأنتم تنظرون) “Siz bakıp dururken” ayetin son kısmının, (الصاعقة) kelimesinden muradın ölüm olasılığını zayıf kılmaktadır. Çünkü ölüme bakmak mümkün değildir demiş, sonra da üç ihtimalden bahsetmiştir. Bunlar: Gökyüzünden düşen ateş, gökyüzünden gelen çığlık ve Allah’ın gökyüzünden gönderdiği orduların hareket sesleridir.⁵⁴⁴

Şafşafen (صَفْصَفًا):

صَفْصَفًا: Lüğatte eğimsiz, düz, boş, pürüzsüz, çöl bir alan gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فِيذَرُهَا قَاعًا) “Onların (Dağların) yerlerini dümdüz, boş bir alan halinde bırakacaktır.”⁵⁴⁶ Ayetindeki (قَاعًا صَفْصَفًا) kelimeleri ne anlama geliyor söyler misin?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “الْقَاعُ: Pürüzsüz, الصَّفْصَفُ: Düz alandır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, senin söylediğin manada olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini duymadın mı?” dedi.

بِمَلُومَةٍ شَهْبَاءَ لَوْ قَدَّفُوا بِهَا شَمَارِيخَ مِنْ رَضْوَى إِذَا عَادَ صَفْصَفًا⁵⁴⁷

Kâr ile kaplı topraklardan atış yapsalardı

Radvâ’nın⁵⁴⁸ zirvelerine, Radvâ dağı dümdüz olurdu

⁵⁴⁰ es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân*, cilt. 1, s. 199.

⁵⁴¹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 1, s. 123.

⁵⁴² el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, cilt. 1, s. 140.

⁵⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 83.

⁵⁴⁴ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, cilt. 3, s. 571.

⁵⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 9, s. 196.

⁵⁴⁶ Ta Ha 20/106.

⁵⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 71.

⁵⁴⁸ Radvâ: Yenbû şehrine bir günlük mesafe uzaklığında, Mekke ile Medine arasında bulunan, içinden bol suların aktığı bereketli bir dağdır. Bkz.: el-Endülüsî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulazîz b.

Taberî (ö.310/922) (فَاعَا) kelimesinin pürüzsüz, (صَفْصَفا) kelimesinin de içinde bitki yetişmeyen, yükselti ve tepe bulunmayan düz bir alan olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁹

Şafvânin (صَفْوَانٍ):

صَفْوَانٍ: Lüğatte düz, pürüzsüz kaya anlamına gelmektedir.⁵⁵⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ) “*Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir.*” Ayetindeki (صفوان) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Pürüzsüz kaya demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, manasının senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Evs b. Hacr’in⁵⁵¹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

عَلَى ظَهْرِ صَفْوَانٍ كَأَنَّ مَثُونَهُ غُلِّلَ بِدُهْنٍ يُزْلِقُ الْمُتَنَزِّلَ⁵⁵²

Sanki üzerine yağ dökülmüş de inmek isteyeniyi kaydıran

Düz bir kayanın üzeri gibi pürüzsüzdür [benim kılıcım]

Şalden (صَلْدًا):

صَلْدًا: Lüğatte sert, düz, çıplak, pürüzsüz, kaygan gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁵³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ) “*Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak*

Muhammed el-Bekrî, *Mu‘cemuü mâ Ustü‘cime min Esmâi’l-Bilêdi ve’l-Mevâzi*, 3. baskı, Beyrut, Âlemü’l-Kitâb, 1982, cilt. 2, s. 655.

⁵⁴⁹ Taberî, *Câmiü’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân*, cilt. 16, s. 162.

⁵⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 14, s. 464.

⁵⁵¹ Evs b. Hucr b. İtâb b. Abdullah b. Adiy b. Nümeyr b. Useyd b. Amr b. Temîm. Bkz.: Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli’s-Şuarâ*, cilt. 1, s. 97.

⁵⁵² es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 104.

⁵⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 3, S. 256.

bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir.”⁵⁵⁴ Ayetindeki (صَلَا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Pürüzsüz, çıplak.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, manasının senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Talib’in⁵⁵⁵ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَأِنِّي لَفَرْمٌ وَأَبْنُ فَرْمٍ لِهَاشِمٍ لِأَبَاءِ صِدْقٍ مَجْدُهُمْ مَعْقِلٌ صَلْدٌ⁵⁵⁶

Ben, Haşim oğullarının [şerefli] önderlerinin oğlu, bir önderim

Ben, şerefleri pürüzsüz dağ gibi olan ve doğruluk sahibi kimselere önderim

Yuşharu (يُصْهَرُ):

يُصْهَرُ: Sözlük olarak sıcak, kızgın, sıvılaştırmak, eritmek manasında olan صَهْرًا - يَصْهَرُ - صَهَرَ fiil çekiminden muzari meçhul sığadır. “Eritilmiş iç yağ” anlamında olan (الصُّهَارَةُ) kelimesi de bu fiildendir.⁵⁵⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يَصْهَرُ بِهِ مَا) “Onunla (Başları üzerine dökülen sıcak su ile) karınlarındaki şeyler ve derileri eritilir.”⁵⁵⁸ Ayetindeki (يَصْهَرُ) kelimesi ne anlama geliyor söyler misin?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Hamim’i içtiklerinde karınlarındaki şeyler eritilir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini duymadın mı?” dedi.

سَخَنْتُ صَهَارَتَهُ فَظَلَّ عُنَانُهُ فِي سَيْطَلٍ كَفَيْتَ بِهِ يَتَرَدَّدُ⁵⁵⁹

Onun iç yağını kaynattım da (yağın) dumanı

⁵⁵⁴ Bakara 2/264.

⁵⁵⁵ Abdi Menâf b. Abdülmuttalib b. Abdi Menâf el-Kureşî el-Hâşimî. Bkz.: İbnu'l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, cilt. 4, s. 61.

⁵⁵⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 102.

⁵⁵⁷ İbn Sîdâ el-Mursî, *el-Mühkim ve'l-Muhitü'l-A'zam*, cilt. 4, s. 207.

⁵⁵⁸ Hac 22/20.

⁵⁵⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 101.

Onu çevreleyen kazanda dolaşmaya başladı

صَهَرَ fiili eritme, sıvılaştırma gibi manalara geldiğinden, sadece eritilebilen nesnelere için kullanılır. Ayetin irabına baktığımızda ise eritilmesi mümkün olmayan deri, ten anlamındaki (الجلود) kelimesi (Yağ barındıran iç organları ifade eden) “ما” ismi mevsulüne atfedilmiştir. Bu iraba göre ayetin meali şöyledir: “Onunla (Başları üzerine dökülen sıcak su ile) karınlarındaki şeyler ve derileri eritilir.” fakat (صهر) fiilinin manasını dikkate alan bazı âlimler (الجلود) kelimesinin (يصهر) fiilinin naib-i faili değil, mukadder olan (تحرق) fiilin naib-i faili saymış ve o fiili (يصهر) fiiline atfetmişlerdir. Buna göre ayetin irap ve meali şöyle olur: (يصهر به ما في بطونهم وتحرق به) (الجلود) “Onunla (Başları üzerine dökülen sıcak su ile) karınlarındaki şeyler eritilir ve derileri de yakılır (Kül edilir).”⁵⁶⁰ Bununla beraber el-Mâverdî (ö.450/1058), (يصهر) kelimesi ile ilgili müfessirlerden dört farklı yorum ve tevil nakletmiştir.

Bu teviller şöyledir: a) يصهر به = يحرق به Onunla yakılır, kül edilir b) يصهر به = يذاب به Onunla paramparça edilir c) يصهر به = ينضج به Onunla pişirilir d) يصهر به = يذاب به Onunla eritilir⁵⁶¹

2.3. (ض) Harfi İle (ق) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler

2.3.1. (ض) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Tezhâ (تَضْحَى):

تَضْحَى: Ortaya çıkmak, açık olmak, belirlemek, güneşe maruz kalmak, terlemek anlamında olan, يَضْحُو - ضَحْوًا - يَضْحُو ضَحْوًا fiil çekiminden, müfred müzekker muhatap sığasıdır.⁵⁶²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَنْكَ لَا) (تظمؤا فيها ولا تضحي) “Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneşin sıcağına maruz kalırsın.”⁵⁶³ Ayetindeki (تضحى) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Güneşin şiddetli sıcağına maruz kalıp terlemezsiz.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, manasının senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

⁵⁶⁰ eş-Şevkânî, *Fethü'l-Kadir*, cilt. 3, s. 525:el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 7, s. 402.

⁵⁶¹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 4, s. 14.

⁵⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 14, s. 477.

⁵⁶³ Tâ Hâ 20/119.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

رَأَتْ رَجُلًا، أَمَا إِذَا الشَّمْسُ عَارَضَتْ فَيَضْحَى، وَأَيَّمَا بِالْعَشِيِّ فَيَخْصِرُ⁵⁶⁴

Kız, bir adam gördü, güneş tepedeyken terleyen

(Güneş batıp da) gece olanca üşüyüp (Titreyen)

Ḍanken (ضَنْكًا):

ضَنْكًا: Lüğatte herhangi bir işin zor, sıkıntılı, meşakkatli olması, dar geçimlilik, haram kazanç gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁶⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ومن عرض عن ذكرى فإن له معيشة ضنكا أعرض *“Her kim zikrimden (Kur’ân’dan) yüz çevirirse, muhakkak onun için dar bir geçim var.”*⁵⁶⁶ Ayetindeki (ضنكا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Şiddetli dar geçi” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, manasının senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَالْحَيْلُ فَدُ لَحِقْتُ بِهَا فِي مَأْرَقٍ ضَنْكٌ نَوَاجِيهِ شَدِيدِ الْمَقْدَمِ⁵⁶⁷

Atlara, dar bir geçitte yetiştim

Kenarları dar ve girişi zor bir geçit

Müfessirler, bu ayette kastedilen dar geçimden muradın ne olduğu ve nerede olacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. el-Mâverdî (ö.450/1058), bu ayet ile ilgili te’villeri dört başlık altında toplamıştır. Bunlar: a) ضنكا = Fakirlik ve rızıkta bereketsizlik b) ضنكا = Cehennem azabı c) ضنكا = Haram kazanç d) ضنكا = Kabir azabı⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 72.

⁵⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 10, s. 462.

⁵⁶⁶ Ta Ha 20/124.

⁵⁶⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 93.

⁵⁶⁸ el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 3, s. 431.

Dîzâ (ضيزى):

ضيزى: Lüğatte eksiltmek, gasbetmek, zulmetmek, adeletsiz olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁶⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (تلك إذا) (ضيزى قسمة) “Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır.”⁵⁷⁰ Ayetindeki (ضيزى) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Adaletsizce.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmruü’l-Kays’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

ضَارَتْ بَنُو أَسَدٍ بِحُكْمِهِمْ إِذْ يُعْدِلُونَ الرَّأْسَ بِالذَّنْبِ⁵⁷¹

Esed oğulları [aramızdaki kan davasında] verdikleri hükümde insafsız davrandılar

Kendilerinden öldürülen ayaktakımı kimseler yerine, bizden eşraf olanları isterler

2.3.2. (ط) Harfi İle Başlayan Kelimeler

et-Talâk (الطلاق):

الطَّلَاق: Sözlük olarak bir şeyin önünü açmak, tahliye etmek, kısıtlamayı kaldırmak, terk etmek, göndermek gibi manalara gelirken, fıkıh terimi olarak: kadın ile erkek arasında nikah akdi ile gerçekleşen bağı ortadan kaldırmak, nikaha bağlı hukuki hak ve sorumlulukları sona erdirmek anlamına gelmektedir.⁵⁷²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (الطَّلَاقُ) (مَرَّتَانِ) “(Dönüşün mümkün olduğu) Boşama iki defadır.”⁵⁷³ Sözünden haber et,

⁵⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 367.

⁵⁷⁰ Necm 53/22.

⁵⁷¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 98.

⁵⁷² eş-Şerîf el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. ez-Zeyn, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, cilt. 1, s. 141; en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Tahriru Elfâzi't-Tenbîh*, 1. baskı, Dimaşk, Dârü'l-Kalem, 1987, s. 263.

⁵⁷³ Bakara 2/229.

cahiliye döneminde Araplar, bain (Dönüşü olmayan) Talak'ın üç boşamayla olacağını biliyor muydu?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, Araplar kesin, dönüşü olmayan Talak'ın üç boşamayla gerçekleşeceğini elbette biliyorlar, sen el-A'shâ'nın,⁵⁷⁴ kayınları onu yakalayıp eşine çok zulmediyorsun onu boşayana kadar seni dövmekten vazgeçmeyeceğiz dediklerinde, söylediği şu şiiri hiç işitmedin mi?" dedi.

el-A'shâ, eşini bir kez boşayıp şöyle söyleyince:

يَا جَارَتَا بَيْنِي فَأَتَكَ طَالِقٌ كَذَلِكَ أُمُورُ النَّاسِ غَادٍ وَطَارِقٌ

Ey komşum! Ayrıl git artık (Benden) boşsun

İşte böyle, insanların işi erken başlar, erken biter

Kayınları, ikinci boşamayı da söyleyene kadar sopamız başından inmeyecek deyince, o da şöyle söyledi:

بَيْنِي فَإِنَّ اللَّيْنَ خَيْرٌ مِنَ الْعَصَا وَإِنْ لَا تَزَالُ فَوْقَ رَأْسِي بَارِقَةٌ

Boş ol, çünkü ayrılmak sopa (Yemekten) daha iyidir

Sopa (Şimşek) gibi başımda çakarken (Boşanmak daha iyidir)

Kayınları yine durmadılar ve üçüncü boşamayı da yapmazsan sopayı başından indirmeyeceğiz deyince o da şöyle söyleyerek üçüncü boşamayı yaptı:

وَبَيْنِي حِصَانِ الْفَرْجِ غَيْرَ دَمِيمَةٍ وَمَوْمُوقَةٌ فِينَا كَذَلِكَ وَوَامِقَةٌ

Yine boş ol ey iffetli (Kadın)! Kötü olmadığın halde

Bizce sevilmiş iken ve yine sen bizi seviyor iken

وَدُوقِي فَتَى حَيٍّ فَإِنِّي دَائِقٌ فَتَاةٌ أَنَاسٍ مِثْلُ مَا أَنْتِ دَائِقَةٌ⁵⁷⁵

Ve bir mahallenin genç delikanlısıyla evlen

Çünkü senin genç biriyle evleneceğin gibi ben de genç bir kızla evleneceğim

İbn Abbâs'tan (r.a.), Nâfi' b. el-Ezrak tarikiyle gelen bu rivayette cahiliye Araplarının dönüşü olmayan bain Talak'ın üç talak ile olduğunu bildikleri

⁵⁷⁴ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁵⁷⁵ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 1, s. 664.

nakledilmektedir. Ancak Taberî (ö.310/922) Katâde den yaptığı rivayette şunu nakletmektedir: Cahiliye Araplarının eşlerini üç, on veya daha çok sayıda boşamayla boşayıp, kadınlara Talak iddetleri bitmeden ric'et yapıp onlarla tekrar birlikte oluyorlardı. Bunun üzerine Allah (c.c.) Ric'i boşamayı iki talak ile sınırlandırıp, üç talak ile de bاین boşamanın gerçekleşeceği hükmünü koymuştur.⁵⁷⁶ Yine Sa'lebî (ö.427/1035) Tefsîrine aldığı, Hz. Aişe (r.a.) validemizden gelen rivayette: Bir kadının, Hz. Aişe'ye gelerek, kocasının sırf ona eziyet etmek için kendisini boşayıp iddetinin bitimine yakın ona ric'et yaptığını ve bunu sürekli tekrarladığını söyleyerek kocasını şikâyet etti. Hz. Aişe bu durumu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) arz edince, bu ayet nazil olup, Talak'ın üç boşamayla sınırlandırıldığı nakledilmektedir.⁵⁷⁷

el-Kurtûbî (ö.671/1272) bu ayetin Tefsîrini yaparken şu bilgiye yer vermektedir: Cahiliye döneminde, boşamanın herhangi bir sayıyla sınırlı olmadığı için erkek, karısını istediği kadar boşayıp tekrar ona geri dönebiliyordu ve bu durum İslâm'ın ilk günlerinde de devam etmiştir. Peygamber (s.a.s.) döneminde bir adam karısına: Sana ne kocalık yapar ne de (başkasıyla evlen diye) seni bırakırım deyince, karısı ona: Bu nasıl olacak dedi? Adam: Seni boşarım, tam iddetin bitecekken sana ric'et ederim dedi. Kadın bunun üzerine kocasını Hz. Aişe (r.a.) validemize şikâyet etti. Hz. Aişe (r.a.) bu durumu Hz. Resûlullah'a (s.a.s.) söyledi. Bu olay üzerine Allah (c.c.), bu ayeti inzal buyurarak, kocanın yeni bir nikâh akdi ve Mehir olmaksızın karısına ric'et edebileceği boşama sayısını tayin edip cahiliyedeki ve İslâm'ın başlangıcındaki bu uygulamayı yasaklamıştır.⁵⁷⁸

İbn Abbâs'tan (r.a.):gelen, cahiliye Araplarının bاین Talak'ın üç Talak ile gerçekleşeceğini bildikleri yönündeki rivayet ile Taberî'nin (öl,310/922), Katâde'den (öl,276/889), el-Kurtûbî'nin (ö.671/1272) Hz. Aişe'den naklettikleri, cahiliye döneminde Talak'ın herhangi bir sayı ile sınırlı olmadığı şeklindeki rivayetleri birlikte değerlendirdiğimizde şu sonuca varabiliriz: cahiliye döneminde üç boşama aynı anda yapılmadığı takdirde o boşama Ric'i Talak sayılır. Ric'i Talak ise herhangi bir sayı ile sınırlı olmadığı için erkek karısını istediği kadar boşayıp tekrar ona ric'et yapabiliyordu. Yani her ric'etten sonra erkeğin Talak hakkı yenilenip üç Talak'a dönüşüyordu. (الطلاق مرتان) ayeti kerimesi bu uygulamanın geçerliliğine son verip,

⁵⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 4, s. 540.

⁵⁷⁷ es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 173.

⁵⁷⁸ el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, cilt. 3, s. 126.

yapılan her boşamanın üç Talak hakkından düşeceğine hükmetmekte ve ric'et yapılabilecek Talak sayısını iki boşama ile kayıtlandırmaktadır. Dolayısıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayet ile diğer rivayetler arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir.

2.3.3. (ع) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Abûsen (عَبُوساً):

عَبُوساً: Lüğatte sertleşmiş, büzülmüş, yüzünü ekşitmiş, kaşlarını çaltmış, suratını asmış gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (انا نخاف) (ربنا يوما عبوسا قمطريرا من) "Çünkü biz, suratları astıran, çetin bir günden (O günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız." Ayetindeki (عبوسا) ne demektir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Hastalığın şiddetinden kişinin asık suratlı olmasıdır." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?" dedi.

وَلَا يَوْمَ الْحِسَابِ وَكَانَ يَوْمًا عَبُوسًا فِي الشَّدَائِدِ قَمَطِيرًا⁵⁸⁰

Hesap gününe yemin olsun, o' öyle bir gün ki

Zorluklarda asık suratlı ve çetin bir gündür

el-Mu'tar (الْمُعْتَرَّ):

الْمُعْتَرَّ: Lüğatte fakir, garip, misafir, pejmürde ve perişan bir halde kendini acındıran fakat dili ile dilenmeyin kimse anlamındadır.⁵⁸¹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (واطعموا) (القانع والمعتار) "...İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakiri de yedirin."⁵⁸² Ayetindeki (المعتار) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?" dedi.

⁵⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 116.

⁵⁸⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 90.

⁵⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 556-557.

⁵⁸² Hac 22/36.

İbn Abbâs (r.a.): “القانع: Kendisine verilen ile yetinen kimsedir. المعتر: Kapı kapı dilenen kimsedir.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (المعتر kelimesinin bu söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

عَلَىٰ مُكْثَرِيهِمْ حَقٌّ مَنْ يَعْتَرِيهِمْ وَعِنْدَ الْمُقْلِينَ السَّمَاخَةُ وَالْبَدَلُ⁵⁸³

Malı çok olan kimselerde, fakir dilencilerin (Zekât) hakkı vardır

Malı az olan kimselere de, sadaka vermek ve güzel söz söylemek vardır

İmam-ı Şâfi (ö.204/819) (القانع) kelimesini: Dilenci, (المعتر) kelimesini: Ansızın çıkıp gelen misafir olarak Tefsîr etmiştir.⁵⁸⁴ Sa‘lebî (ö.427/1035) Tefsîrine aldığı Mücahit’ten gelen bir rivayette (القانع) ve (المعتر) kelimelerinin manasıyla ilgili açıklamalar şöyledir: “القانع kelimesinden kastedilen kimse: Mekke halkı ve zengin dahi olsa komşudur. المعتر kelimesinden kastedilen kimse: Kendisine bir şeyler vermen için, senin yanına gidip gelen ve senden dilenen kimsedir.”⁵⁸⁵ Nîsâbüri (ö.850/1446), “(القانع) kelimesinden muradın, dilenen kimse, (المعتر) kelimesinden muradın ise hayâsından dolayı (Fakir olmasına rağmen) dilenmeyen kimse olduğunu söylemiştir.”⁵⁸⁶

Müfessirlerin, bu kelimelerin manalarını bu şekilde farklı vermelerine sebep teşkil eden şey: Dilenme anlamında olan فُنُوْعًا – يَقْنَعُ – قَنَعَ fiil çekiminin ismi failinin ile kanaat etmek, elindekiyle yetinmek anlamında olan قَنَاعَةً – يَقْنَعُ – قَنَعَ fiil çekiminin ismi failinin aynı vezinde, قَانِعٌ şeklinde gelmesidir. Yine aynı şekilde, المعتر kelimesinin, birbirine zıt olan, dilenen ve dilenmeyen anlamlarda kullanılmasından ötürü müfessirler bu kelimedenden kastedilen kimseyi farklı yorumlamışlardır.⁵⁸⁷

⁵⁸³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 72.

⁵⁸⁴ eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l-İmâm eş-Şâfiî*, 1. baskı, Suudi Arabistan, Dârü't-Tedmiriyeti, 2006, cilt. 3, s. 1091.

⁵⁸⁵ es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, cilt. 7, s. 23.

⁵⁸⁶ en-Nîsâbüri, Nizâmuddîn el-Hasen b. Hüseyin el-Kummî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, cilt. 5, s. 82.

⁵⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 297-298.

Aşîbun (عَصِيبٌ):

عَصِيبٌ: Lüğatte bağlamak, kavuşturmak, sıkılaştırmak anlamında olan - عَصَبٌ
عَصَباً – عَصِيبٌ fiil çekiminden sıfat olan عَصِيبٌ: Sıkıntılı, çetin, şiddetli anlamında
kullanılmaktadır.⁵⁸⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قال هذا يوم) (عَصِيبٌ) “*Bu çok çetin bir gündür dedi.*”⁵⁸⁹ Ayetindeki (عَصِيبٌ) sözü ne demektir söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Çetindir.” dedi.

İbnu’l-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

هُمُ ضَرَبُوا قَوَائِسَ خَيْلٍ حُجْرٍ بِجَنْبِ الرَّدِّهِ فِي يَوْمِ عَصِيبٍ⁵⁹⁰

Onlardır, Hucr’in⁵⁹¹ atlarının başını vuranlar

O çetin günde Hucr’in kapısının önünde

el-Mu‘şirâti (الْمُعْصِرَاتِ):

الْمُعْصِرَاتِ: Lüğatte şiddetli rüzgârlar anlamına geldiği gibi bulut anlamına da
gelmektedir.⁵⁹²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَنْزَلْنَا مِنْ) (المعصرات ماء ثجاجا) “*Yağmur dolu yoğun bulutlardan oluk oluk yağmur yağdırdık.*”⁵⁹³ Ayetindeki (المعصرات) sözünden haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bulutlar birbirini sıkarak yağmur yağdırır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa b. Zübân’ın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تُجْرُ بِهَا الْأَرْوَاحُ مِنْ بَيْنِ شَمَالٍ وَيُبَيِّنُ صَبَاها الْمُعْصِرَاتِ الدَّوَامِسُ⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 607.

⁵⁸⁹ Hud 11/77.

⁵⁹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 87.

⁵⁹¹ Hucr b. Hâris.

⁵⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 578.

⁵⁹³ Nebe 78/14.

Kendileriyle rüzgârlar sürüklenir

Şimal ile sabâ arasından karanlık bulutlar

İbn Abbâs'tan (المعصرات) kelimesinin, bulutlar anlamında olduğu yönünde rivayet olduğu gibi rüzgârlar anlamında olduğu yönünde de rivayet mevcuttur. Yine bazı müfessirler (المعصرات) kelimesini, (السموات) anlamında tevil etmişlerdir.⁵⁹⁵

Āzudeke (عَضْدُكَ):

عَضْدُكَ: Lüğatte kolun omuz ile dirsek arasındaki kalan yer (Pazu), güç, kuvvet, yardımcı, destekçi gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁹⁶

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (سنشدك) “Allah, Seni kardeşinle destekleyeceğiz [...] dedi.”⁵⁹⁷ Ayetindeki (عَضْدُكَ) kelimesi ne anlama gelmektedir haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “العَضْدُ: Yardımcıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa b. Zübyân'ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فِي ذِمَّةٍ مِنْ أَبِي قَابُوسَ مُنْفَذَةٍ لِلْخَائِفِينَ وَمَنْ لَيْسَتْ لَهُ عَضْدٌ⁵⁹⁸

[Sen] Ebû Kâbûs'ün, koruyan himayesindesin

Öyle bir himaye ki korkanlar ve yardım edeni olmayanları korur

Yâ'fune (يَعْفُونَ):

يَعْفُونَ: Affetmek, bağışlamak, hakkından vazgeçmek, lütufta bulunmak gibi anlamlara gelen عَفْوًا - يَعْفُو - عَفَى fiil çekiminden cemi müennes bir sığadır.⁵⁹⁹

İslâm dininde erkeğin nikâh akdi ile kadından istifade etme karşılığında Allah'ın erkeğe, kadına vermek üzere farz kıldığı mali yükümlülüğe Mehir denir. Bu

⁵⁹⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 83.

⁵⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, cilt. 24, s. 153-154.

⁵⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 292,293.

⁵⁹⁷ Kasas 28/35.

⁵⁹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 83.

⁵⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 74.

yükümlülük, Mehir-i muaccel (Hemen verilen) olabileceği gibi Mehir-i müeccel de (Sonra verilmek üzere belirtilen bir mal) olabilir. Eğer Mehir tayin edildikten ve zifaf (Cinsel ilişki) gerçekleştikten sonra erkek kadını boşarsa, kadın belirlenmiş Mehir'in hepsini hak eder. Mehir tayin edildikten sonra ve zifaf gerçekleşmeden önce erkek, kadını boşarsa o vakit kadın, belirlenmiş Mehir'in yarısını almayı hak eder. Dilerse hak ettiği Mehir'in yarısını da erkeğe bırakmak suretiyle Mehir'den hiçbir şey almadan babasının evine döner.⁶⁰⁰

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (إِلَّا أَنْ) "...Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunan erkeğin (Paylarından) vazgeçmesi müstesnadır."⁶⁰¹ Sözünden haber et." dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Kadının hak etmiş olduğu ve Mehir'in yarısına tekabül eden hakkından vazgeçmesi veya kocanın (Kadınla zifafa girmediği için belirtmiş olduğu Mehir'in sadece yarısı kendisine vacip olmasına rağmen) tayin etmiş olduğu Mehir'in hepsini kadına vermesidir." dedi. Sonra şunu ekleyerek devam etti: "Erkek; Bu kadın benim himayem ve nikâhım altında idi. Ben onun başkasıyla evlenmesine mani oldum bundan dolayı Mehir'in hepsini ona bırakıyorum derdi."

Nâfi' b. el-Ezrak: "Araplar bunu (Bu uygulamayı) biliyor muydu?" diye sordu.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Evet, sen Züheyr b. Ebî Selma'nın⁶⁰² şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

حَزْمًا وَبِرًّا لِلَّهِ وَشَيْمَةً تَعْفُو عَلَى خُلُقِ الْمُسِيِّءِ الْمُفْسِدِ⁶⁰³

Akıllısın, Allah için iyilik sahibi ve güzel huylusun

Sana karşı fesat ve kötülük eden kişiden (hesap sormaktan) vazgeçersin

⁶⁰⁰ Geniş bilgi için Bkz.: Kur'ân-ı Kerîm, bakara suresi 2/235-237: İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz Âbidîn ed-Dımaşkî el-Hanefî, *Raddü'l-Muhtâr*, İstanbul, Kahraman yayınları, 1984, cilt. 3, s. 100: el-Buceyramî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî eş-Şâfiî, *Buceyramî ale'l-Hatîb*, Beyrut, Dârü'l-Fıkr, 1995, cilt. 3, s. 434.

⁶⁰¹ Bakara 2/237

⁶⁰² Züheyr b. Ebî Selmâ: Cahiliye döneminde şairlerin reisi idi. Babası, dayısı, iki oğlu ve bacası Selmâ ve Hanse şair idiler. Kasidelerini bir ayda yazar sonra bir yıl boyunca düzeltip derlediği için kasidelerine yıllık mahsûl anlamında "el-Havliyyât" denilirdi. Bkz.: İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve 'ş-Şuârau*, cilt. 1, s. 137.

⁶⁰³ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 1, s. 699.

Ya'mehûne (يَعْمَهُونَ):

يَعْمَهُ: Lüğatte basiretsiz olmak, şaşakalmak, hayrete düşmek, haktan sapmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰⁴

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (وَيَمْدَهُمْ فِي) (طغيانهم يعمّهون) "Azgınlıkları içinde bocalayıp dururken onlara mühlet verir."⁶⁰⁵ Ayetindeki (يعمّهون) kelimesi ne anlama gelmektedir haber et." dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Oyalanıp dururlar." dedi.

Nâfi' b. el-Ezrak: "Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?" diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen el-A'sa'nın şöyle söylediğini işitmedin mi?" dedi.

أُرَانِي قَدْ عَمِهْتُ وَشَابَ رَأْسِي وَهَذَا اللَّعْبُ شَيْنٌ بِالْكَبِيرِ⁶⁰⁶

Oyalanıp dururken saçlarımın ağardığını farkettim

Böylesi oyalanmak ise yaşlı biri için çirkin bir iştir

Te'ûlû (تَعُولُوا):

تَعُولُوا: Sözlükte meyletmek, noksan olmak, baskın olmak, artmak, ailenin kalabalıklaşması, fakir olmak, ailenin geçimini üstlenmek, zulmetmek, yüksek ses ile ağlamak gibi manalara gelen عَوْلٌ - يَعُولُ - عَوْلًا fiil çekiminden cemi müzekker muhatap sığısıdır.⁶⁰⁷

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَا) (تَعُولُوا) "Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."⁶⁰⁸ Sözüyle neyi murad ettiğini söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Bu sizin için (Adaletten) meyletmekten ve zulmetmekten daha münasiptir." dedi.

Nâfi' b. el-Ezrak: "Peki Araplar bunu (Bu manada) kullanıyor muydu?" diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen şairin⁶⁰⁹ şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

⁶⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 519.

⁶⁰⁵ Bakara 2/15.

⁶⁰⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 103.

⁶⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 482.

⁶⁰⁸ Nisa 4/3

إِنَّا تَبِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ وَاطَّرَحُوا قَوْلَ النَّبِيِّ وَعَالُوا فِي الْمَوَازِينِ⁶¹⁰

Biz Allah resulüne tabi olduk fakat onlar, peygamberin sözüne uymayıp ölçü aletleriyle (Eksik tartıp insanlara) zulmettiler

Başta da belirttiğimiz gibi (عَوْلًا) kelimesi birçok manayı ihtiva etmektedir. Hatta noksan olmak ve artmak gibi birbirine zıt manalara da şamildir. Bundan dolayıdır ki bu ayetin Tefsîri makamında (عَوْلًا) kelimesinin manası hakkında âlimler farklı görüşler beyan etmişlerdir. el-Mâtürîdî (ö.333/944) (ذلك أدنى ألا تعولوا) ayeti; “*Bu, adaletten sapmanızdan ve zulmetmenizden sizin için daha uygundur.*” Anlamında olduğunu söylerken⁶¹¹ İmam-ı Şâfi (ö.204/819), (ذلك أدنى ألا تعولوا) ayetine: “*Bu, nafakasıyla mükellef olacağınız ailenizin kalabalıklaşmaması için daha uygundur*” manasını vermiştir.⁶¹² ez-Zemahşerî de (ö.538/1143) İmam-ı Şâfi’nin bu Tefsîrini benimsemiş olacak ki ayeti bu şekilde Tefsîr etmiştir.⁶¹³ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) ise (ذلك أدنى ألا تعولوا) “*Bu, adaletten meyletmemeniz ve zulmetmemeniz açısından sizin için daha uygundur*” şeklindeki Tefsîrin müfessirler arasında daha meşhur olduğunu söylemekle birlikte, Tavus’un⁶¹⁴ (أَلَا تَعِيلُوا) şeklindeki meşhur kıraatinin, İmam-ı Şâfi’nin bu ayetin Tefsîrinde vermiş olduğu manayı desteklediğini söylemiştir.⁶¹⁵

İzîn (عَزِينَ):

عَزَا - يَعْزُو - عَزُواً: عَزِينَ fiil çekiminden عَزَا kelimesinin çoğulu olup, halka, gurup, topluluk gibi manalara gelmektedir.⁶¹⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (عن اليمين) “*Bölük bölük sağından ve solundan sana doğru koşuyorlar.*”⁶¹⁷ (وعن الشمال عزين) Ayetindeki (عزین) kelimesi ne anlama gelmektedir haber et.” dedi.

⁶⁰⁹ Abdullah b. el-Hâris b. Kays b. Adiy b. Sa‘d b. Sehm. Sahâbi olan Abdullah, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Uhut savaşına ve diğer savaşlara katılmış, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.), hilafeti döneminde hicretin 12. Senesinde Yemâme savaşında şehit olmuştur. Bkz.: İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, cilt. 4, s. 148; İbnu’l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ‘rifeti’s-Sahâbe*, cilt. 3, s. 207.

⁶¹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 78-79.

⁶¹¹ el-Mâtürîdî, *Te‘vilâtu Ehl-i’s-Sünne*, cilt. 3, s. 12.

⁶¹² eş-Şâfiî, *Tefsîru’l-İmâm eş-Şâfiî*, cilt. 2, s. 516.

⁶¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 1, s. 466.

⁶¹⁴ Tavus b. Keysân Ebû Abdurrahman el-Hemadânî el-Yemânî. Bkz.: el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fi Esmâi’r-Ricâl*, cilt. 13, s. 357.

⁶¹⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, cilt. 9, s. 490.

⁶¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 15, s. 53.

⁶¹⁷ Meâric 70/37.

İbn Abbâs (r.a.): “عزین: Birbirine müntesip (Arkadaş) guruplarıdır.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (عزین kelimesinin bu manada olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abîd b. Abras’ın⁶¹⁸ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَجَاؤُوا يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ حَتَّىٰ يَكُونُوا حَوْلَ مَنبَرِهِ عَزِينًا⁶¹⁹

Koşa koşa onun yanına geldiler

Ta ki minberinin etrafında halka halka oldular

Taberî (ö.310/922) (عزین) kelimesinin, “senden ve Allah’ın kitabından yüz çevirdikleri halde, ayrı gruplar halinde, sağına ve soluna oturmuşlar.”⁶²⁰ Şeklinde Tefsîr ederken el-Mâverdî (ö.450/1058), bu kelimenin manasıyla ilgili beş ihtimalden bahsetmiştir. Bunlar: a) عزین = Bir arada olan arkadaşlar b) عزین = Sessizce durmak c) عزین = Küçük guruplar ç) عزین = Bölük bölük d) عزین = Dağınık⁶²¹

İ‘صَارُ (إِعْصَارٌ):

إِعْصَارٌ: Lüğatte şiddetli rüzgâr, fırtına, kasırğa, hortum gibi anlamlara gelmektedir.⁶²²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَأَصَابَهَا) (إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ) “...Derken bağı ateşli bir kasırğa vursun da orası yanversin.”⁶²³ Ayetindeki (إِعْصَارٌ) ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Şiddetli rüzgârdır.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَلَهُ فِي آثَارِهِنَّ حُورًا وَحَفِيفٌ كَأَنَّهُ إِعْصَارٌ⁶²⁴

⁶¹⁸ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁶¹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 68.

⁶²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 23 s. 619.

⁶²¹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6 s. 96.

⁶²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 4, s. 578.

⁶²³ Bakara 2/266.

Ağaçların arkasından, rüzgârın bir haykırışı vardır

Ve bir esintisi vardır ki sanki şiddetli bir kasırgadır

el-Mâverdî (ö.450/1058) (إعصار) kelimesinin iki manaya geldiğini söylemektedir.

Bunlar şöyledir: a) إعصار = Samyeli b) إعصار = Hortum⁶²⁵

el-**Ānet** (الْعَنْتُ):

الْعَنْتُ: Lüğatte yanlış yapmak, hata etmek, zorluk, fesat, günah, zina gibi anlamlara gelmektedir.⁶²⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ذلك لمن) (خشى العنت منكم) “Bu (Cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.”⁶²⁷ Ayetindeki (العنت) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Günahtır (Zinadır).” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

رَأَيْتَكَ تَبْتَغِي عَنِّي وَتَسْعَى مَعَ السَّاعِي عَلَيَّ بِغَيْرِ دَحْلٍ⁶²⁸

Benim hataya düşüp helak olmamı istediğini görüyorum

Kan davamız olmadığı halde, beni öldürmek isteyenle beraber yürüyorsun

Ānet (عَنْتُ):

عَنْتُ: Lüğatte korkmak, boyun eğmek, zelil olmak, itaat etmek, teslim olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶²⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وعنت) (الوجوه للحي القيوم) “Bütün yüzler: diri, yarattıklarına hâkim ve onları koruyup gözetin

⁶²⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 102.

⁶²⁵ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 1, s. 341.

⁶²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 61.

⁶²⁷ Nisa 4/25.

⁶²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 91.

⁶²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 101.

Allah'a boyun eğmiştir .”⁶³⁰ Ayetindeki (عنت) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Teslim olup boyun eğmiştir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abîd b. el-Abras’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَيْتَكَ عَلَيْكَ كُلُّ عَابٍ بِكُرْبَةٍ وَآلُ قُصَيٍّ مِنْ مُقِلٍّ وَذِي وَفْرِ⁶³¹

Sıkıntılara boyun eğmiş her kim varsa Sana ağlasın!

Kusây ailesinden, fakir veya zengin olsun herkes ağlasın

2.3.4. (غ) Harfi İle Başlayan Kelimeler

el-Ğâbirîne (الْغَابِرِينَ):

الْغَابِرِينَ: Lüğatte geçmiş, geride kalmış anlamlarına gelmektedir.⁶³²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فنجيناه)
“Bunun üzerine biz de onu ve geri kalanlar arasındaki
yaşlı bir kadın hariç bütünü ailesini kurtardık.”⁶³³ Ayetindeki (الغابرين) sözü ne anlama
gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Geride kalanlar.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abîd b. el-Abras’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

دَهَبُوا وَخَلَّفَنِي الْمُخَلَّفُ فِيهِمْ فَكَأَنِّي فِي الْغَابِرِينَ غَرِيبٌ⁶³⁴

Gittiler, engeller beni geride kalanların arasında bıraktı

⁶³⁰ Ta Ha 20/111.

⁶³¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 93.

⁶³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 4.

⁶³³ Şu'ara 26/170-171.

⁶³⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 83-84.

Sanki geride kalanların arasında ben bir garip gibiyim

Ġadaḳan (عَدَقًا):

عَدَقًا: Lüğatte çok, bol anlamına gelmektedir.⁶³⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وان لو) “Eğer onlar doğru yolda gitselerdi: Onlara bolca yağmur yağdırırdık.”⁶³⁶ Ayetindeki (عَدَقًا) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bolca akan sudur.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

نُدْنِي كَرَادِيْسٍ مُلْتَقًا حَدَائِقُهَا كَالنُّبْتِ جَادَتْ بِهَا أَنْهَارُهَا عَدَقًا⁶³⁷

Bitkileri birbirine dolanmış bahçelerde yetişen atları getirir

(O atlar) Nehirleri cömert ve bolca su akan [toprağın] bitkileri gibi

Araştırdığımız kadarıyla gördük ki müfessirler, (عَدَقًا) kelimesinin lüğat manasının üzerinde durmaktan ziyade, bolca yağmurun ve bereketin, fitneye yol açacağı üzerinde durmuşlardır. Çünkü çokça yağmur: bereket, mal ve zenginlik getirir. Mal ve zenginlik de Allah’ı hatırlamayı engeller.⁶³⁸

Ġurûrin (عُرُورٍ):

عُرُورٍ: Lüğatte boş, batıl, geçici menfaat gibi anlamlara gelmektedir.⁶³⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (إن الكافرون) “İnkârcılar ancak bir aldaniş içindeler.”⁶⁴⁰ Ayetindeki (في غرور) ne demektir?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Batıl (aldaniş) içindeler.” dedi.

⁶³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 282.

⁶³⁶ Cin 72/16.

⁶³⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 77.

⁶³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 23, s. 662.

⁶³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 12.

⁶⁴⁰ Mülk 67/20.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تَمَنِّيكَ الْأَمَانِي مِنْ بَعِيدٍ وَقَوْلُ الْكُفْرِ يَرْجِعُ فِي غُرُورٍ⁶⁴¹

Bu, senden uzak olan arzu ve isteklerindir

Kâfirin arzu ve isteği ise boş ve batıldır

Ġarâmen (ĠRAMA):

ĠRAMA: Lüğatte sürekli, müdavim, ayrılmayan, bitmeyen, ödenmesi gereken borç, kurtuluşu mümkün olmayan azap gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (إن عذابها) كان غراما “Şüphesiz onun (Cehennem) azabı sürekli bir helaktır.”⁶⁴³ Ayetindeki (غراما) ne demektir?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Alacaklının, borçlunun yakasına yapışması gibi devamlı ve şiddetlidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Bişr b. Ebî Hazim’in⁶⁴⁴ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَيَوْمَ النَّسَارِ وَيَوْمَ الْجِفَارِ كَانَا عَذَابًا وَكَانَا غَرَامًا⁶⁴⁵

Nisâr günü ve Cifâr günü

Bitmek bilmeyen azap idiler⁶⁴⁶

⁶⁴¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 89.

⁶⁴² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 12, s. 436-437.

⁶⁴³ Furkan 25/65.

⁶⁴⁴ Bişr b. Ebî Hâzim Amr b. Avf el-Esedî. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, cilt. 2, S. 54.

⁶⁴⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 96.

⁶⁴⁶ Nisâr günü: Benû Temîm ile Benû Dabbete arasında cereyan eden savaşın adıdır. Rivayet göre: Benû Temîm b. Murrin b. Uddîn, amcaoğulları olan Benû Dabbete b. Uddîn ve Benû Abdi Menât b. Uddî’in, mallarını gasbedip, yiyorlardı. Birgün Benû Dabbete, Benû Temîm’den bir gurup adamı yakalayıp, öldürdüler. Benû Temîm, öldürülen adamlarının diyetini istediler. Ancak Benû Dabbete buna yanaşmayınca, her iki kabile, kendileriyle tehâluf (Birlik anlaşması) olan diğer kabileleri yardıma çağırılmış ve büyük bir savaşa girmişlerdir. Savaşta Benû Dabbete ve

Ġasıqin (غَاسِقِ):

Ġasıqin: Lüġatte gece, karanlık, alacakaranlık gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ومن شر) “De ki: *Karanlığı çöktüğü zaman gecenin karanlığından, sabah aydınlığının Rabbine sığınır*”⁶⁴⁸ Ayetindeki (غَاسِقِ) ne demektir?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Karanlıktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Züheyr’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

ظَلَّتْ تُجُوبُ يَدَاهَا وَهِيَ لَاهِيَةٌ حَتَّى إِذَا جَنَحَ الإِظْلَامُ وَالْعَسَقُ⁶⁴⁹

Farkında olmadan, ellerini yarıp yarıp durdu

Ta ki karanlık yok olup [sabah olana kadar]

el-Mâverdî (ö.450/1058), (غَاسِقِ) kelimsenin dört manaya muhtel olduğunu söylemiştir. Bunlar: a) غَاسِقِ = Güneş b) غَاسِقِ = Ay c) غَاسِقِ = Süreyyâ yıldızı d) غَاسِقِ = Gece⁶⁵⁰

Yeġnav (يَغْنَوَا):

Yeġnav: Lüġatte elindekiyle yetinmek, bir yeri ikametgâh edinmek, bir yerde bulunmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (الذين كذبوا) “Şu’ayb’ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı.”⁶⁵² Ayetindeki (لم يغنوا فيها) ne demektir?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sanki orada hiç bulunmamışlardı.” dedi.

yanlarındaki kabileler galip gelirken, Benû Temîm ve yanlarındaki kabileler çok ağır bir yenilgi almışlar. Öyleki kadınlarını geride bırakıp kaçmışlardır.

Cifâr günü: Nisar savaşının yıldönümünde aynı guruplar arasında yapılan savaştır. Daha önce hezimete uğrayan Benû Temîm, mağlubiyetin intikamını almak için gelmişlerdi. Ancak ikinci kez bozguna uğramışlardır. Bkz.: İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, cilt. 1, s. 552-553-554.

⁶⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 10, s. 288.

⁶⁴⁸ Falak 113/3.

⁶⁴⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 103.

⁶⁵⁰ el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 6, s. 375-374.

⁶⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 15, s. 139.

⁶⁵² A’raf 7/92.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa'nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَعَنَيْتُ سَبْتًا قَبْلَ مَجْرَى دَاحِسٍ لَوْ كَانَ لِلنَّفْسِ اللَّجُوجُ خُلُودٌ⁶⁵³

Dahîs savaşımdan önce uzun bir ömür yaşadım

Devamlı atan nefesim için ölümsüzlük olsaydı ölmezdim

Taberî (ö.310/922) bu ayeti: “Şu'ayb'ı yalanlayanlar helak olduklarında sanki oraya hiç uğramamışlardı.”⁶⁵⁴ Abdurrazzâk (ö.221/835) ise; “Şu'ayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı”⁶⁵⁵ şeklinde Tefsîr etmişlerdir.

Ġavl (عَوَلٌ):

عَوَلٌ: Lügatte baş döndüren her şey, baş ağrısı, uzaklık, hafıza kaybı ve bedene zarar veren içki gibi manalara gelir.⁶⁵⁶

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (لا فيها) (عَوَلٌ) “Onda sarhoş edici herhangi bir özellik yoktur.”⁶⁵⁷ Sözünden haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Allah (c.c.), onda (Cennet şarabında), dünya içkilerinde olduğu gibi kötü koku yoktur ve tiksindirici de değildir buyuruyor.” dedi.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (عَوَلٌ kelimesinin, bu manada olduğunu) biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmrûul kays'ın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

رُبَّ كَأْسٍ شَرِبْتُ لَا عَوَلٌ فِيهَا وَسَقَيْتُ النَّدِيمَ مِنْهَا مِزَاجًا⁶⁵⁸

Nice kötü kokusu olmayan kadehten içtim

Ve kadeh arkadaşşıma da ondan içki içirdim

⁶⁵³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 92.

⁶⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, cilt. 12, S. 569.

⁶⁵⁵ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 85.

⁶⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 508.

⁶⁵⁷ Sâffât 37/47.

⁶⁵⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 74.

2.3.5. (ف) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Fetilen (فَتِيلًا):

فَتِيلًا: Lüğatte ağaç kökünden veya liften örülen ince ip, parmakları ovalarken oluşan kir, hurma çekirdeğinin ortasındaki kanalı dolduran kılcal lif gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (بل الله يزكى) (من يشاء ولا يظلمون فتيلًا) “Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.”⁶⁶⁰ Ayetindeki (فتيلا) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hurma çekirdeğinin ortasında bulunan yarıktaki liftir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa b. Zübyân’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَجْمَعُ الْجَيْشَ ذَا الْأُلُوفِ وَيَغْرُو ثُمَّ لَا يَرِزُّ الْأَعَادِي فَتِيلًا⁶⁶¹

O, binlerce neferi olan orduyu toplayıp savaşa çıkar

Sonra (korkaklığından) düşmana kıl kadar zarar veremez

Müfessirler (فتيلا) kelimesini: Hurma çekirdeğinin ortasındaki yarıktaki bulunan lif veya parmaklar ovalanırken oluşan fitil gibi kir anlamında Tefsîr etmişlerdir. Her iki manayı da İbn Abbâs’a dayandırmaktadırlar.⁶⁶² Arap dilinde, bir şeyin çoğu zikredilip hepsi kastedilebildiği gibi bir şeyin azı zikredilip o şeyin hiç olmayacağıda kastedilebilir. Dolayısıyla (فتيلا) kelimesinden murad, hiçbir zulme uğramayacaklarıdır.⁶⁶³

⁶⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 514.

⁶⁶⁰ Nisa 4/49.

⁶⁶¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 91.

⁶⁶² Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 317: Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 8, S. 456-458.

⁶⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 8, S. 459.

Feccin (فَجَّ):

فَجَّ: Lüğatte iki dağ arasında bulunan geniş yol demektir.⁶⁶⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَنْ فِي) *“İnsanlar arasında hacca ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”*⁶⁶⁵ Ayetindeki (فَج) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yol demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

حَازُوا الْعِيَالَ وَسَدُّوا الْفَجَّحَ بِأَجْسَادِ عَادٍ لَهَا آيَاتٌ⁶⁶⁶

Çoluk çocuğu esir alıp yolları kapattılar

Akbabaların üzerine üşüştüğü Âd halkının cesetleriyle

Abdurrazzâk (ö.221/835) (فَج عميق) sözünün; “Uzak mekân” anlamında olduğunu söylerken⁶⁶⁷ el-Vâhidî (ö.468/1075) ve müfessirlerin ekseriyeti “Uzak yol” anlamında olduğunu söylemişlerdir.⁶⁶⁸

Yeftinekum (يَفْتِنُكُمْ):

يَفْتِنُكُمْ: Lüğatte denemek, imtihan etmek, sınamak, fesada sürüklemek, yakmak, öldürmek, savaşmak, küfür, rezalet gibi anlamlara gelen فَتَنٌ – يَفْتِنُ – فَتْنَةٌ fiil çekiminden, müfred müzekker bir sığadır.⁶⁶⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ) *“Kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur.”*⁶⁷⁰ Ayetindeki (يَفْتِنُكُمْ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

⁶⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 339.

⁶⁶⁵ Hac 22/27.

⁶⁶⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 93.

⁶⁶⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 403.

⁶⁶⁸ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, cilt. 3, s. 267.

⁶⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 317-319.

⁶⁷⁰ Nisa 4/101.

İbn Abbâs (r.a.): “Havazîn lehçesinde: size saldırmak ve sıkıntı yaşatmakla, sizi yolunuzdan etmek istemelerinden korkarsanız anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

كُلُّ امْرِئٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مُضْطَّهِدٌ بِبَطْنِ مَكَّةَ مَهْمُورٌ وَمَقْتُونٌ⁶⁷¹

Allah’ın kullarından zalim olan her bir insan

Mekke’nin içinde (Olunca) ezilir ve sıkıntıya düşer olur

Taberî (ö.310/922) (يَفْتِنُكُمْ) kelimesinin; “Size saldırmalarından”,⁶⁷²Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767), “Sizi öldürmelerinden”⁶⁷³ anlamında olduğunu söylemiştir.

Tefteu (تَفْتُوا):

تَفْتُوا: Olumsuzluk edatı ile kullanılan bu fiil, lüğatte inkâr manası taşıyan söz anlamındadır.⁶⁷⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قالوا تالله) (تذکر یوسف تفتوا) “Oğulları, Allah’a yemin ederiz ki, sen hâlâ Yusuf’u anıp duruyorsun [...] dediler.”⁶⁷⁵ Ayetindeki (تَفْتُوا) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Vazgeçmiyorsun (Anlamındadır).” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَعَمْرُكَ مَا تَفْتَأُ تَذْكُرُ خَالِدًا وَقَدْ غَالَهُ مَا غَالَ نُبَّعٌ مِنْ قَبْلُ⁶⁷⁶

Başına yemin ederim ki, sen Halid’i anmaktan vazgeçmiyorsun

Oysaki onu öldüren daha önce Tubbe’i de haince öldürmüştü

⁶⁷¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 91-92.

⁶⁷² Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, cilt. 9, s. 123.

⁶⁷³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 1, s. 403.

⁶⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 1, s. 119.

⁶⁷⁵ Yusuf 12/85.

⁶⁷⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 85.

Fârizun (فَارِضٌ):

فَارِضٌ: Lüğatte söz konusu her şeyin büyük olanı, semiz inek, yaşlı inek gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁷⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قال إنه يقول) “Musâ şöyle dedi: Rabbim buyuruyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır.”⁶⁷⁸ Ayetindeki (فَارِضٌ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yaşlı sığırdır.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَعْمُرِي لَقَدْ أَعْطَيْتَ ضَيْفَكَ فَارِضاً تُسَاقُ إِلَيْهِ مَا تَقُومُ عَلَى رَجُلٍ⁶⁷⁹

Yemin ederim ki, sen misafirine yaşlı bir sığır hediye ettin

O kadar yaşlı ki ayakta duramıyor, zorla hareket ettiriliyordu

Münfaṭirun (مُنْفَطِرٌ):

مُنْفَطِرٌ: Lüğatte çatlamış, yarılmış, açılmış gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁸⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (السماء) “O günle gök (Bile) yarıılır, Allah’ın va’di gerçekleşir.”⁶⁸¹ Ayetindeki (مُنْفَطِرٌ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kıyamet gününün korkusundan yarıılır.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

طَبَاهُنَّ حَتَّى أَعْوَصَ اللَّيْلُ دُونَهَا أَفَاطِيرَ وَسَمِيَّ رَوَاءَ جُدُورِهَا⁶⁸²

Onlara [develere] seslendi ta ki gece örtene kadar

⁶⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 7, s. 203.

⁶⁷⁸ Bakara 2/68.

⁶⁷⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 92.

⁶⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 55.

⁶⁸¹ Müzzemmil 73/18.

⁶⁸² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 94.

Bahar yağmurunun sularıyla dolu yarıkları [vadileri]

Efleha (أَفْلَحَ):

أَفْلَحَ: Lüğatte başarmak, kazanmak, kurtulmak, sürekli nimet içinde olmak, baki ve daim kalmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁸³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (قَدْ أَفْلَحَ) (المؤمنون) “Müminler, gerçekten kurtuluşa erenlerdir.”⁶⁸⁴ Ayetindeki (أَفْلَحَ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Başardılar ve saadete ulaştılar.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Râbia’nın⁶⁸⁵ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَاعْطَلِي إِنْ كُنْتِ لَمَّا تَعْطَلِي وَأَلْقَدْ أَفْلَحَ مَنْ كَانَ عَقْلٌ⁶⁸⁶

(Ey nefsim) Şayet daha akıllanmadıysan, akıllı ol

Nitekim kim akıllı olduysa, saadete o ulaşmıştır

Yukarıda zikrettiğimiz lüğât manalarının dışında bir mana ile bu ayeti Tefsîr eden olmamıştır. Zaten yukarıda zikrettiğimiz manalar, birbirine çok yakın manalardır.

Fâze (فَازَ):

فَازَ: Lüğatte kurtulmak, zafer elde etmek, kazanmak, başarmak anlamlarına gelmektedir.⁶⁸⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَمَنْ زَحْزَحَ) (عن النار وادخل الجنة فقد فاز) “Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o,

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 547.

⁶⁸⁴ Mü'minûn 23/1.

⁶⁸⁵ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁶⁸⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 73.

⁶⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 392.

gerçekten kurtuluşa ermiştir.”⁶⁸⁸ Ayetindeki (فاز) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kurtulup mutlu olmuştur.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abdullah b. Ravahâ’nın⁶⁸⁹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَعَسَىٰ أَنْ أَفُوزَ ثُمَّتَ الْفَىٰ حُجَّةً أَتَّقِي بِهَا الْفَتَانَا⁶⁹⁰

Umarım ki (kıyamette) kurtulurum sonra da

Kendisiyle ateşten korunacağım bir hüccet bulurum

Fûmihâ (فُومِهَا):

فُومٌ: Lüğatte ekin, buğday, başak, nohut, ekmek, sarımsak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (واذ قلتم يا موسى لن نصبر على طعام واحد فادع لنا ربك يخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها وقتانها وفومها وعدسها) (وبصلها) *“Hani, Ey Musâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanmayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin demiştiniz.”*⁶⁹² Ayetindeki (فُومِهَا) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Buğdaydır.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

⁶⁸⁸ Al-i imran 3/185.

⁶⁸⁹ Abdullah b. Ravaha b. Sa‘lebe b. İmruülKays b. Amr b. İmruülKays b. Malik b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. Hazrec el-Ensari. Bkz.: İbnu’l-Esir, *Usdül-Gâbe fi Mâ‘rifeti’s-Sahâbe*, cilt. 3, s. 130.

⁶⁹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 80.

⁶⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 12, s. 460.

⁶⁹² Bakara 2/61.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Mihcen es-Sakâfi'nin⁶⁹³ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

قَدْ كُنْتُ أَحْسَبُنِي كَأَعْنَى وَاحِدٍ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فِي زِرَاعَةِ فُومٍ⁶⁹⁴

Kendimi en zengin biri gibi görürdüm

O kimse ki şehre, buğday ekmek için gelen

الفوم kelimesinin manası hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) (فوم) kelimesini sarımsak,⁶⁹⁵ Süfyân es-Sevrî (ö.161/777) ekmek,⁶⁹⁶ ez-Zemahşerî (ö.538/1143) buğday manasına tevil etmiştir.⁶⁹⁷ el-Kâsimî (ö.1332/1913), İbn Mes'ûd'tan gelen kıraate dayandırarak ve Tevrat'ta da geçen bu kıssada, bu kelimenin açık bir şekilde sarımsak olduğunun beyan edildiğini ifade ederek, (فوم) kelimesinin sarımsak anlamında olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁸ Ancak biz, (فوم) kelimesinin sarımsak anlamında olduğu görüşünün, daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Çünkü ayete baktığımızda, sebze ve soğandan bahsetmektedir. Soğanla birlikte sarımsağın zikredilmesi, mana ve insicam açısından, buğdayın zikredilmesinden daha uygundur.

el-Felak (الفَلَق):

الفَلَق: Lüğatte sabah, sabahın aydınlığı gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁹⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (قل أعوذ (برب الفلق) “Sabah aydınlığının Rabbine sığınırımı”⁷⁰⁰ Ayetindeki (الفلق) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sabahın, gecenin karanlığından ayrılmasıdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

⁶⁹³ Ebû Mihcân Amr b. Habîb b. Amr b. Umeyr b. Avf b. Ukdete b. Ğayrete b. Avf b. Sakîf es-Sakâfi. Bkz.: İbnu'l-Esîr, *Usdül-Gâbe fi Mâ'rifeti's-Sahâbe*, cilt. 6, s. 271.

⁶⁹⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 74.

⁶⁹⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 1, s. 111.

⁶⁹⁶ es-Sevrî, Ebû Abdullah Süfyân b. Saîd b. Masrûk el-Kûfî, *Tefsîru's-Sevrî*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, cilt. 1, s. 46.

⁶⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 1, s. 144.

⁶⁹⁸ el-Kâsimî, Muhammed Cemalüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk, *Mehâsinu't-Te'vil*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, cilt. 1, s. 314.

⁶⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 310.

⁷⁰⁰ Felak 113/1.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Züheyr b. Ebî Sülme'nin⁷⁰¹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

الْفَارِجُ الْهَمَّ مَسْدُولًا عَسَاكِرُهُ كَمَا يُفَرِّجُ عَمَّ الظُّلْمَةِ الْفَلَقُ⁷⁰²

Gam ve kederi yok eden (Allah'ın) orduları hazır

Karanlığın örtüsünü kaldıran sabahın aydınlığı gibi

الْفَلَق kelimesinin anlamı, en meşhur görüşe göre, sabah veya sabahın aydınlığı anlamında olmasıdır. Ancak Sem'ânî (ö.489/1095) dört manaya muhtemel olduğundan bahsetmiştir. Bunlar: a) الفلق = Sabah ve sabahın aydınlığı b) الفلق = Bütün yaratılmışlar c) الفلق = Cehennemde bir ev d) الفلق = cehennemde bulunan derin bir kuyu⁷⁰³

2.3.6. (ق) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Қабесун (قَبَسٌ):

قَبَسٌ: Lüğatte ateş, meşale gibi manalara gelmektedir.⁷⁰⁴

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (اذ قال) *“Hani Musâ, lahle ani Antst nara satikim منها بخبر او نتيكم بشهاب قيس لعلمك تصطلون موسى اilesine şöyle demişti: Ben gerçekten bir ateş gördü Size oradan: ya bir haber getireceğim yahut da ısınasınız diye size bir kor ateş getireceği”*⁷⁰⁵ Ayetindeki (قبس) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kendisiyle ateş yakacakları ateşten ten bir meşaledir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tarâfete b. el-Abd'in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

هَمْ عَرَانِي فَبِتُّ أَدْفَعُهُ دُونَ سَهَادِي كَشُعْلَةِ الْقَبَسِ⁷⁰⁶

Öyle bir gam sardı ki beni, onu defetmekle geceledim

⁷⁰¹ Züheyr b. Ebî Sülme Rabîate b. Riyâh el-Muzenî. Bkz.: ez-Zirikli, *el-A'lâm*, cilt. 3, s. 52.

⁷⁰² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 81.

⁷⁰³ es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, cilt. 6, s. 305.

⁷⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 167. cilt. 6, s. 305.

⁷⁰⁵ Neml 27/7.

⁷⁰⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 77.

Ateşten bir meşale gibiydi bu gam, uykusuzca geceledim

قَدَدًا (قَدَدًا):

قَدَدًا: Lüğatte tek başına, başına buyruk, farklı fikir sahibi gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁰⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (كنا طرائق) (قَدَدًا) “Ayrı ayrı yollar tutmuşuz.”⁷⁰⁸ Ayetindeki (قَدَدًا) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Her yönden ayrılığa düşmüş anlamındadır.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

وَلَقَدْ قُلْتُ وَزَيْدٌ حَاسِرٌ يَوْمَ وَلَّتْ حَيْلُ زَيْدٍ قَدَدًا⁷⁰⁹

Zeyd’in başında miğferi, sırtında zırhı yokken, ben sözümü söyledim!

Zeyd’in (Ordusundaki) atları (Savaşçıları), ayrılığa düşüp kaçtığı o gün

el-Mâverdî (ö.450/1058) (قَدَدًا) kelimesinin üç manaya muhtemel olduğunu söylemiştir. Bunlar: a) قَدَدًا = Ayrı guruplar halinde b) قَدَدًا = Farklı dinlere sahip c) قَدَدًا = Farklı fikirlere sahip⁷¹⁰

مُقْتَرِفُونَ (مُقْتَرِفُونَ):

مُقْتَرِفُونَ: Lüğatte yapmak, işlemek, kazanmak, elde etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وليقترفوا ما) (هم مقترفون) “İşleyecekleri günahları işlesinler.”⁷¹² Ayeti ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “İşleyeceklerini (Günahları) işlesinler.” dedi.

⁷⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 344.

⁷⁰⁸ CİN 72/11.

⁷⁰⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 81.

⁷¹⁰ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 113.

⁷¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 9, s. 280.

⁷¹² En'am 6/113.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa’nın şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

وَإِنِّي لَأَتِي مَا أَتَيْتُ وَإِنِّي لِمَا أَفْتَرْتُ نَفْسِي عَلَيَّ لِرَاهِبٍ⁷¹³

Şüphesiz yapmış olduğum [güzel amel] ile karşılaşacağım

Ancak ben, nefsimin işlediği kötü amellerden korkuyorum

el-**Qıtır** (الْقَطْرُ):

الْقَطْرُ: Lüğatte bakır anlamına gelmektedir.⁷¹⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَسْلَمْنَا لَهُ) (عين القطر) “Erimiş bakır ocağını da onun için sel gibi akıttık.”⁷¹⁵ Ayetindeki (القطر) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bakırdır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

فَأَلْفَى فِي مَرَاجِلٍ مِنْ حَدِيدٍ قُدُورَ الْقَطْرِ لَيْسَ مِنَ الْبُرَاةِ⁷¹⁶

Demirden, [büyük] kazanların içine Talaş değil, bakır kazanlarını attı

Qıt’in (بِقِطْعٍ):

بِقِطْعٍ: Lüğatte gecenin ilk üçte biri, gecenin sabaha karşı olan bölümü, gecenin karanlığı gibi anlamların her biri için kullanılan bir isimdir.⁷¹⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ) (بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ) “Geceleyn bir vakitte aileni al götür.”⁷¹⁸ Ayetindeki (بِقِطْعٍ) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

⁷¹³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 105.

⁷¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 350.

⁷¹⁵ Sebe' 34/12.

⁷¹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 99.

⁷¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 282.

⁷¹⁸ Hud 11/81.

İbn Abbâs (r.a.): “Gecenin son bölümü, seher vaktidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Malik b. Kenânete'nin⁷¹⁹ şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

وَنَائِحَةٍ تَقُومُ بِقِطْعِ لَيْلٍ عَلَى رَجُلٍ أَصَابَتْهُ شَعُوبٌ⁷²⁰

Geceleyin, seher vaktinde ağıt yakan bir kadın kalkar

Ölümün [Pençelerini geçirdiği] bir adamın sesine kalkar

Qıtmîr (قِطْمِير):

قِطْمِير: Lüğatte çekirdeğin üzerinde bulunan ince zar demektir.⁷²¹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (والذين) “Allah'ı terkedip de taptıklarınız, bir çekirdek zarına dahi hükmedemezler.”⁷²² Ayetindeki (قِطْمِير) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Çekirdeğin üzerinde bulunan beyaz zardır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyyete b. Ebî Salt'ın şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

لَمْ أَنْلْ مِنْهُمْ فَسَيْطاً وَلَا زُبْداً وَلَا فُوفَةً وَلَا قِطْمِيرًا⁷²³

Onlardan, ne tırnak (Kadar iyilik) ne de kaymak elde edebildim

Onlardan, çekirdeğin içi kadar ya da üstündeki zar kadar hayır görmedim

Qıttanê (قِطَّنَا):

قِطَّنَا: Sözlükte nasip, pay, hesap, hesap defteri, ödül zarfı, mükâfat gibi manalara gelmektedir.⁷²⁴

⁷¹⁹ Malik b. Kenânete b. Kays b. Husayn b. Vezîm b. Sa'lebe b. Avf b. Hârisete b. Âmir b. Yâm b. Ans. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, cilt. 3, s. 186.

⁷²⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 87.

⁷²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 514.

⁷²² Fâtır 35/13.

⁷²³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 91.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وقالوا ربنا) عجل لنا قطنا قبل يوم الحساب) “Müşrikler (Alaycı bir üslup ile) Ey rabbimiz! Hesap günü gelmeden önce payımızı acele ver dediler.”⁷²⁵ Ayeti kerimesindeki (قطنا) ifadesi ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “القط: Mükâfat ve pay demektir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimeyi senin söylediğin manada) kullanıyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A‘şâ’nın⁷²⁶ şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

وَلَا الْمَلِكُ النُّعْمَانُ يَوْمَ لَقِيئُهُ بِنِعْمَتِهِ يُعْطِي الْقُطُوطَ وَيُطْلِقُ⁷²⁷

Kral Numan’ı⁷²⁸ iyilik gününde gördüğümde

Birilerini mükâfatlandırıyor, esirleri serbest bırakıyordu

Bu ayette geçen (قطنا) kelimesinin manasıyla ilgili müfessirler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Mücahid (ö.104/722) Tefsîrin’de (عجل لنا قطنا اي عذابنا) “(ahirette göreceğimiz) azabımızı hemen dünyada ver.” şeklinde Tefsîr ederken⁷²⁹ Mukatil b. Süleyman (ö.150/767), (عجل لنا قطنا يعني كتابنا الذي تزرع أنا نعطى في الآخرة فعجله) “Ahirette (Sol elimize) verilecek diye iddia ettiğin (Amel) defterimizi hesap gününden önce hemen şimdi ver.” şeklinde Tefsîr ederek (قطنا) sözünden muradın amel defterinin olduğunu söylemiştir.⁷³⁰

Yine İbn Ebî Hâtim er-Razî’nin (ö.327/938) Hasan el-Basrî (ö.110/728)’ye dayandırdığı bir rivayette: عجل لنا قطنا ifadesinden muradın “Müşriklerin, cennetteki payımızı bize dünyada hemen ver.”⁷³¹ Şeklinde Tefsîr etmesi (قطنا) sözünün; Nasip, pay, mükâfat anlamında olduğunu göstermektedir.

⁷²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 7. s. 382.

⁷²⁵ Sâd 38/16.

⁷²⁶ Meymûn b. Kays b. Cendele b. Şarâhîl b. Avf b. Sa‘d b. Kays b. Sa‘lebe. Künyesi: Ebû Bâsir. Bkz.: Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli’s-Şua’râ*, cilt. 1, s. 52.

⁷²⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 76.

⁷²⁸ en-Nu‘mân b. el-Munzir b. en-Nu‘mân el-Munzir b. Amr b. Adiy b. Rabiye b. Nasr. Bkz.: İbn Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, cilt. 1, s. 45.

⁷²⁹ Mücahit, *Tefsîru Mücahit*, cilt. 1, s. 573.

⁷³⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 3, s. 638.

⁷³¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, cilt. 13, s. 880.

Bütün bu farklı görüşler (القط) kelimesinin muhtemel lüğat manasından kaynaklanmaktadır. Ayetin sebebi nüzülü kesin bilinmediği ve (القط) kelimesinin lüğat manasının dışına çıkmadığından, bütün bu farklı tevil ve Tefsîrler, ayetten muhtemel muradın ne olduğunu göstermektedir.

Ḳaffeynê (فَقَيْنَا):

فَقَيْنَا: Lüğatte ardından gitmek, izini takip etmek anlamına gelmektedir.⁷³²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وقفينا على) (أثارهم) “O peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa’yı, önündeki Tevrat’ı doğrulayıcı gönderdik.”⁷³³ Ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Peygamberlerin (tevhit) yolu üzere gönderdik.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy bi Zeyd’in⁷³⁴ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَوْمَ قَفَّتْ عَيْرُهُمْ مِنْ عَيْرِنَا وَاحْتِمَالُ الْحَيِّ فِي الصُّبْحِ فَلَقَى⁷³⁵

Onların develeri, bizim develerin izinden gittiği gün

[İşte] mahallenin taşınması, sabah gün doğumundadır

Muḳmeḥûn (مُقْمَحُونَ):

مُقْمَحُونَ: Lüğatte gözü kapatmak, başı kaldırmak, başı yere eğmek gibi zıt anlamlara gelmektedir.⁷³⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (مقْمَحُونَ) (مقْمَحُونَ) “Onlar, başları yukarıya kalkık durumdadır.”⁷³⁷ Ayetindeki (مقْمَحُونَ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “المقْمَح: Burnu havada, başı dik olan kimsedir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

⁷³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 194.

⁷³³ Maide 5/46.

⁷³⁴ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁷³⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 77.

⁷³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 566.

⁷³⁷ Yasin 36/8.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَنَحْنُ عَلَى جَوَانِبِهَا قُعُودٌ نَغْضُ الطَّرْفَ كَالْإِبِلِ الْقِمَاحِ⁷³⁸

Biz, onun (Geminin) kenarlarında oturmuşuz

Su içmek istemeyen develer gibi başımızı sudan çeviririz

İbn Abbâs’tan gelen bu rivayette her ne kadar bu ayetin anlamının “başları yukarı kalkık” olduğu şeklinde bir Tefsîr yapılmışsa da müfessirler bu ayeti çok farklı anlamlarla Tefsîr etmişlerdir. Abdurrazzâk (ö.221/835), (مَقْمَحُونَ) sözüne; “Zincirlere vurulmuşlar” anlamı verirken⁷³⁹ Bakavî (ö.510/1116) ise; “Gözleri kapalı ve başları semaya doğru dikilmiş” anlamı vermiştir.⁷⁴⁰ Yine Mücahid (ö.104/722); “Elleri ağızlarında olduğu halde başlarını dikmişler” anlamı verirken⁷⁴¹ Mukatil b. Süleyman (ö.150/767); “Elleri boyunlarına dolandırılmış” anlamı vermiştir.⁷⁴²

قَانِتُونُ (قَانِتُونَ):

قَانِتُونًا: Lüğatte itaat, dua, huşu, ikrar etmek, kıyam, susmak gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁴³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (كل له) قانتون “Hepsi O’na boyun eğmiştir.”⁷⁴⁴ Ayetindeki (قانتون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “[İbadetin O’na has olduğunu] ikrar etmişlerdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

قَانِتًا لِلَّهِ يَرْجُو عَفْوَهُ يَوْمَ لَا يُكْفَرُ عَبْدٌ مَا ادَّخَرَ⁷⁴⁵

Kulluğun, Allah’a has olduğunu ikrar ederek bağışlanmayı diler

⁷³⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 95.

⁷³⁹ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 76.

⁷⁴⁰ el-Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ, *Meâlimu’t-Tenzil*, Beyrut, Dâru İhyâü’t-Türâs el-Arabî, 1999, cilt. 4, s. 6.

⁷⁴¹ Mücahit, *Tefsîru Mücahit*, cilt. 1, s. 559.

⁷⁴² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 3, s. 574.

⁷⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 2, s. 73.

⁷⁴⁴ Bakara 2/116.

⁷⁴⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 81.

Hiçbir kulun işlediği amellerinden bir şey eksiltildiği gün

el-Mâverdi (ö.450/1058) (قانتون) kelimesinin Tefsîriyle ilgili üç farklı tevil nakletmektedir. Bunlar: a) قانتون = O'na itaat ederler b) قانتون = Kulluğu O'na has kırlarlar c) قانتون = Kıyamet günü hepsi huzurunda duracak⁷⁴⁶

Qınâr (قنطار):

قنطار: Sözlükte ağırlık birimi olan kınâr'ın miktarı hakkında farklı görüşler mevcuttur. İbn Kuteybe (ö.276/889), İfrîkilerin (Afrikalılar) dilinde kınâr'ın sekiz bin miskal altın ağırlığında olduğunu nakletmiştir.⁷⁴⁷ Berbericede, bin miskal olduğunu söyleyenler olduğu gibi Süryanice'de bir sığır postu dolusu altın olduğunu söyleyenler de var. Fakat Araplar arasında yaygın olarak kabul edilen görüş kınâr'ın dört bin dirhem olduğudur.⁷⁴⁸ Bu farklı görüşlerin kaynağı (قنطار) kelimesinin Arapça bir kelime olmayışı veya çok az kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (ومن أهل) (الكتاب من إن تأمنه بقنطار يؤده إليك) “Ehlikitaptan öyleleri var ki ona yığınca mal emanet etsen, onu sana eksiksiz geri iade eder.”⁷⁴⁹ Ayetindeki (قنطار) kelimesinden ne murad ettiğini söyler misin?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Biz, Ehl-i beytin görüşünü soruyorsan? Bize göre (قنطار) on bin miskal (Altın veya gümüş) miktarı maldır. Benû Necd ise bir sığır postu dolusu altın veya gümüş miktarı mal olduğunu söylerler.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (قنطار kelimesinin mal tartı birimi olarak kullanıldığını) biliyor muydu?” diye sorunca, Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd'in⁷⁵⁰ şu şiirini işitmedin mi?” dedi.

وَكَاثِرًا مَّلُوكَ الرُّومِ تُجَبِّي إِلَيْهِمْ
قَنَاطِيرُهَا مِنْ بَيْنِ حَقِّ وَفَائِدِ⁷⁵¹

Rum krallarına alacakları ve faizlerden oluşan yığınca mal tahsil edilirdi

Abdullah b. Abbâs'ın, İbnü'l-Ezrak'a verdiği cevaptan anlaşıldığı üzere Araplar arasında kınâr'ın miktarı görecelidir. Mesela Bağavî (ö.510/1116) Hasan el-

⁷⁴⁶ el-Mâverdi, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, cilt. 1, s. 178.

⁷⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İtkan*, cilt. 2, s. 138.

⁷⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 118-119.

⁷⁴⁹ Ali imran 3/75.

⁷⁵⁰ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁷⁵¹ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 2, s. 162.

Basrî'nin (ö.110/728) (قنطار) ifadesinin; Bir kişinin diyeti miktarı mal olduğunu söylediğini nakletmiştir.⁷⁵² el-Vâhidî (ö.468/1075) Ebû Ubeyde'den⁷⁵³ yaptığı nakilde Arapların kîntar tabirini miktarı belirlenemeyen çok mal için kullandıklarını söylemiştir.⁷⁵⁴

el-Mâtüridî (ö.333/944), kîntar'ın miktarı ile ilgili farklı rivayetleri zikrettikten sonra kîntar'ın miktarı belli olmayan, rağbet edilen çokça mal anlamında olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁵ İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö.327/938) Ümmü Derda tarikiyle gelen bir hadiste Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kîntar'ı, büyük bir tepe olarak ifade ettiğini nakletmiştir.⁷⁵⁶ Yine ez-Zeccâc,⁷⁵⁷ kîntar'ın belirli bir miktardan ziyade Araplarca malın çokluğundan kinaye olarak tabir edildiğini söylemektedir.⁷⁵⁸

Kîntar hakkında bütün bu farklı görüşleri naklettikten sonra şunu söylemek mümkündür: Allah (c.c.), kîntar ifadesi ile miktarı belirli bir malı murad etmekten ziyade, ehli kitaptan bazılarının emanet konusunda ne kadar güvenilir olduğuna, bir dinar ifadesi ile de bazılarının ne kadar hain ve güvenilmez olduğuna dikkat çekmiştir. Yani kîntar ve dinar ifadeleri, çokluk ve azlıktan birer kinayedir.

Muqâten (مُقَاتِنًا):

قَاتَ - يَقُوتُ - قُوْتًا: Lüğatte azık vermek, korumak, kollamak anlamında olan قَاتَ - يَقُوتُ - قُوْتًا fiil çekiminden ismi fail bir sığadır.⁷⁵⁹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (وكان الله) "Allah'ın herşeye gücü yeter."⁷⁶⁰ Ayetindeki (مُقَاتِنًا) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Kâdir ve muktedirdir." dedi.

⁷⁵² el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, cilt. 1, s. 417.

⁷⁵³ Ebû Ubeyd e Ma'mer b. el-Musennâ et-Teymî. Şiir, Nesep ve Nahiv ilimlerinde çok mahir bir âlimdir. Bkz.: el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Übeydullah el-Ensârî Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn *Nüzhetü'l-Elibbê fi Tabakâti'l-Udebê*, 3. baskı, Ürdün, Mektebetü'l-Menâr, 1984, s. 84.

⁷⁵⁴ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, cilt. 1, s. 418.

⁷⁵⁵ el-Mâtüridî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 2, s. 327.

⁷⁵⁶ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, cilt. 2, s. 608.

⁷⁵⁷ Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc. Nahiv bilgini olan ez-Zeccâc'ın, "*Meâni'l-Kur'ân ve İrabuhü*" adlı bir eseri vardır. Bkz.: Ebû'l-Mehasin el-Maarrî, el-Mufaẓẓal b. Muhammed b. Mes'ar et-Tennûhî, *Tarîhu Ulemâu'n-Nahvi mine'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn ve'l-Gayrihim*, 2. baskı, Kahire, Dârü Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1991, s. 38.

⁷⁵⁸ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İrabuhü*, 1. baskı, Beyrut, Âlemü'l-Kutüb, 1987, cilt. 1, s. 383.

⁷⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 75.

⁷⁶⁰ Nisa 4/85.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Uheyhâte el-Ensârî’nin⁷⁶¹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَذِي ضِعْنٍ كَفَفْتُ النَّفْسَ عَنْهُ وَكُنْتُ عَلَى مَسَاءَتِهِ مُقِينًا⁷⁶²

O, kin ve nefret sahibi bir kişiydi, bende ondan uzak durdum

Hâlbuki ben, onun kötülüklerinin üstesinden gelecek güçteydim

مقينا kelimesi, yukarda da belirttiğimiz gibi قوتا – يقوت – قات fiilinden türemiştir. Arapça’da قوت: Yiyecek, azık, erzak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla مقيت, aslında rızık veren demektir. مقيت ismine kadir, muktedir denilmesi; Rızık vermeye gücü yettiğinden hareketle söylenmiştir. Daha sonra rızık veya herhangi bir şeyi vermeye gücü yeten kimselere مقيت ismi verilmeye başlanmıştır.⁷⁶³

Aqnâ (أَقْنَى):

أَقْنَى: Lüğatte varlıklı kılmak, razı etmek, kanaatkâr kılmak gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁶⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَنَّهُ هُوَ) (أَغْنَى وَأَقْنَى) “Şüphesiz O, başkalarına muhtaç olmaktan kurtardı ve varlık sahibi kıldı.”⁷⁶⁵ Ayetindeki (أَغْنَى وَأَقْنَى) ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Fakirlikten kurtardı ve elindekine kanaatkâr kıldı.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Antarete’l-Absî’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَأَقْنَى حَيَاءَكَ لَا أَبَا لِكَ وَاعْلَمِي أَنِّي امْرُؤٌ سَأْمُوتُ إِنْ لَمْ أُقْتَلِ⁷⁶⁶

⁷⁶¹ Uheyhâte el-Ensârî isimli bir şairin olup-olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ancak kaynaklarda ulaştığımız Uheyhâte el-Cullâh el-Evsî ile karıştırılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Uheyhâte el-Cullâh el-Evsî hakkında bilgi için Bkz.: İbn Dureyd el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *el-İştikâk*, 1. baskı, Thk. Abdüsselâm Muhammed Harun, Beyrut, Dârü’l-Cil, 1991, s. 9.

⁷⁶² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 85.

⁷⁶³ el-Mâverdi, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 1, s. 512.

⁷⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 15, s. 202.

⁷⁶⁵ Necm 53/48.

Baban ölsün! Hayânı ganimet bil ve şunu da iyi bil

Ben, öldürülmesem de elbette bir gün ölecek biriyim

Abdurrazzâk (ö.221/835), (أقنى) kelimesine; “Hizmetçiler bahşetti” şeklinde anlam vermiştir.⁷⁶⁷ İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö.327/938); “Razı kıldı”,⁷⁶⁸ anlamı verirken Şevkanî (ö.1250/1834); “Dilediğini fakir kıldı” anlamını vermiştir.⁷⁶⁹

2.4. (ك) Harfi İle (ي) Harfi Arasındaki Harflerle Başlayan Garîb Kelimeler

2.4.1. (ك) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Kebedin (كَبِدٌ):

كَبِدٌ: Sözlük olarak zorluk, meşakkat, ortası büyük olmak, dik ve düzgün olmak, iki ayak üzere yürümek anlamındadır.⁷⁷⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ) “Biz insanı sıkıntı ve meşakkat içinde (Olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.”⁷⁷¹ Ayetindeki (كَبِدٌ) sözü ne anlama gelmektedir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Orantılı ve düzgün bir biçimde yarattık anlamındadır.” dedi.

Nâfi‘ b. Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Râbia’nın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

يَا عَيْنُ هَلَّا بَكَئْتِ أَرْبَدَ إِذْ قُمْنَا وَقَامَ الْخُصُومُ فِي كَبِدٍ⁷⁷²

Ey gözlerim! (Kardeşim) Arbed üzerine ağlamaz mısınız?

⁷⁶⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 100.

⁷⁶⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 3, s. 254.

⁷⁶⁸ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, cilt. 10, s. 339.

⁷⁶⁹ eş-Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, cilt. 5, s. 10.

⁷⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 376.

⁷⁷¹ Beled 90/4.

⁷⁷² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 69.

Biz savaşa kalktık da düşman (Bizden) daha derli toplu kalkmıştı!

كبد kelimesinin manasıyla ilgili müfessirler arasında ittifak bulunmamaktadır. Hatta İbn Abbâs'tan gelen rivayetler dahi (كبد) kelimesini farklı anlamlarla aktarmaktadır. Mesela İbn Abbâs'tan “Orantılı ve düzgün” anlamı rivayet edildiği gibi, “Annesinin karnında dik bir pozisyonda durmuş olarak” ve “Doğumu esnasındaki (Annesinin çektiği) sıkıntı, dişlerinin çıkması, sünnet olma gibi acı veren olaylar ile karşılaşması” anlamlarıyla da rivayet edilmiştir.⁷⁷³ el-Mâverdi (ö.450/1058) (كبد) kelimesinin; İnsanın yaradılış evrelerindeki geçirdiği değişimler olan önce “Nutfe (Sperm) sonra Alaka (Kan pıhtısı) ve en sonunda Muzka (Et parçası)” olarak şekillenmesi anlamında olduğunu nakletmektedir.⁷⁷⁴ Begavî (ö.510/1116); “Güçlü ve kuvvetli” anlamında olduğunu naklederken⁷⁷⁵ ez-Zemahşerî (ö.538/1143) ise; “İnanç hastalığı (İle yarattık)” anlamında olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁶

Ekdâ (أَكْدَى):

أَكْدَى: Lüğatte kötü, cimri, verimsiz, bereketsiz anlamlarına gelmektedir.⁷⁷⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأَعْطَى) (وَأَكْدَى قَلِيلًا) “...Az verip de kaskatı cimrileşeni gördün mü?”⁷⁷⁸ Ayetindeki (أَكْدَى) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Verdiğini başa kakarak onu üzdü.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَعْطَى قَلِيلًا ثُمَّ أَكْدَى بِمَنْهٍ وَمَنْ يَنْشُرِ الْمَعْرُوفَ فِي النَّاسِ يُحْمَدُ⁷⁷⁹

Az verip sonra verdiği başa kakarak eziyet etti

Oysaki insanlar arasında iyiliği yayan kimse övgüye layıktır

⁷⁷³ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, cilt. 10, s. 3433.

⁷⁷⁴ el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 275.

⁷⁷⁵ el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, cilt. 5, s. 255.

⁷⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 755.

⁷⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 216.

⁷⁷⁸ Necm 53/34.

⁷⁷⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 82.

Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) (أكدي) kelimesini; “Az verip, başa kaktığını da kesti” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁷⁸⁰

Kenûdun (كُنُودٌ):

كُنُودٌ: Lüğatte iyilikbilmez, nankör anlamındadır.⁷⁸¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (إن الإنسان) (لربه لكنود) “Şüphesizki insan Rabbine karşı çok nankördür.”⁷⁸² Ayetindeki (لكنود) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Nimetlere karşı nankördür.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

شَكَرْتُ لَهُ يَوْمَ الْعُكَاظِ نَوَالَهُ وَلَمْ أَكُ لِلْمَعْرُوفِ تَمَّ كُنُودًا⁷⁸³

Ukaz günü, benim hakkımdaki doğru kararından dolayı ona teşekkür ettim

Ben [her zaman olduğu gibi] o gün de iyiliğe karşı nankör olmadım

Ekvâbin (أَكْوَابِ):

أَكْوَابِ: Lüğatte kulpsuz bardaklar, kadehler anlamına gelmektedir.⁷⁸⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (يطاف) (بصحاف من ذهب واكواب عليهم) “Onlar için altın tepsilere ve kadehler dolaştırılır.”⁷⁸⁵ Ayetindeki (اكواب) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kulpsuz kadehlerdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Huzelî’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَلَمْ يُنْطِقِ الدِّيكِ حَتَّى مَلَأَتْ كُؤُوبَ الدَّنَانِ لَهُ فَاسْتَدَارَا⁷⁸⁶

⁷⁸⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 2, s. 484.

⁷⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 382.

⁷⁸² Âdiyât 100/6.

⁷⁸³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 86.

⁷⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 729.

⁷⁸⁵ Zuhurf 43/71.

⁷⁸⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 96.

Horoz daha [seher vaktinde] ötmeden doldurdum

Küplerin yanındaki kadehleri şarap ile içsin diye

2.4.2. (ل) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Lâzibin (لازِب):

لازِب: Lüğatte sıkı, sağlam, sabit, sert, yapışkan gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁸⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (انا خلقناهم)
(من طين لازب) “Şüphesiz ki biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”⁷⁸⁸
Ayetindeki (لازِب) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Yapışkan.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nâbiğa ez-Zübyânî’nin⁷⁸⁹ şöyle söylediğini
işitmedin mi?” dedi.

ولا يَحْسُبُونَ الْخَيْرَ لَأَشْرَ بَعْدَهُ ولا يَحْسِبُونَ الشَّرَّ ضَرْبَةَ لَازِبٍ⁷⁹⁰

Hayrın ardından, hiç bela, musibet gelmeyecek zannetmesinler

Şerri de (Kendilerinden) ayrılmayan musibet zannetmesinler

Sa’lebî (ö.427/1035), (لازِب) kelimesini; “Ele yapışan temiz çamur”,⁷⁹¹ el-
Kâsımî (ö.1333/1914); “Zayıf, yapışkan çamur”,⁷⁹² el-Vâhidî (ö.468/1075);
“Birbirine girmiş (Dağılmayan) çamur” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁷⁹³

Lâ mestûm (لَا مَسْتَم):

El ile bir (من باب ضَرْبٍ - يَضْرِبُ) او يَلْمَسُ (من باب نَصَرَ - يَنْصُرُ) - لَمَسًا
şeye dokunmak, el ile dokunarak ve arayarak bir şeyi bulmaya çalışmak, bir şeyi

⁷⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 738.

⁷⁸⁸ Sâffât 37/11.

⁷⁸⁹ Ebû Ümâme Ziyad b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir b. Yerbû, Mudar kabilesinden olan Zübyân kabilesindedir. Cahiliye şairlerinin birinci tabakasından addedilir. Yaşı ilerledikten sonra İrticâlen şiir söylediği için kendisine “Nabiğa” denilmiştir. Bkz.: es-Suyûtî, Abdurrahman b. Bekr Celalüddîn, *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luğati ve Beyânühe*, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997, cilt. 2, s. 362; Süleyman Tülücü, “Nâbiğa ez-Zübyânî,” *DİA.*, İstanbul, (2007), cilt. 32, s. 262-263.

⁷⁹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 75.

⁷⁹¹ es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, cilt. 8, s. 140.

⁷⁹² el-Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, cilt. 8, s. 205.

⁷⁹³ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, cilt. 3, s. 522.

başka bir şeye dokundurmak anlamlarına gelmektedir. Bazen de (لمس) kelimesi ile Kinaye yoluyla cinsel ilişki kastedilmektedir.⁷⁹⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (أو لامستم) أو لامستم (النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا ... Ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su bulamazsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin.”⁷⁹⁵ Ayetindeki (لامستم) sözünden murad nedir haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Bu sözden murad; onlarla ilişkiye girmektir. Huzeyl kabilesi ise el ile dokunma anlamında kullanırlar.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu sözün senin söylediğin her iki manada da kullanıldığını) biliyor muydu?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

يَلْمَسُ الْأَحْسَنَ فِي مَنْزِلِهِ بِبَيْتِهِ كَأَيْهودِيٍّ الْمُقَلِّ⁷⁹⁶

Evindeki halının altındaki hasıra

Fakir Yahudi gibi elleriyle dokunur

Râğıb el-İsfahânî (ö.502/1108) *el-Müfredât* adlı eserinde: (لمس) kelimesinin, (مس) kelimesi gibi ten ile gerçekleşen temas, bir şeyi talep etmek ve kinaye yoluyla cinsel ilişki manalarını ifade edecek şekilde kullanıldığını belirtmiştir.⁷⁹⁷

Şüphesiz Kur’ân’da geçen kelimelere yüklenen farklı manalara göre hükümler de farklılık arz etmektedir. Bunun en bariz örneklerinden (لمس) kelimesidir. Bu kelimeyi hakiki manasında, el ile dokunmak şeklinde alırsanız hüküm farklı, mecazî (Cinsel münasebet) anlamında alırsanız hüküm farklı olacaktır. Nitekim İmam-ı Şâfi (ö.204/819) ve mezhebine müntesip olanlar (لمس) kelimesini hakiki manasında aldıkları için nikâhı düşen yabancı bir erkeğin yabancı bir kadınla arada engel olmaksızın tenine temas etmesi durumunda her iki tarafın da abdestlerinin

⁷⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 208: el-Cevherî, *es-Sahâh Tacü'l-Luğati ve Sahâhu'l-Arabiyyeti*, cilt. 3, s. 975.

⁷⁹⁵ Nisa 4/43

⁷⁹⁶ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 2, s. 550.

⁷⁹⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur’ân*, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1991, cilt. 1, s. 747.

bozulacağı hükmüne varmışlardır.⁷⁹⁸ İmam-ı Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve mezhebindekiler (لمس) kelimesini mecazî, yani cinsel ilişkiye girmek anlamında değerlendirdikleri için yabancı bir erkeğin yabancı kadınla teması halinde abdestlerinin bozulmayacağı hükmüne ulaşmışlardır.⁷⁹⁹ İmam-ı Mâlik (ö.179/795) ve mezhebini benimseyenler ise (لمس) kelimesini talep etmek, aramak gibi manalara da delalet ettiğini dikkate alarak (لامستم النساء) ifadesini; “Kadınlardan cinsel ilişkiyi talep ettiğinizde.” şeklinde yorumlamışlardır. Bu yoruma binaen de cinsel münasebetten önceki şehvet ile öpüşmek, sarılmak ve oynaşmanın abdesti bozduğuna hükmetmişlerdir.⁸⁰⁰

Mulîmun (مُلِيمٌ):

مُلِيمٌ: Lüğatte azarlayan, kınayan, sitem eden anlamlarına gelmektedir.⁸⁰¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فالتقمه) (الحوث وهو ملِيم) “Böylece, Yunus kendini kınayıp dururken balık onu yutuverdi.”⁸⁰² Ayetindeki (ملِيم) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hata işleyen, günahkâr demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ümeyye b. Ebî Salt’ın ⁸⁰³ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

مِنَ الْآفَاتِ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ وَلَكِنَّ الْمُسِيءُ هُوَ الْمُلِيمُ⁸⁰⁴

[O] Bela ve musibetleri hak edecek biri değildir

Ancak hataya düşen kimse günahkârın ta kendisidir

el-Vâhidî (ö.468/1075) bu kelimeyi: “Kınanmayı hak edecek bir iş yaptı” diye Tefsîr ederken⁸⁰⁵ Neseî (ö.710/1310): “Kedere dalmıştı” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁸⁰⁶

⁷⁹⁸ eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Üm, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife*, 1989, cilt. 1, s. 29.

⁷⁹⁹ es-Serahsî, Muhammed b. Ahmad b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme, *el-Mebsût*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1994, cilt. 1, s. 67.

⁸⁰⁰ Malik b. Enes b. Malik b. Âmir el-Asbâhî el-Medenî, *el-Mudevvene*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, cilt. 1, s. 119.

⁸⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.12, s. 557.

⁸⁰² Sâffât 37/142.

⁸⁰³ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁸⁰⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 79.

Yelitküm (يَلْتَكُمُ):

لَاتٌ - يَلْتَكُمُ: Lüğatte eksiltmek, engellemek, men etmek gibi anlamlara gelen - يَلْتَكُمُ fiil çekiminden müfred müzekker gaib sığımasıdır.⁸⁰⁷

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَإِنْ تَطِيعُوا) (الله ورسوله لا يلتكم من أعمالكم شيئاً) “Şayet Allah’a ve Resûlü’ne itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksilmez.”⁸⁰⁸ Ayetindeki (لا يلتكم) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Benû Abs lehçesinde [amellerinizi] eksilmez.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hûtay’ate el-Absî’nin⁸⁰⁹ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَبْلَغُ سِرَاةِ بَنِي سَعْدِ مُغْلَغَلَةً جَهْدَ الرَّسَالَةِ لَا أَلْتَأُ وَلَا كَذِبًا⁸¹⁰

Benû Sa‘d’ın eşrafına [benden] bir mektup ulaştır

Bu mektuptaki ağır sözler ne eksik [söylenmiş] ne de yalandır

2.4.3. (م) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Merîcin (مَرِيحٌ):

مَرِيحٌ: Lüğatte eğri, bükük, birbirine dolanmış, karışık, bozuk, batıl gibi anlamlara gelmektedir.⁸¹¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فهم في أمر) (مَرِيحٌ) “Artık onlar kararsız bir haldedirler.”⁸¹² Ayetindeki (مَرِيحٌ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “المَرِيحُ: Batıl demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

⁸⁰⁵ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, cilt. 3, s. 533.

⁸⁰⁶ Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâikü’t-Te’vîl* cilt. 3, s. 136.

⁸⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 2, s. 86.

⁸⁰⁸ Hucurat 49/14.

⁸⁰⁹ Cerval b. Evs b. Malik el-Absî Ebû Müleyke. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, cilt. 2, s. 118.

⁸¹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 100.

⁸¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 2, s. 365.

⁸¹² Kaf 50/5.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَرَأَعْتُ فَأَبْتَدَرْتُ بِهَا حَشَاهَا فَخَرَّ كَأَنَّهُ خُوْطٌ مَرِيْجٌ⁸¹³

Av [hayvanı] korktu da oku onun içine sapladım

Ok, sanki kırılmış bir dal gibi [avın üzerinde] sallanıyordu

İbn Abbâs (r.a.), (مَرِيْج) kelimesinin batıl anlamında olduğunu söylemişse de müfessirler, “Karışık, uyuşmayan” anlamında olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber’e (s.a.s.); şair, kâhin, mecnun gibi farklı yakıştırmalarda bulunmuşlardır. İşte onların karışık ve kararsız olan durumları budur.⁸¹⁴ İstişhad edilen şiir’de batıl manası açık bir şekilde değil, dolaylı olarak mevcuttur. Çünkü (خُوْطٌ مَرِيْجٌ) terkindeki (مَرِيْجٌ); kırılmış, sallanan anlamındadır. Batıl da sabit ve daim olmadığı için bir anlamda kırılmış ve sallantıdadır.

Marazun (مَرَضٌ):

مَرَضٌ: Lüğatte hastalık, eksiklik, şek, şüphe, nifak, karanlık, bozukluk gibi anlamlara gelmektedir.⁸¹⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَلَا تَخْضَعْنَ) ...Sözü ince ve yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın.”⁸¹⁶ Ayetindeki (مرض) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Fuhuş ve zina arzusu.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şâ’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

حَافِظٌ لِّلْفُرْجِ رَاضٍ بِالتَّقَى لَيْسَ مِمَّنْ قَلْبُهُ فِيهِ مَرَضٌ⁸¹⁷

İffetini koruyor, takvalı olmaya razı

Kalbinde fuhuş olan bir kimse değildir

⁸¹³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 96.

⁸¹⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 9, s. 364.

⁸¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c,7, s. 231-232.

⁸¹⁶ Ahzap 33/32.

⁸¹⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 75.

Taberî (ö.310/922), (في قلبه مرض) ifadesini; İman zayıflığından dolayı (Allah'ın emir ve yasaklarına karşı) kalbinde şek şüphe olan kimse olarak Tefsîr etmiştir.⁸¹⁸ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209); Kalbinde fisk (Zina arzusu) olan kimse şeklinde yorumlamıştır.⁸¹⁹ el-Mâtürîdî (ö.333/944) sahâbenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), gerek hayatta iken gerek vefatından sonra onun zevceleri hakkında ne nikâh yoluyla ne de başka bir yolla arzu duymalarının mümkün olmadığını söyleyerek, (مرض) kelimesine verilecek en uygun mananın "Nifak" olacağını söylemiştir.⁸²⁰

Marazun (مَرَضٌ):

مَرَضٌ: Lüğatte hastalık, eksiklik, şek, şüphe, nifak, karanlık, bozukluk gibi anlamlara gelmektedir.⁸²¹

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (في قلوبهم) (مرض) "Kalplerinde münafıklıktan dolayı bir hastalık vardır."⁸²² Ayetindeki (مرض) ne anlama geliyor haber et." dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Nifak." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

أَجَامِلُ أَقْوَاماً حَيَاءً وَقَدْ أَرَى صُدُورَهُمْ تَعْلِيَّ عَلَيَّ مَرَضُهَا⁸²³

Hayâ ettiğim için bir takım kimselerle iyi geçiniyorum

Kalplerinin bana karşı, nifak ile kaynadığını biliyorum

Müfessirlerden bazıları bu ayetteki (مرض) kelimesinin "Şek" ya da "Şüphe"⁸²⁴ anlamında olduğunu söyleseler de genel kabul gören görüş İbn Abbâs'ın söylediği gibi "Nifak" anlamında olmasıdır. Nitekim ayetin sibak ve siyakına baktığımızda da nifak anlamında olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

⁸¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, cilt. 20, s. 258.

⁸¹⁹ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, cilt. 13, s. 209.

⁸²⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 8, s. 380.

⁸²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c,7, s. 231-232.

⁸²² Bakara 2/10.

⁸²³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 103.

⁸²⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, cilt. 1, s. 89.

Mirrâtin (مِرَّة):

مِرَّة: Lüğatte güçlü, kuvvetli, sağlam, uyumlu, akıllı gibi anlamlara gelmektedir.⁸²⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (علمه شديد) (القوى ذو مرة فاستوى) “(Kur’ân-ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrâil) öğretti.”⁸²⁶ Ayetindeki (مرة) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Allah’ın emrini yerine getirme hususunda çok kuvvetlidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Nabiğâ ez-Zubyâni’nin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

قَدْ كُنْتُ أَقْرَبَهُ إِذَا ضَافَنِي وَهُنَا قَرَى ذِي مِرَّةٍ حَازِمٍ⁸²⁷

Bana misafir olduğunda ona ikramlarda bulunurdum

Burada güçlü, kuvvetli ve yiğit birinin ikramı vardır

ez-Zemahşerî (ö.538/1143) (مرة) kelimesini; “Çok akıllı” şeklinde Tefsîr ederken⁸²⁸ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209); “Güçlü, kuvvetli” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁸²⁹

Emşâcin (أَمْشَاج):

أَمْشَاج: مشيج kelimesinin çoğulu olup, Sözlük olarak, insan bedenini oluşturan kan, ilik, sinir, asit gibi unsurları ifade eder.⁸³⁰ Yine erkek ile kadının, birbirine karışmış haldeki menileri (Dölleri) anlamına gelmektedir.⁸³¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (أنا خلقتنا) (الانسان من نطفة امشاج) “Şüphesiz biz insanı, (erkek ve kadının) karışım halindeki

⁸²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c,5, s. 168.

⁸²⁶ Necm 53/5-6.

⁸²⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 83.

⁸²⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 419.

⁸²⁹ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, cilt. 14, s. 286.

⁸³⁰ İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemharetü'l-Lüğati*, cilt. 2, s. 1127.

⁸³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c,2, s. 367.

menisinden yarattık.”⁸³² Ayetindeki (امشاج) kelimesi ne anlama geliyor söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Erkek ve kadının menilerinin, kadının rahminde karışım haline gelmesidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” diye sorunca, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Zueyb’in⁸³³ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

كَأَنَّ الرَّيْشَ وَالْفَوْقَيْنِ مِنْهُ خِلَافَ النَّصْلِ سَيْطَ بِهِ مَشِيحٌ⁸³⁴

(Ava saplanmış) okun ucunun arkasındaki

Tüyler ve kenarlarla, kan karıştırılmış sanki

(امشاج) kelimesinin manasıyla ilgili birçok ihtilaf bulunmaktadır. Sa’lebî (ö.427/1035) İbn es-Sikkât’ten⁸³⁵ (امشاج) kelimesinin: İnsanın dört ana unsuru olan su, hava, toprak ve ateş anlamında olduğunu nakletmektedir.⁸³⁶ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) Katâde’den (öl,276/889) (امشاج) kelimesinin: Cenin’in anne karnındaki geçirdiği evreler ve değişim aşamalarındaki aldığı şekiller olan Nutfe (Sperm), Alaka (Kan pıhtısı), Mużka (Et parçası) anlamında olduğunu nakletmektedir.⁸³⁷ Nisaburî (ö.850/1446) İbn Mes’ûd’tan naklettiğine göre (امشاج) kelimesinin: “Nutfe’nin (İçinde oluşan kılcal) damarlar” olduğunu söylemiştir.⁸³⁸

⁸³² İnsan 76/2.

⁸³³ Huveylid b. Halid b. Muharris b. Mâzin b. Muâviye b. Temîm b. Amr b. Sa’d b. Huzeyl Ebû Züeyb. Cahiliye ve İslâm dönemlerinde yaşayan Muhadramûn sayılan Ebû Züeyb, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) vefat ettiği gün Medine’ye gelmiş ve Müslüman olmuştur. Huzeyl kabilesinin en mahir şairidir. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, cilt. 2, s. 305; el-Kurtûbî, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülbar b. Âsım en-Nemîrî, *el-İstiâb fi Ma’rifeti’l-Ashâb*, 1. baskı, Beyrut, Dârü’l-Cil, 1992, cilt. 4, s. 1648.

⁸³⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 73-74.

⁸³⁵ Yakub b. İshâk Ebû Yusuf İbnu’s-Sikkât. Lüğat ve Nahiv âlimidir. Bkz.: el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, *Mu’cemü’l-Udebâ*, 1.baskı, Beyrut, Dârü’l-Ğarb el-İslâmî, 1994, cilt. 6, s. 2840.

⁸³⁶ es-Sa’lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân*, cilt. 10, s. 94.

⁸³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, cilt. 15, s. 237.

⁸³⁸ en-Nisâbûrî, *Ğarâibu’l-Kur’ân ve Rağâibu’l-Furkân*, cilt. 6, s. 410.

Meşîdin (مَشِيد):

مَشِيد fiil çekiminden ismi meful sığası olan مَشِيد: Alçı ile sıvanmış, mozaik ile süslenmiş, cilalanmış, yükseltilmiş bina anlamlarına gelmektedir.⁸³⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَكأين من) (قرية أهلكتناها [...] وقصر مشيد) “*Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz [...] Nice muhteşem saraylar vardır.*”⁸⁴⁰ Ayetindeki (مَشِيد) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Mozaik ve kireç ile sıvanmış.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adiy b. Zeyd’in⁸⁴¹ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

شَادَهُ مَرْمَرًا وَجَلَّلَهُ كِنَ سَاءَ فَللطِير فِي ذِرَاهُ وَكُورُ⁸⁴²

(Sarayı yükseltti) mermer ile süsleyip, kireç ile sıvadı

(O sarayın) saçakları altında, kuşların yuvaları vardır

el-Vâhidî (ö.468/1075) (مَشِيد) kelimesini: İnce ve yüksek (Saray) olarak Tefsîr ederken⁸⁴³ el-Mâverdî (ö.450/1058) üç muhtemel mana olabileceğini söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır: a) مَشِيد = Alçı ile sıvanmış b) مَشِيد = Korunaklı c) مَشِيد = Yüksek⁸⁴⁴

İmlâkin (إِمْلَاق):

إِمْلَاق: Lüğatte malı elinden çıkarmak, infak etmek anlamındadır. Aşırı infak etmek, fakirliğe sebep olduğu için, (إِمْلَاق) ifadesi fakirlik anlamında kullanılmıştır. Yani aralarında sebep - müsebbep ilişkisi vardır.⁸⁴⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولا تقتلوا) (اولادكم خشية إِمْلَاق) “*Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin.*”⁸⁴⁶ Ayetindeki (خشية إِمْلَاق) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

⁸³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 244.

⁸⁴⁰ Hac 22/45.

⁸⁴¹ Adiy b. Zeyd b. Hammâd b. Zeyd b. Eyyüb b. Macdük b. Âmir b. Usayyete b. İmruülKays b. Zeyd b. Menât b. Temîm b. Mur b. Edbân Tabîha b. İlyâs b. Mudar b. Nezzâr et-Temîmî. Bkz.: İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, cilt. 40, s. 104.

⁸⁴² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 72.

⁸⁴³ el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, cilt. 1, s. 736.

⁸⁴⁴ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 4, s. 31.

⁸⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 10, s. 348.

İbn Abbâs (r.a.): “Fakirlik korkusuyla demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَإِنِّي عَلَى الْإِمْلَاقِ يَا قَوْمُ مَا جِدُّ أَعْدُ لِأَصْنِيفِي الشَّوَاءِ الْمُصْهَبَا⁸⁴⁷

Ey kavmim! Ben fakirliğime rağmen hep cömerdim

Misafirlerime, sacda kızartılmış kebab ikram ederim

Memnûnin (مَمْنُونِ):

مَمْنُونِ: Lüğatte eksiltmek, kesmek, saymak, başa kakmak, minnet etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَإِنْ لَكَ)
“Şüphesiz senin için sonu gelmeyen bir mükâfat vardır.”⁸⁴⁹ (لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونِ)
Ayetindeki (غَيْرَ مَمْنُونِ) ne anlama geliyor söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Eksiltilmez.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Zûheyr’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

فَضْلُ الْجَوَادِ عَلَى الْخَيْلِ الْبِطَاءِ فَلَا يُعْطَى بِذَلِكَ مَمْنُونًا وَلَا نَزَقًا⁸⁵⁰

Senin cömertliğin, tembel atlara dahi yem veren kimsenin cömertliği gibidir

Tembel atlara cömert olan kimse ne az verir ne de bir daha vermekte gecikir

Müfessirler (مَمْنُونِ) ifadesini farklı kelime ve ibarelerle tevil etmişlerdir. Ancak tevil ettikleri bütün kelimeler, müteradif kabilinden olduğu için hepsi İbn Abbâs’ın söylediği yere çıkmaktadır.⁸⁵¹

⁸⁴⁶ İsra 17/31.

⁸⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 85.

⁸⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 417.

⁸⁴⁹ Kalem 68/3.

⁸⁵⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 102.

⁸⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, cilt. 24, s. 514.

el-Muhli (المُهْل):

المُهْل: Lüğatte eritilmiş bakır, eritilmiş maden, katran, zeytin tortusu, renkten renge giren kaynamış zeytinyağı, zehir, kan, irin gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁵²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وإن (يغاثوا بماء كالمهل يشوي الوجوه يستغيثوا “*Susuzluktan feryat figan edip yardım istediklerinde, bakır eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir.*”⁸⁵³ Ayetindeki (المهل) ne anlama geliyor söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Zeytin tortusu gibidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تُبَارِي بِهَا الْعَيْسُ السَّمُومَ كَأَنَّهَا تَبَطَّنَتِ الْأَقْرَابَ مِنْ عَرَقٍ مُهْلًا⁸⁵⁴

Develer, orada samyeli ile yarışıyorlar, öyle ki

Mataralar zeytin tortusu gibi terden dolmuştur

ez-Zemahşerî (ö.538/1143), (المهل) kelimesine “Eritilmiş maden” anlamı verirken⁸⁵⁵ Beyzavî (ö.685/1286), “Eritilmiş ceset”,⁸⁵⁶ el-İycî (ö.905/1499) “Eritilmiş bakır”,⁸⁵⁷ Ebû Suûd (ö.928/1521) “Eritilmiş demir”,⁸⁵⁸ Mücahid (ö.104/722), “Kan ve irin”,⁸⁵⁹ Abdurrazzâk (ö.221/835), “Altın ve gümüşün birlikte eritilmiş hali” anlamı vermiştir.⁸⁶⁰

Kanaatimizce Beyzavî (ö.685/1286), “Eritilmiş ceset” teviliyle Mücahid’in (ö.104/722), “Kan ve irin” şeklindeki verdiği anlamı kastetmiştir. Çünkü “Eritilmiş ceset” tabiri doğru bir tabir değildir. Ceset için “Yanık, yakılmış” tabirleri kullanılır.

⁸⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 633-634.

⁸⁵³ Kehf 18/29.

⁸⁵⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 95.

⁸⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 2, s. 719.

⁸⁵⁶ Beyzavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, cilt. 3, s. 280.

⁸⁵⁷ el-İycî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah el-Hüseynî eş-Şâfiî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, cilt. 2, s. 437.

⁸⁵⁸ Ebû Suûd el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye el-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, Dârü lhyâu't-Türâs el-Arabî, t.y., cilt. 5, s. 220.

⁸⁵⁹ Mücahit, *Tefsîru Mücahit*, cilt. 1, s. 447.

⁸⁶⁰ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 331.

2.4.5. (ن) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Nuḥâsin (نُحَاسٍ):

نُحَاسٍ: Lüğatte bakır, kıpkızıl alevsiz duman gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁶¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ونحاس فلا) (تنتصران) “...Ve (üzerinize) kıpkızıl bir duman gönderilir de kendinizi koruyamazsınız.”⁸⁶² Ayetindeki (نُحَاسٍ) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “O, içinde alev bulunmayan dumandır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

يُضِيءُ كَصَوِّ السَّرَاجِ السَّلِيطِ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ نُحَاسًا⁸⁶³

(Yakıtı yağ olan) kandil gibi alevi ışık saçar

Allah (O kandilin ateşinde) duman kılmamıştır

Araştırdığımız kadarıyla (نحاس) kelimesini, müfessirlerin ekseriyeti, alevsiz duman olarak Tefsîr ederken az da olsa bazı müfessirler, “Eritilmiş bakır” şeklinde Tefsîr etmiştir.⁸⁶⁴ Fakat kanaatimizce “Eritilmiş bakır” şeklindeki Tefsîr daha uygundur. Nitekim bakırla uğraşan bakırcılara ve kalaycılara, Arapça’ da (نُحَاسٍ) denilir. Ayrıca eritilmiş bakır ile azap, ateşten yoksun bir duman ile azaptan daha çetindir.

Neḥbehu (نَحْبَهُ):

نَحْبَهُ: Lüğatte yüksek sesle ağlamak, şiddet, uzun zaman dilimi, uyku, adak, ömür gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁶⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak Abdullah b. Abbâs’a: “Bana Allah’ın (c.c.): (فمنهم من قضى) (نحبه) “İçlerinden bir kısmı (Allah’a) verdikleri sözü yerine getirmiştir (Şehit olmuştur).”⁸⁶⁶ Ayetindeki (نحبه) sözünden haber et.” dedi.

⁸⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 227.

⁸⁶² Rahman 55/35.

⁸⁶³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 73.

⁸⁶⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne*, cilt. 9, s. 475.

⁸⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 750.

⁸⁶⁶ Ahzap 33/23.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Kendisine takdir edilen ecelidir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi?

أَلَا تَسْأَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُحَاوِلُ أَنْحَبُ قَيْضَى أَمْ ضَلَالٌ وَبَاطِلٌ⁸⁶⁷

Şu adama sormaz mısınız [Ona ne oluyor] ne yapmaya çalışıyor?

Ecelinin gelmesini mi bekliyor? Yoksa helak mi olmak istiyor?

Endâden (أنداداً):

أندادٌ: نِدٌّ Kelimesinin çoğulu olup, bir şeyin şebihî, misli ve benzeri gibi manalara geldiği gibi bir şeyin zıddı manasına da gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de (اندادا); Allah’ın (c.c.), dışında tapılan putlar manasında kullanılmıştır.⁸⁶⁸

Nâfi‘ b. el-Ezrak Abdullah b. Abbâs’a: “Bana Allah’ın (c.c.): (فلا تجعلوا لله اندادا) (وانتم تعلمون) “...O halde Allah’a bilerek ortak koşmayın.”⁸⁶⁹ Ayetinden haber et.” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “اندادا: (Bir şeyin) şebihleri ve benzerleri anlamındadır.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd’in⁸⁷⁰ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

أَحْمَدُ اللَّهِ فَلَا نِدَّ لَهُ بِيَدَيْهِ الْخَيْرُ مَا شَاءَ فَعَلٌ⁸⁷¹

Eşi benzeri olmayan Allah’a, hamdü sena ederim

Bütün hayırlar onun elindedir, O dilediğini yapar

⁸⁶⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 83.

⁸⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 3, s. 420.

⁸⁶⁹ Bakara 2/22

⁸⁷⁰ Lebîd b. Rabîa b. Malik b. Ca’fer b. Kilâb b. Rabiâ b. Âmir b. Sa’saâ. Künyesi Ebû Ukâyil. Muhadramûn şairlerinden olan Lebîd, İslâm ile tanıştıktan sonra Kur’ân bana şiirin yerine kâfidir deyip şiir söylemeyi terk etmiştir. Bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, cilt. 6, s. 33.

⁸⁷¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 76.

İbn Abbâs'ın (r.a.) sözünden her ne kadar (اندادا) kelimesiyle kastedilen benzerliğin, müşriklerin (İbadet noktasında) Allah'a benzettikleri putlar ile Allah (c.c.), arasındaki benzerlik olarak anlaşılrsa da çoğu müfessir, burada kastedilen benzerliğin, putların birbirine olan benzerliğidir demiştir. Çünkü hiçbir şeyin Allah'a (c.c.) benzemesi söz konusu değildir.

el-Vâhidî (ö.468/1075), *el-Vecîz* adlı Tefsîrin'de (ومن الناس من يتخذ من دون الله أندادا) “İnsanlardan bir takım kimseler Allah (c.c.) dışında ilah edinenler vardır.”⁸⁷² Ayetini Tefsîr ederken (اندادا) kelimesine; “Birbirine benzeyen putlar” şeklinde mana vermiştir.⁸⁷³ Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) ise (اندادا) kelimesinden kastedilen kimselerin tayini hakkında müfessirlerin ihtilafa düştüklerini ve bu ihtilaflar neticesinde bir kaç görüşün oluştuğunu belirtmiştir. Bizi ilgilendiren ve konumuzla alakalı olan birinci görüş, (اندادا) ifadesiyle kastedilenin müşriklerin kendilerini Allah'a yaklaştırması için taptıkları putlar olduğudur. Bu görüşe göre (اندادا) kelimesinin ifade ettiği benzerlik, Allah ile putlar arasında değil, putların birbirleri arasındaki benzerliktir. Ya da müşriklerin bozuk itikatlarına binaen Allah ile putlar arasında bir benzerlik kastedilmiştir.⁸⁷⁴

(نَدِيًّا): Nediyyen

نَدِيًّا: Lüğatte meclis, toplantı salonu, sohbet mekânı, sohbet için bir araya gelen kimseler anlamlara gelmektedir.⁸⁷⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (أي الفريقين) “İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı ve meclisi daha güzeldir.”⁸⁷⁶ Ayetindeki (نديا) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “النادي: Meclistir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin⁸⁷⁷ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

⁸⁷² Bakara 2/165.

⁸⁷³ el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, cilt. 1, s. 143.

⁸⁷⁴ Fahreddîn er-Râzî, *Meftâihu'l-Gayb*, Beyrut, cilt. 4, s. 174.

⁸⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 315.

⁸⁷⁶ Meryem 19/73.

يَوْمَانِ يَوْمٌ مُقَامَاتٍ وَأَنْدِيَّةٌ وَيَوْمٌ سَيْرٍ إِلَى الْأَعْدَاءِ تَأْوِيلٌ⁸⁷⁸

(Ömür) iki gündür; biri dinlenip mecliste sohbet etme günü

Biri de gün boyu durmadan düşmana karşı yürüme günü

Yunzefûne (يُنْزَفُونَ):

يُنْزَفُونَ: Lüğatte kuyudaki suyun boşaltılması, yaralının kanının akması, içki içenin sarhoş olması anlamına gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁷⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ولا هم عنها) (يُنْزَفُونَ) “... Onlar, onu [O içkiyi] içmekle sarhoş da olmazlar.”⁸⁸⁰ Ayetindeki (يُنْزَفُونَ) ne anlama geliyor söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sarhoş olmazlar.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Abdullah b. Ravahâ’nın⁸⁸¹ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

ثُمَّ لَا يُنْزَفُونَ عَنْهَا وَلَكِنْ يَذْهَبُ الْهَمُّ عَنْهُمْ وَالْعَلِيلُ⁸⁸²

Onu [Cennet şarabını] içmekle sarhoş olmayacaklar

Ancak onu içmekle susuzlukları diner ve dertleri gider

Müfessirler bu ayetin manasının kıraat farklılığından dolayı iki anlama gelebileceğini söylemişlerdir. (يُنْزَفُونَ) okuyuşuna göre “Akılları gitmez, sarhoş olmazlar”, (يُنْزَفُونَ) okuyuşuna göre ise “Onu içmekle bitiremeyecekler, içkileri hiç tükenmez” anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁸⁸³

⁸⁷⁷ Selemete b. Cendel b. Abdurrahman b. Abdi Amr b. el-Hâris Mekâis b. Amr b. Ka‘b b. Sa‘d. Bkz.: Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli’s-Şuarâi*, cilt. 1, s. 155.

⁸⁷⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 71.

⁸⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 9, s. 327.

⁸⁸⁰ Sâffât 37/47.

⁸⁸¹ Abdullah b. Ravahâ b. Sa‘lebe b. İmruülkays b. Amr b. İmruülkays b. Malik b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. Hazrec b. Hâris b. Hazrec. Bkz.: İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, cilt. 3, s. 398.

⁸⁸² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 96.

⁸⁸³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, cilt. 21, s. 39.

el-Ensâbu (الأنصاب):

النُّصَبُ: الأنصابُ Kelimesinin çoğulu olup, dikili taş, alâmet, put gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁸⁴

Cahiliye döneminde Arap müşrikler, kendilerini Allah'a yaklaştırması için Kâbe'nin etrafına diktikleri taşlar üzerine ta'zîm için kurban keserlerdi. Bir ta'zîm ifadesi olarak kestikleri bu kurbanların kanlarını taşlara sürer, etlerini de taşların üstüne koyarlardı. İşte bu taşlara dikilmiş anlamında (الأنصاب) denilmiştir.⁸⁸⁵

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (الأنصاب) ...Dikili taşlar ve fal okları ancak birer şeytan işi pisliktir."⁸⁸⁶ Sözünden haber et." dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "الأنصاب: Arapların Allah (c.c.) dışında taptıkları ve kendilerine kurban kestikleri dikili taşlardır. الأزلام: (Fal için kullanılan) çubuklardır." dedi.

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Peki Araplar bunu (الأنصاب) kelimesinin, üstlerine kurban kesilen dikili taşlar manasında kullanıldığını biliyor muydu?" dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Evet, sen Nabiğâ ez-Zubyâni'nin⁸⁸⁷ şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

فلا لعمرُ الذي مسَّحتُ كَعْبَتَهُ وما هُرِّيقَ على الأنصابِ من جَسَدٍ⁸⁸⁸

Önce Kâbe'sine yüz sürdüğüm Allah'a yemin ederim

Sonra üzerlerine kurban kanı akıtılan dikili taşlara yemin ederim

Burada (الأنصاب) ile (الاصنام) kelimelerinden muradın aynı şeyler olmadığı noktasında farklı görüşlerin olduğunu belirtmek isteriz. Taberî (ö.310/922) İbn Cüreyc'ten (ö.149/766) naklettiğine göre الاصنام: Üzerlerine şekil ve şemail çizilen, oymak suretiyle bir biçim verilen putlar iken الأنصاب: Kâbe'nin etrafına dikilmiş üç

⁸⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 758-759.

⁸⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, cilt. 1, s. 603.

⁸⁸⁶ Maide 5/90.

⁸⁸⁷ Şair ile ilgili daha önce bilgi verilmiştir.

⁸⁸⁸ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 3, s. 14.

yüz altmış taştır.⁸⁸⁹ Yine Taberî (ö.310/922) Mücahit'ten yaptığı rivayete göre الأَنْصَاب: Tazim için üzerlerine kurban kestikleri ve onlardan daha güzel taşlar bulduklarında değiştirdikleri sıradan taşlardır.⁸⁹⁰ Bağavî (ö.510/1116) Mücahit ve Katâde'den yaptığı nakilde الأَنْصَاب: Kâbe'nin etrafına dikilmiş, cahiliye ehlinin tazim ve ibadet ettikleri, onlar için kurban kestikleri üç yüz altmış dikili taş olduğunu, Fakat bunların (الاصنام) olmadığını kaydetmektedir.⁸⁹¹

Yungizûne (يُنْغِزُونَ):

يُنْغِزُونَ: Lüğatte hareket etmek, rahatsızlık duymak, garipsemek, (Bir şeyi kabullenmediğini ifade etmek için) başı yukarı aşağı sallamak gibi birkaç manaya gelmektedir.⁸⁹²

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (فسينغضون) “...Bunun üzerine kafalarını sana (İstihza ile) sallayacak ve diyecekler ki: Ne zamanmış o (Tekrar dirilmemiz).”⁸⁹³ Ayetindeki (ينغضون) kelimesinden kasıt nedir?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Allah Resûlü'ne (s.a.s.) karşı istihza için kafalarını salladılar.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu manada, konuşmalarında) kullanmışlar mıdır?” diye sorunca, Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَتَنْغِضُ لِي يَوْمَ الْفِجَارِ وَقَدْ تَرَى خُبُولاً عَلَيْهَا كَالْأَسُودِ ضَوَارِيًا⁸⁹⁴

Ficâr gününde (Savaşında) başını bana mı sallıyordun sen?

Atların üstünde yırtıcı aslanlar gibi savaşçıları gördüğün halde!

Abdullah b. Abbâs (ينغضون) sözünü: İstihza ile başı sallamak anlamında olduğunu ifade etmiştir. Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) ise: “*Seni yalanmak için başlarını yukarı ve aşağı doğru salladılar.*” Şeklinde yorumlamıştır.⁸⁹⁵

⁸⁸⁹ Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc. Muhaddis ve Fakih olan bu zat, hadis kitaplarını konularına göre tertip eden ilk Mekkeli âlimdir. Bkz.: el-İclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih el-Kûfî, *Tarihü's-Sikât*, 1. baskı, Suudi Arabistan, Dârü'l-Bâz, 1984, s. 310.

⁸⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, cilt. 9, s. 508.

⁸⁹¹ el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, cilt. 2, s. 10.

⁸⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 7, s. 238-239.

⁸⁹³ İsrâ 17/51.

⁸⁹⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 86.

Nefeşet (نَفَسَتْ):

نَفَسَتْ: Lüğatte yünü kabartmak, hayvanların geceleyin çobansız meraya salınması anlamlarına gelmektedir.⁸⁹⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (اذ نَفَسَتْ فِيهِ) “...Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti.”⁸⁹⁷ Ayetindeki (نَفَسَتْ) ne demektir söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Hayvanları geceleyin gütmektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

يُدُّلُّنْ بَعْدَ النَّفْسِ الْوَجِيفَا وَبَعْدَ طُولِ الْجَرَّةِ الصَّرِيفَا⁸⁹⁸

Hayvanlar; Geceleyin hızlı bir otlamadan sonra

Ve sesli bir geviş getirdikten sonra geri gelirler

Neqqabû (نَقَّبُوا):

نَقَّبُوا: Lüğatte kazmak, delmek, araştırmak, incelemek, yeryüzünde gidip gelmek, kaçmak gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁹⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَكَمْ أَهْلَكْنَا) “Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helak ettik de diyar diyar dolaşıp sığınacak delik aradılar.”⁹⁰⁰ Ayetindeki (فَنَقَّبُوا) ne anlama geliyor söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “(Ölümden kurtulmak için) kaçtılar.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Adi b. Zeyd’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

⁸⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, cilt. 20, s. 353.

⁸⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 357.

⁸⁹⁷ Enbiya 21/78.

⁸⁹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 97.

⁸⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 1, s. 769.

⁹⁰⁰ Kaf 50/36.

تَقَبُّوا فِي الْبِلَادِ مِنْ حَدَرِ الْمَوْتِ وَجَالُوا فِي الْأَرْضِ أَيَّ مَجَالٍ⁹⁰¹

Ölüm korkusundan yeryüzünde (Sığınak bulmak için) kaçışıp durdular

Ve yeryüzünde, bir yerden bir yere (Durmadan) seyrüsefer eylediler

Müfessirlerin ekseriyeti (فتقبوا) kelimesine; “Yeryüzünde dolaştılar” anlamı verirken ez-Zemahşerî (ö.538/1143); “Memleketleri zorbalıkla hâkimiyet altına aldılar” manası vermiştir.⁹⁰² Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1209) ise; “Dağları yarararak yollar açtılar, büyük kayaları deldiler (Evler inşa ettiler)” manası vermiştir.⁹⁰³

Naq’ân (نُقْعًا):

نُقْعًا: Lüğatte yüksek ses, toz bulutu anlamlarına gelmektedir.⁹⁰⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فأترن به) (نقعا) “Tozu dumana katan atlara andolsun ki...”⁹⁰⁵ Ayetindeki (نقعا) ne anlama geliyor söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “النقع: Atların toynaklarından yükselen tozdur.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Hassân b. Sabit’in şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

عَدِمْنَا حَيْلَنَا إِنْ لَمْ تَرَوْهَا تُثِيرُ النَّقْعَ مَوْعِدَهَا كِدَاءً⁹⁰⁶

Atlarımız ölsün! Eğer onları göremezseniz

Tozu dumana katmış, Arafat’ta buluşmak için

Neherin (نَهْرٍ):

نَهْرٍ: Lüğatte suyun aktığı çukur, mecrâ anlamına gelmektedir.⁹⁰⁷

⁹⁰¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 95.

⁹⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, cilt. 4, s. 390.

⁹⁰³ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, cilt. 14, s. 182.

⁹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 362.

⁹⁰⁵ Âdiyât 100/4.

⁹⁰⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 88.

⁹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 236.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (في جنات) (ونهر) “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarında dırlar.”⁹⁰⁸ Ayetindeki (نهر) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “النهر: Genişliktir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Lebîd b. Rabîa’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

مَلَكْتُ بِهَا كَفِّي فَأَنْهَرْتُ فَتَقَّهَا بَرَى قَائِمٌ مِنْ دُونِهَا مَا وَرَاءَهَا⁹⁰⁹

Açtığı yaraya elimi o kadar şiddetli bastım ki yaranın ağzını genişlettim

Berisinde duran her kim varsa, yaranın arkasındaki şeyleri görüyor artık

Tenûü (تَنَوُّ):

تَنَوُّ: Lüğatte meyletmek, güçlkle kaldırmak, ağırlığından belini bükme gibi anlamlara gelmektedir.⁹¹⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَأْتَيْنَاهُ مِنْ) (الكنوز ما إن مفاتحه لتنوأ بالعصبة أولي القوة) “Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik.”⁹¹¹ Ayetindeki (لتنوأ) ne demektir söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Güç gelir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmrûü’l-Kays’ın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تَمَشِي فَتَنْقَلُهَا عَجِزْتُهَا مَشِي الضَّعِيفِ يَنْوُءُ بِالْوَسْقِ⁹¹²

O kız, Yürür de arkası (Kalçaları) ona ağır gelir

Yükün kendisine güç geldiği zayıfın yürümesi gibi

⁹⁰⁸ Kamer 54/54.

⁹⁰⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 78.

⁹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 1, s. 174.

⁹¹¹ Kasas 28/76.

⁹¹² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 101.

Minhâcen (مِنْهَاجًا):

المِنْهَاج: Yol, yordam, yöntem, üslup, metot ve program gibi manalara gelmektedir.⁹¹³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): "Bana Allah'ın (c.c.): (لكل جعلنا) (منكم شرعة ومنهاجا) "Her birinize bir şeriat (Din) ve bir yol tayin ettik."⁹¹⁴ Sözünden haber et." dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "الشرعة: Din. المنهاج: Yoldur." dedi.

İbn el-Ezrak: "Peki Araplar bunu biliyor muydu?" dedi.

İbn Abbâs (r.a.): "Evet, sen Ebû Süfyân b. Haris b. Abdûlmuttalip'in şu sözünü işitmedin mi?" dedi.

لَقَدْ نَطَقَ الْمَأْمُونُ بِالصِّدْقِ وَالْهُدَى وَبَيَّنَّ لِلْإِسْلَامِ دِينًا وَمِنْهَاجًا⁹¹⁵

el-Emin (Muhammed), hep doğru konuştu ve hidayeti öğretti

Müslümanlara (Hak) dini ve (Doğru) yolu gösterdi

Mücahit (ö.104/722), (الشرعة) ifadesini "Sünnet", (المنهاج) ifadesini de "Yol" ile tevîl etmiştir.⁹¹⁶ el-Mâverdî (ö.450/1058) ise, (الشرعة) ifadesini "Şeriat", (المنهاج) ifadesini de "Apaçık yol" olarak Tefsîr etmiştir.⁹¹⁷ Ragıb el-İsfahanî (ö.502/1108), (الشرعة) ve (الشريعة) kavramlarının aynı olup, "Açık seçik yol" anlamında, (المنهاج) kavramının ise "Dosdoğru yol" anlamında olduğunu söyledikten sonra bu iki kavram arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: (الشرعة) kavramı: "Dine işaret eder ki oda şeriatın kendisidir. (المنهاج) kavramı ise: Bu dine ulaştıracak delile işaret eder."⁹¹⁸

Nekîran (نَكِيرًا):

نَكِيرًا: Lüğatte hurma çekirdeğinin ortasında bulunan nokta gibi oyuk demektir.⁹¹⁹

⁹¹³ İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyât, Hâmid Abdülkâdir ve Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 2. baskı, Kahire, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1960, s. 957.

⁹¹⁴ Maide 5/48.

⁹¹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 69.

⁹¹⁶ Mücahit, *Tefsîru Mücahit*, cilt. 1, s. 310.

⁹¹⁷ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 2, s. 45.

⁹¹⁸ er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, cilt. 4, s. 370.

⁹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 228.

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فاولئك) (يدخلون الجنة ولا يظلمون نقيرا) *“İşte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlağa uğratılmazlar.”*⁹²⁰ Ayetindeki (نقيرا) sözünden haber et.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “النقير: Hurma çekirdeğinin sırtındaki çukurdur. Hurma ağacı oradan filizlenir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimelerin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

وَأَلَيْسَ النَّاسُ بَعْدَكَ فِي نَقِيرٍ وَلَيْسُوا غَيْرَ أَصْدَاءٍ وَهَامٍ⁹²¹

İnsanlar, senden sonra [Nakîr kadar] bir rol üstlenmeyeceklerdir

İnsanlar, senden sonra kemik yığını ve cesetlerden ibarettir

Kur’ân-ı Kerîm’de (نقير), (قتيل) ve (قطمير) kelimeleri, lügat anlamlarıyla kullanılmayıp, en basit ve küçük bir amelin dahi zayi edilmeyeceğine vurgu yapılmak için kinaye olarak kullanılmaktadır. Nitekim zilzâl suresin’de: “*Artık kim zerre ağırlığınca hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.*”⁹²² Buyrulur, insanlar nezdinde basit, hakir, değersiz sayılan zerre miktarı amelin dahi karşılığının olacağı haber verilmektedir.

Menâşin (مَنَاصٍ):

مَنَاصٍ: Lüğatte kaçış vakti, kurtulma anı, sığınılacak yer gibi anlamlara gelmektedir.⁹²³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فنادوا ولات) (حين مناص) *“Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş vakti değil.”*⁹²⁴ Ayetindeki (لات) (حين مناص) ne demektir söyle.” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Artık kurtuluş vakti değildir.” dedi.

⁹²⁰ Nisa 4/124.

⁹²¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 92.

⁹²² Zilzâl 99/7-8.

⁹²³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 7, s. 102.

⁹²⁴ Sâd 38/3.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen el-A’şâ’nın şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

تَذَكَّرْتُ لَيْلَى حِينَ لَاتِ تَذَكَّرِ وَقَدْ بِنْتُ مِنْهَا وَالْمَنَاصُ بَعِيدٌ⁹²⁵

Leylayı hatırladım ben, hatırlamanın artık fayda vermediği bir vakitte

Ben, bain bir talak ile ondan ayrıldım, ayrılıktan kurtulmak ise çok uzak

2.4.6. (و) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Vebîlen (وَبَيْلاً):

وَبَيْلاً: Lüğatte vahim iş, ağır, çetin, zor gibi anlamlara gelmektedir.⁹²⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (فَعَصَى) “Ancak Firavun (Gönderdiğimiz) o resule isyan etti, biz de onu zor ve çetin bir şekilde yakalayiverdik.”⁹²⁷ Ayetindeki (أَخْذًا وَبَيْلاً) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Kendisinden kurtuluşun olmadığı çetin bir yakalamadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

خَزِيُّ الْحَيَاةِ وَخَزِيُّ الْمَمَاتِ وَكُلًّا أَرَاهُ طَعَامًا وَبَيْلاً⁹²⁸

Hayatın [Yaşamın] rezilliğini ve ölümün [Kabir hayatının] rezilliğini

Ağır ve çetin [Bedene zarar veren] bir yemek gibi görürüm her ikisini

Vezare (وَزْرًا):

وَزْرًا: Lüğatte kendisine sığınılan dağ, sığınak anlamlarına gelmektedir.⁹²⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (كَلَّا لَا وَزَرَ) “Hayır, sığınacak yer yoktur.”⁹³⁰ Ayetindeki (وَزَرَ) ne demektir söyler misin?” dedi.

⁹²⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 98.

⁹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 11, s. 720.

⁹²⁷ Müzzemmil 73/16.

⁹²⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 95.

⁹²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 282.

İbn Abbâs (r.a.): “Sığınılacak yerdir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Amr b. külsüm’ün şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَعْمُرُكَ مَا إِنَّ لَهُ صَحْرَةً لَعْمُرُكَ مَا إِنَّ لَهُ مِنْ وَزْرٍ⁹³¹

Hayatın üzerine yemin olsunki onun, hiçbir kayası yok

Hayatın üzerine yemin olsunki onun, hiçbir sığınağı yok

Yûze’ûne (يُوزَعُونَ):

يُوزَعُ: Lüğatte düzeltmek, engellemek, bir araya getirmek, düzene koymak, hizaya sokmak gibi anlamlara gelmektedir.⁹³²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وحشر) لسليمان جنوده من الجن والإنس والطير فهم يوزعون *“Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları onun huzurunda toplandı. Hep birlikte nizam ve intizam içinde sevk ediliyorlardı.”*⁹³³ Ayetindeki (يوزعون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Ordunun başı, ordunun sonu yetişene kadar bekletilirdi. Hatta [Ön cephedeki] kuşlar uyuyana kadar bekletilirdi.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

وَزَعْتُ رَعِيهَا بِأَقْبِ نَهْدٍ إِذَا مَا الْقَوْمُ شَدُّوا بَعْدَ حَمْسٍ⁹³⁴

Ne zaman ki halk beş bayrağı yükseltip savaşa hazırlandı

Ben de ordunun atlarını en yüksek tepede savaşa hazırladım

el-Mâverdî (ö.450/1058), (يوزعون) kelimesiyle ilgili müfessirlerden altı farklı tevil nakletmiştir. Bunlar şöyledir: a) يوزعون = Süleyman’ın (a.s.) önüne geçmekten

⁹³⁰ Kıyame 75/11.

⁹³¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 82.

⁹³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 8, s. 390.

⁹³³ Neml 27/17.

⁹³⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 94.

engellenirler b) يوزعون = Bir araya getirilirler c) يوزعون = Geri çekilirler ç) يوزعون = Sevk edilirler d) يوزعون = Hapsedilirler e) يوزعون = Sürülürler⁹³⁵

İttesağa (اتَّسَقَ):

اتَّسَقَ: Lüğatte bir araya gelmek, toplanmak, tamamlanmak, bir şeyi bir şeye eklemek gibi anlamalara gelmektedir.⁹³⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (والقمر اذا) (التسق) “*Dolunay halindeki aya [...] andolsun [...].*”⁹³⁷ Ayetindeki (اتسق) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “İttisâk etmesi demek: Toplanması demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tarâfete b. el-Abd’in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِنَّ لَنَا فَلَائِصًا نَقَانِئًا مُسْتَوْسِقَاتٍ لَوْ يَجِدُنَّ سَائِقًا⁹³⁸

Bizim, (Çok güzel binitlik) genç develerimiz vardır

Toplanmışlar, ah onları koşturacak bir binici bulsalar

el-vesîletu (الْوَسِيلَةُ):

الْوَسِيلَةُ: Lüğatte makam, mevki, derece ve yakınlık gibi anlamlara gelmektedir.⁹³⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وابتغوا إليه) (الوسيلة) “*...Ve (Sizi) O’na yaklaştıracak vesile arayın.*”⁹⁴⁰ Ayetindeki (الوسيلة) ne anlama geliyor haber et.” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “الوسيلة: Hacet demektir.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimenin, senin söylediğin anlamda olduğunu) biliyor muydu?” dedi.

⁹³⁵ el-Mâverdî, *en-Nüket ve ’l-Uyûn*, cilt. 4, S. 199.

⁹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 10, s. 379.

⁹³⁷ İnşikâk 84/18.

⁹³⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi ’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 75.

⁹³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, cilt. 11, s. 724.

⁹⁴⁰ En-am 5/35.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen Antarate el-Absî'nin⁹⁴¹ şu sözünü işitmedin mi?” dedi.

إِنَّ الرِّجَالَ لَهْمِ إِلَيْكَ وَسِيلَةٌ إِنَّ يَأْخُذُوكَ تَكْحَلِي وَتَحْصَبِي⁹⁴²

Erkeklerin sana duyduğu bir hacetleri vardır

Seni alacakları zaman sürme çek ve süslen

Abdurrazzâk (ö.211/826) vesileyi: “Allah’a yakınlık” olarak tevil ederken⁹⁴³ Sa‘lebî (ö.427/1035), Atâ’dan yaptığı rivayette vesilenin; “Cennetin en faziletli derecesi” olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁴

Mu’şadetun (مُؤَصَّدَةٌ):

مُؤَصَّدَةٌ: Sözlük olarak katlamak, kapatmak, kilitlemek, üst üste getirerek kapatmak anlamına gelen أَصَدُّ – يَأْصُدُ – أَصَدَّ fiil çekiminden ismi meful bir sığadır.⁹⁴⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah (c.c.): (إنها عليهم) مؤصدة “Cehennem (ateşi) onların üzerine kapatılacaktır.”⁹⁴⁶ Ayetindeki (مؤصدة) kelimesi ne demek söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Cehennemin kapıları kâfirler üzerine kapatılmıştır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimeyi, bu manada) kullanıyor muydu?” deyince, İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

تَحْنُ إِلَى أَجْبَالِ مَكَّةَ نَاقَتِي وَمَنْ دُونَهَا أَبْوَابُ صَنْعَاءَ مُؤَصَّدَةٌ⁹⁴⁷

Devem, Mekke ve civarındaki dağlara özlüm duyuyor

[Çünkü Yemen’de] San ’anın kapıları kapalı tutuluyor

Müfessirlerin ekseriyeti (مؤصدة) kelimesini; (مطبقة) “Üst üste getirilerek kapatılmış” şeklinde Tefsîr etmişlerse de, bazı âlimler farklı yorumlamışlardır. el-

⁹⁴¹ Antarate b. Şeddâd b. Amr b. Muâviye b. Kirâd el-Absî. Cahiliye şairlerinin birinci tabakasındandır. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, cilt. 5, s. 91.

⁹⁴² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi‘l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 69.

⁹⁴³ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 17.

⁹⁴⁴ es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve‘l-Beyân an Tefsîri‘l-Kur‘ân*, cilt. 4, s. 59.

⁹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü‘l-Arab*, cilt. 3, s. 73.

⁹⁴⁶ Hümeze 104/8.

⁹⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi‘l-Kur‘ân*, cilt. 2, s. 87.

Mâverdî (ö.450/1058) (مؤصدة) kelimesi ile ilgili üç farklı yorum ve tevil nakletmektedir. Bunlar:

- a) مؤصدة = مطبقة [Cehennem kapıları] üst üste getirilmiş olarak kapatılmış
- b) مؤصدة = لها حائط لا باب له [Cehennem ateşinin] kapısız duvarları vardır
- c) مؤصدة = مسدودة. [Cehennem kapıları] duvar örülerek kapatılmış⁹⁴⁸

Vağâran (وَقَارًا):

وَقَارًا: Lüğatte alçakgönüllülük, ciddilik, ağırbaşlılık, oturaklı, heybetli olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁴⁹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah (c.c.): (ما لكم لا) (لله) وقارا ترجون *“Size ne oluyor da Allah’a azameti yakıştırmıyorsunuz.”*⁹⁵⁰ Ayetindeki (وقارا) ne demek söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Allah’ın azametinden korkmuyorsunuz.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu (Bu kelimeyi, bu manada) kullanıyor muydu?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Ebû Zûeyb’in şöyle söylediğini hiç işitmedin mi?” dedi.

إِذَا لَسَعَتْهُ النَّحْلُ لَمْ يَرْجُ لَسَعَهَا وَخَالَفَهَا فِي بَيْتِ نُوبٍ عَوَاسِلِ⁹⁵¹

Arı onu soktuğu zaman onun bir daha sokmasından korkmaz

Arılar otlanmaya gidince, bekçi arılara rağmen ballarını alır

el-Mevkûzetü (المَوْكُوظَةُ):

المَوْكُوظَةُ: Darbelere maruz kalarak can veren hayvan demektir.⁹⁵² Cahiliye döneminde Araplar, darbe sonucu can veren hayvanı leş saymadıkları için etini

⁹⁴⁸ el-Mâverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 280.

⁹⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 5, s. 290.

⁹⁵⁰ Nuh 71/13.

⁹⁵¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 101.

⁹⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 3, s. 519.

yerlerdi. Ancak hastalık sonucu ölen hayvanın leş olduğunu kabul eder ve onu yemezlerdi.⁹⁵³

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (حُرِّمَتْ) [...] والموقوذة (عليكم ...) “...*Ve darbe sonucu ölen hayvan da size harım kılındı.*”⁹⁵⁴ Sözünden haber et.” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Arapların, tahtayla can verene kadar vurup sonra da yedikleri hayvandır.” dedi.

Nâfi‘ b. el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şu sözünü duymadın mı?” dedi.

يُبْرِينِي دِينَ النَّهَارِ وَأَقْتَضِي دِينِي إِذَا وَقَدَ النَّعَاسُ الرَّقْدَا⁹⁵⁵

Gündüzün dini, karşıma belirir (de ona uyarım)

Uyuklama vurunca uykuya gerçek dinime dönerim

Teniyâ (تَنِيَا):

وَنِيَا - يَبِي - تَنِيَا: Lüğatte acizlik, gevşeklik, zayıflık, yorgunluk anlamına gelen – وَنِيَا fiil çekiminden tesniye müzekker sığasıdır.⁹⁵⁶

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وَلَا تَنِيَا فِي) (ذِكْرِي) “...*Ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin.*”⁹⁵⁷ Ayetindeki (تنيا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Emrimi yerine getirmekte acizlik göstermeyin.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِنِّي وَجَدَكَ مَا وَنَيْتُ وَلَمْ أَزَلْ أَبْغِي الْفَكَكَ لَهُ بِكُلِّ سَبِيلٍ⁹⁵⁸

Ben, dedeni (Esirlikten) kurtarmakta acizlik göstermedim

⁹⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, cilt. 9, s. 507.

⁹⁵⁴ Maide 5/3.

⁹⁵⁵ es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, cilt. 3, s. 14.

⁹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 15, s. 415.

⁹⁵⁷ Tâ Hâ 20/42.

⁹⁵⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, cilt. 2, s. 72.

Ve onu kurtarmak için denemediğim bir yol bırakmadım

Müfessirlerin (تنيا) kelimesinin manasıyla alakalı yaptıkları bütün te'villeri el-Mâverdî (ö.450/1058), dört ihtimal çerçevesinde şöyle özetlemiştir: a) تنيا = Emrimden bir şey gizlemeyin b) تنيا = Gevşeklik göstermeyin c) تنيا = Acizlik göstermeyin ç) تنيا = Geri durmayın.⁹⁵⁹

Tüsterî (ö.283/893), (تنيا) kelimesini tasavvufî bir yaklaşımla şöyle tevil etmiştir: “Dil ile zikri çok yapıp, kalp ile murakabe yapmaktan gafil olmayın.”⁹⁶⁰ Ancak bu mana haddi zatında doğru olsa da, ayetten muradın bu olduğunu söylemek için uzak bir ihtimaldir. Çünkü Musâ (a.s.) ve Harun’a (a.s.), Firavun ile mücadele edip, İsrail oğullarını onun zulmünden kurtarma emri verilmiştir. Buradaki mücadele nefis terbiyesi değil, zahiri bir mücadeledir.

2.4.7. (•) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Yuhraûne (يُهْرَعُونَ):

يُهْرَعُونَ: Lüğatte koşa koşa gelmek anlamındadır.⁹⁶¹

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وجاءه قومه) “Kavmi, kendisine doğru koşa koşa geldiler.”⁹⁶² Ayetindeki (يهرعون إليه) demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Öfke ile kendisine doğru yöneldiler.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

أَتَوْنَا يُهْرَعُونَ وَهُمْ أَسَارَى نَسُوقُهُمْ عَلَى رَعْمِ الْأَنْوَابِ⁹⁶³

Esir oldukları halde, bize öfke ile yöneldiler

Bizde onları, isteseler de istemeseler de sürdük

⁹⁵⁹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, cilt. 3, s. 404.

⁹⁶⁰ et-Tüsterî, *Tefsîr et-Tüsterî*, cilt. 1, s. 102.

⁹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, cilt. 8, s. 369.

⁹⁶² Hud 11/78.

⁹⁶³ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 86.

Hazîmun (هَضِيمٌ):

هَضِيمٌ: Lüğatte ince, zarif, yumuşak, olgunlaşmış, birbirine girmiş, çekirdeksiz meyve, hazmı kolay hafif yiyecek anlamlarına gelmektedir.⁹⁶⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (ونخل طلعتها) (هَضِيمٌ) “...Meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız?”⁹⁶⁵ Ayetindeki (هَضِيمٌ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Birbirine girmiş.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen İmruül-Kays’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

دَارٌ لِبَيْضَاءِ الْعَوَارِضِ طُفْلَةٌ مَهْضُومَةٌ الْكُشْحَيْنِ رِيًّا الْمِعْصَمِ⁹⁶⁶

Bu diyar, beyaz tenli [Olan] güzel ve alımlı

Bileği kuvvetli, kaburgaları yapışık yârin diyarıdır

Abdurrazzâk (ö.211/826) (هَضِيمٌ) kelimesini, “Narin”,⁹⁶⁷ Sa‘lebî (ö.427/1035) “Olgunlaşmaktan çatlamış”,⁹⁶⁸ Beyzavî (ö.685/1286) “Yumuşak” manasında Tefsîr etmiştir.⁹⁶⁹

Muhtî’îne (مُهْطِعِينَ):

مُهْطِعٌ: Lüğatte gözlerini dikmiş, başını dikmiş, boynunu uzaltmış, korku ile koşan gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁷⁰

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (مهطعين) (مَقْنَعِي رَعْوَسِهِمْ) “O gün başlarını dikerek (Çağrıldıkları yere) koşarlar.”⁹⁷¹ Ayetindeki (مهطعين) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Korkmuş ve boyun eğmiş.” dedi.

⁹⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 12, s. 614-615.

⁹⁶⁵ Şu'ara 26/148.

⁹⁶⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 88.

⁹⁶⁷ Abdurrazzâk, *Tefsîru Abdurrazzâk*, cilt. 2, s. 464.

⁹⁶⁸ es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, cilt. 7, s. 176.

⁹⁶⁹ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, cilt. 4, s. 146.

⁹⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 372.

⁹⁷¹ İbrahim 14/43.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Tûbbe’ b. Hassân’ın şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

تَعَبَّدَنِي نِمْرُ بْنُ سَعْدٍ وَقَدْ دَرَى وَنِمْرُ بْنُ سَعْدٍ لِي مَدِينٌ وَمُهْطِعٌ⁹⁷²

Nimr b. Sa‘d bana kölelik yaptı ve benim kudretimi öğrendi

Evet, Nimr b. Sa‘d benim kölemdi ve bana boyun eğmişti

el-Mâverdî (ö.450/1058), (مهطعين) kelimesinin manasıyla ilgili müfessirlerden altı tevil nakletmektedir. Bunlar şöyledir: a) مهطعين = Kaşlarını çatarak b) مهطعين = Kulak kesilerek c) مهطعين = Kastederek ç) مهطعين = Yönelerek d) مهطعين = Koşarak e) مهطعين = Bakarak⁹⁷³

Hemsen (هَمْسًا):

هَمْسًا: Lüğatte kısık sesle konuşmak, sessizce yürümek, ses çıkarmadan (Şapırdatmadan) yemeği yemek gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁷⁴

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وخشعت) و خشعت) (الأصوات للرحمن فلا تسمع إلا همسا) “*Sesler, [O gün] Rahman’ın azameti karşısında kısılmıştır. Artık sadece fısıltı duyabilirsiniz.*”⁹⁷⁵ Ayetindeki (همسا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sessizce yürümek ve sessizce konuşmaktır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

فَبَاتُوا يُدْلِجُونَ وَبَاتَ يَسْرِي بَصِيرٌ بِالدُّجَى هَادٍ هَمُوسٍ⁹⁷⁶

Gece boyunca yol yürüdüler, o da [Onlarla] yürüdü

O, Karanlıkta [Yolu] gören, sessiz bir kılavuz idi

⁹⁷² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 101.

⁹⁷³ el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, cilt. 5, s. 411.

⁹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, cilt. 6, s. 250.

⁹⁷⁵ Ta Ha 20/108.

⁹⁷⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 95.

Bu ayeti müfessirlerin çoğu, mahşer yerine giderken insanların ayaklarını sessizce yere basmalarını şeklinde Tefsîr etmişlerdir. İbn Abbâs'ın, yukarıdaki rivayetten farklı olarak kendisinden gelen bir başka rivayette ise: “Konuşma sesi duyulmaksızın, dudakların oynatılmasıdır” dediği nakledilmektedir.⁹⁷⁷

Helûa (هَلُوعاً):

هَلُوعاً: Lüğatte sabırsız, aceleci, tez canlı, endişeli, hüzünlü gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁷⁸

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (إن الإنسان) “Şüphesiz insan hırslı ve tez canlı yaratılmıştır.”⁹⁷⁹ Ayetindeki (هلوعا) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Sabırsız ve çabuk öfkelenen demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Bişr b. Ebî Hazim'in şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَا مَانِعاً لِلْيَتِيمِ نَحْلَتَهُ وَلَا مُكْبِئاً لِحَلْوِهِ هَلُوعاً⁹⁸⁰

Yetimin hakkını asla gasp edip yemez

Çabuk öfkelenip, halkını yollara dökmez

el-Mâverdî (ö.450/1058), (هلوعا) kelimesinin altı manaya geldiğini söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır: a) هلوعا = Musibet karşısında sabırsız, nimet karşısında şükürsüz b) هلوعا = Çabuk öfkelenen c) هلوعا = Sabırsız ç) هلوعا = Zayıf d) هلوعا = Hırslı e) هلوعا = Cimri⁹⁸¹

Heyte (هَيْتَ):

İsmi fiil sığası olan هَيْتَ: Taaccüp manasında kullanıldığı gibi bir sesleniş ifadesi olarak: haydi gel, sana sesleniyorum, seni çağırıyorum anlamında da kullanılmaktadır. Nahiv açısından: هَيْتُ – هَيْتَ – هَيْتِ – هَيْتِ iraplarıyla kullanılan

⁹⁷⁷ el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-Mecîd*, cilt. 3, s. 222.

⁹⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 375.

⁹⁷⁹ Me'aric 70/19.

⁹⁸⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 97-98.

⁹⁸¹ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, cilt. 6, s. 94.

bu kelime, هُنْتُ şeklinde iraplandığı zaman; تَهَيَّأْتُ لَكَ “Senin için hazırlandım” anlamında olur.⁹⁸²

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (وقالت هيت) “...Haydi, gelsene dedi.”⁹⁸³ Ayetindeki (هيت لك) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Senin için hazırlandım demektir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Uheyhâte el-Ensârî’nin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

بِهِ أَحْمِي الْمَضَافَ إِذَا دَعَانِي إِذَا مَا قِيلَ لِلْأَبْطَالِ هَيْتًا⁹⁸⁴

Korkmuş kimse beni yardıma çağırdığında, kılıcımla korurum onu

Cesur ve kahraman kimselere haydi hazırlanın denildiği zaman

el-Hûni (الهُون):

الهُون: Lüğat olarak rezalet, alçaklık, zillet, zayıflık gibi manalara gelmektedir.⁹⁸⁵

Nâfi‘ b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “Bana Allah’ın (c.c.): (اليوم تجزون عذاب الهون)...Bugün aşağılayıcı azapla cezalandırılacaksınız [...]”⁹⁸⁶ Ayetindeki (الهون) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “الهون: Şiddetli ve devamlı olan anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin⁹⁸⁷ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِنَّا وَجَدْنَا بِلَادَ اللَّهِ وَاسِعَةً تُنْجِي مِنَ الذُّلِّ وَالْمَخْرَاقَةِ وَالْهُونِ⁹⁸⁸

Allah’ın [Yarattığı] memleketlerin çok geniş olduğunu gördük

⁹⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 2, s. 105.

⁹⁸³ Yusuf 12/23.

⁹⁸⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 87.

⁹⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 13, s. 438.

⁹⁸⁶ En'am 6/93.

⁹⁸⁷ Yaptığımız araştırma neticesinde bu şiirin, Sahâbe ve aynı zamanda şair olan Abdullah b. el-Hâris b. Kays es-Sehmî el-Kureşî'ye ait olduğuna ulaştık. Bkz.: ez-Zirikî, *el-A'lâm*, cilt. 4, s. 77: İbn Kaymaz ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, cilt. 1, s. 231.

⁹⁸⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 92.

[Kişiyi] rezaletten, hakir olmaktan ve devamlı aşağılanmaktan kurtarır

İbn Abbâs'ın (r.a.):(الهون) kelimesini: “Şiddetli ve devamlı azap” olarak Tefsîr etmesinden hareket edecek olursak, kabir azabının varlığının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İbnu'l-Kayyim el-Cevzî (ö.751/1350) bu ayeti Tefsîr ederken şöyle demiştir: Bu ayetteki azaptan murad, berzah azabıdır ki bu azabın başlangıcı ölüm günüdür.⁹⁸⁹

2.4.8. (ي) Harfi İle Başlayan Kelimeler

Yen'ihî (يُنْعِه):

يُنْعِه: Lüğatte olgunlaşmış, hasat vakti gelmiş gibi manalara gelmektedir.⁹⁹⁰

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (انظروا الى) (ثمره إذا أثمر وينعه) *...Bunların meyvelerine, bir meyve verdiği vakit, bir de olgunlaştığı vakit bakın.*”⁹⁹¹ Ayetindeki (يُنْعِه) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Olgunlaşmış, hasat vaktinin gelmesidir.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen şairin şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

إِذَا مَا مَشَتْ وَسَطَ النَّسَاءِ تَأْوَدَتْ كَمَا اهْتَزَّ غُصْنٌ نَاعِمٌ النَّبْتِ يَانِعٌ⁹⁹²

Kadınların arasından geçtiği zaman çalımlı yürür

Meyvesi güzel ve olgunlaşmış, sallanan bir dal gibi

Yey'es (يَيْئَس):

يَيْئَس: Lüğatte karamsar olmak, ümitsiz olmak anlamına gelmektedir.⁹⁹³

Nâfi' b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbâs'a (r.a.): “Bana Allah'ın (c.c.): (أفلم ييأس) (الذين آمنوا ان لو يشاء الله لهدى الناس جميعا) *İman edenler anlamadılar mı ki, Allah isteseydi*

⁹⁸⁹ İbni Kayyim el-Cevzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüp b. Sa'd Şemsuddîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. baskı, Beyrut, Dâru Mektebetu'l-Hilâl, 1989, cilt. 1, s. 376.

⁹⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 8, s. 415.

⁹⁹¹ En'am 6/99.

⁹⁹² es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, cilt. 2, s. 69.

⁹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt. 6, s. 259.

bütün insanları hidayete eriştirirdi.”⁹⁹⁴ Ayetindeki (يُيَاسُ) ne demektir söyler misin?” dedi.

İbn Abbâs (r.a.): “Beni Mâlik lehçesinde: Bilmezler mi ki anlamındadır.” dedi.

İbn el-Ezrak: “Peki Araplar bunu biliyor muydu?” diye sordu.

İbn Abbâs (r.a.): “Evet, sen Mâlik b. Avf’ın⁹⁹⁵ şöyle söylediğini işitmedin mi?” dedi.

لَقَدْ يَيْسَ الْأَقْوَامُ أَنِّي أَنَا ابْنُهُ وَإِنْ كُنْتُ عَنْ أَرْضِ الْعَشِيرَةِ نَائِيًا⁹⁹⁶

İnsanlar, benim onun oğlu olduğumu biliyorlar

Her ne kadar aşiretimin diyarından uzakta olsam da

يَيْسُ kelimesinin Tefsîriyle ilgili müfessirler, birbirine yakın iki tevil yapmışlardır. Bu te’villeri İbn Kesîr (ö.774/1372) “Anlamadılar mı” ve “Düşünmediler mi” şeklinde ele almıştır.⁹⁹⁷

⁹⁹⁴ Ra’d 13/31.

⁹⁹⁵ Malik b. Avf b. İmruülkays. Bkz.: ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, cilt. 5, s. 264.

⁹⁹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, cilt. 2, s. 70.

⁹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, cilt. 4, s. 397.

SONUÇ

Ġarîbü'l-Kur'ân açısından, eseriyle beraber hayatını, ilmi şahsiyetini, Haricilere katılması ve itikadi görüşlerini de araştırdığımız Nafi' b. el-Ezrak ve eseri "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" hakkında kişisel kanaatimizi ve vardığımız sonuçları ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

1) Nafi' b. el-Ezrak'ın nesebi ile ilgili farklı görüşler olmakla beraber, onun Arap kabilelerinden Benû Bekr kabilesine mensup olduğu yönündeki görüş daha çok kabul görmüştür.

2) Nafi'in, ilim öğrenme arzusuyla Abdullah b. Abbâs ile sık sık görüştüğü, onunla ilmi münazaralar yaptığı ve bu münazaalar neticesinde kendisine nisbetle "*Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*" adıyla günümüze kadar ulaşan eserin meydana gelmesinde rol oynamıştır.

3) Hayatının ilk dönemlerini Kur'ân'a ve ilme adayan Nafi', daha sonra Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Muaviye (r.a.) arasında cereyan eden sıffin savaşında, Hz. Ali'nin taraftarları olarak savaşan ancak tahkim olayı gerçekleşince ona başkaldırıp Harûra bölgesine çekilen Haricilerle beraber huruç etmiştir. Hatta bundan dolayı o, bazı kaynaklarda Harûra bölgesine nisbetle "Nafi el-Harûrî" diye zikredilmektedir.

4) Haricilere katıldıktan sonra dahi İbn Abbâs'la olan iletişimini kesmemiş, Kur'ân'da manalarına nüfuz edemediği garîb kelimeleri öğrenmek için Basra'dan Mekke'ye yolculuk yapardı.

5) İlk etapta siyasi çekişmelerin bir ürünü olarak meydana çıkan Hariciliğin giderek itikadi bir oluşum ve mezheb halini almasıyla beraber Nafi' b. el-Ezrak, bu hareketin, hem siyasi ve hem de itikadi bir aktörü olarak öne çıkmıştır. Daha sonra radikal görüşleriyle diğer Haricilerden ayrılan Nafi' ve taraftarlarına "el-Ezârîka" adı verilmiştir.

6) Haricilerin reisi olan Ebû Bilal Mirdâs b. Hazîr öldürülünce Hariciler, Nafi' b. el-Ezrak'ı reis seçip ona "Emîru'l-Mü'minîn" lakabını vermişlerdir. Nafi, Ahvaz'ın Dûlab denilen bölgesinde, Müslim b. Ubeys b. Kureyz b. Rabîa ile girdiği savaşta, hicri 65 senesinde öldürülmüştür.

7) *Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, Ğarîbü'l-Kur'ân'ın Arap şiiriyle Tefsîr edildiği ilk eserdir. Bu eser Aynı zamanda daha sonra Ğarîbü'l-Kur'ân türünde yapılmış çalışmalara hem kaynaklık etmiş hem de yol göstermiştir.

8) *Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, birçok müfessirin Kur'ân'daki garîb kelimelerin tefsiri noktasında referans kaynağı olmuştur.

9) Bu eser, Süyûtî, Ebû Bekr b. el-Enbârî, Zerkeşî ve Muhammed Fuâd gibi âlimler tarafından müstakil olmasa da kendi kitaplarının içerisine ekleyerek yayınlamışlardır.

10) *Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, Abdullah b. Abbâs'ın (r.a.), tefsîr ilmindeki üstün mertebesini göstermesi açısından çok önemli bir eserdir.

11) *Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, Ğarîbü'l-Kur'ân alanında yazılmış ilk eser olmasının yanı sıra Kur'ân ilimleri açısından bir başlangıç noktası mesabesinde.

12) Abdullah b. Abbâs'ın (r.a.), *Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak* eserinde geçen garîb kelimelere verdiği cevaplar, sadece müfessirlerin değil aynı zamanda lügat alanında eser veren âlimlerin de müracaat kaynağı olmuştur.

13) Abdullah b. Abbâs (r.a.), Nafi' b. el-Ezrak'ın sorularına en çok cahiliye şiirinden şahid getirmek suretiyle, Kur'ân'daki garîb kelimelerin garabetinin, Arapçanın kadîm kelamıyla vuzuha kavuşturulabileceğini göstermeye çalışmıştır.

14) Abdullah b. Abbâs (r.a.), en çok cahiliye şairlerinden istişhad ederek Arapça'nın fasih ve bozulmamış kullanım ve kültürünün, Ğarîbü'l-Kur'ân'ı anlamak ve kavramak noktasında büyük bir rol oynadığını göstermiştir.

15) Abdullah b. Abbâs (r.a.), Kur'an'ı şiirle tefsir etmek suretiyle rey ile tefsir failiyetini ilk başlatan kişi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrazzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hümâm b. Nâfi' el-Himyerî el-Yemânî, *Tefsîru Abdurrazzâk*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Ahmed el-Ümrânî, *Tefsîru Abdullah b. Abbâs*, Kahire, Dârü's-Selâm, 2002.
- Ahmed b. İsmail b. Osman el-Kavrânî Şihâbuddîn eş-Şâfiî, *Ġâyetü'l-Emânî fi Tefsîri'l-Kelâmi'r-Rabbânî*, Türkiye, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2007.
- Aişe Muhammed Ali Abdurrahman b. eş-Şâtibî, *el-İ'câzu'l-Beyânî lil-Kur'ân ve Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak*, Mısır, Dârü'l-Maârif, t.y.
- Bedruddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed b. Hüseyin el-Ġaytâbî el-Hanefî, *Meġâni'l-Ahyâr fi Şerhi Asâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Hasan İsmail, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Cerrahoĝlu, İsmail, "Tefsîrde Atâ b. Ebî Rabâh ve İbn Abbâs'dan Riyâvet Ettiĝi Ġarîbü'l-Kur'ân'ı," *AÜİF Dergisi.*, S. 1, (1978), s. 1-85.
- _____ *Tefsîr Usûlü*, Ankara, TDV. Yayınları, 2017.
- Demirci, Muhsin, *Tefsîr Tarihi*, İstanbul, İFAV. Yayınlar, 2017.
- Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Ankara, 2006.
- _____ *ez-Zâhir fi Meâni Kelimêti'n-Nâs*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991.
- Ebü'l-Muzaffar Tahir b. Muhammed el-İsfirâyinî, *et-Tefsîr fi'd-Dîn ve Temyîzu'l-Firkati'n-Nâciye ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Lübnan, Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Ebü'l-Mehâsin el-Maarrî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Mes'ar et-Tennûhî, *Tarîhu Ulemâu'n-Nahvi mine'l-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn ve Ġayrihim*, Kahire, Dârü Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1991.
- Ebü Heyseme, Ebû Bekr Ahmed, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, Thk. Salah b. Fethi Hilâl, Kahire, el-Faruk el-Hadise, 2006.
- Ebü Sa'd el-Âbî, Mansûr b. el-Hüseyin er-Râzî, *Nesrû'd-Dür fi'l-Muhâdarât*, Thk. Halit Abdülgani, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Ebü Suûd el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye el-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, t.y.
- el-Ahfeş el-Avsat, Ebü'l-Hasan el-Mucâşi'î el-Belhî, *Meâni'l-Kur'ân*, Thk. Hüdâ Mahmud Karâ'a, Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, 1990.

- el-Âlûsî, Şihabuddîn Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî, *Rûhü'l-Meânî*, Beyrut, Dârü'l-Kutüb el-İlmiyye, 1995.
- el-Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. el-Merzübân b. Sabûr b. Şahin Şah, *Mu'cemu's-Sahâbe*, Thk. Muhammed Emîn b. Muhammed el-Cenkî, Küveyt, Mektebetü Dârü'l-Beyân, 2000.
- el-Bakavî, Ebü Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1999.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Davûd, *Cumelün min Ensâbi'l-Eşrâf*, Thk. Suheyl Zekkâr ve Reyyâz ez-Zerkelî, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1996.
- el-Beyzavî, Nâsiruddîn Ebü Saîd b. Abdillâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîyrazî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musâ el-Horasânî Ebü Bekr, *Ahkâmü'l-Kur'ân li's-Şâfiî*, Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, 1994.
- _____ *Şuabü'l-İmân*, Thk. Abdülalî Abdülhamîd, Hindistan, Mektebetü'r-Rüşd, 2002.
- el-Buhârî, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, Haydarâbât, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, t.y.
- el-Bustî, Ebü Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâb, *Ġarîbü'l-Hadis*, Thk. Abdülkerim İbrahim el-Ġarbâvî, Dımaşk, Dârü'l-Fikr, 1980.
- el-Buceyramî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Mısırî eş-Şafîî, *Buceyramî ale'l-Hatîb*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1995.
- el-Cevzî, Cemalüddîn Ebü'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Telbîsu İblîs*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 2000.
- el-Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammad el-Farâbî, *es-Sahâh Tâcu'l-luġati ve Sahâhu'l-Arabiyyeti*, Beyrut, Dârü'l-İlm lil-Melâyîn, 1986.
- el-Eş'arî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, Thk. Nevvâf el-Cerrâh, Beyrut, Dârü Sâdır, 2006.
- el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah el-Ensârî Ebü'l-Berekât Kemalüddîn, *Nüzhetü'l-Elibbê fi Tabakâti'l-Udebê*, Ürdün, Mektebetü'l-Menâr, 1984.
- el-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr Ebü Bekr, *ez-Zâhir fi Meâni Kelimâti'n-Nâs*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991.

- _____ *İzâhü'l-vakf ve'l-İbtidâ fi Kitâbillehi Azze ve Celle*, Thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Dimaşk, Matbûât Mecmaü'l-Lügâti'l-Arabiyye, 1971.
- el-Endülüsî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulazîz b. Muhammed el-Bekrî, *Mu'cemu mâ Ustü'cime min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâzi*, Beyrut, Âlemü'l-Kitâb, 1982.
- el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temâm b. Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- el-Halil, Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Farâhidî el-Basrî, *Kitâbü'l-Ayn*, Beyrut, Mektebeti'l-Hilâl, t.y.
- el-Hamevî, Şihabuddîn Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, Beyrut, Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 1993.
- el-Hatîb eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî, es-Sirâcü'l-Munîr fi'l-İâneti ale Ma'rifeti Ba'zi Meâni Kelâmi Rabbine el-Hakîm el-Habîr, Kahire, Matbaatu Bolak, 1868.
- el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 2001.
- el-Herevî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah, *Fazâilu'l-Kur'ân*, Beyrut, Dârü İbn Kesîr, 1995.
- el-Hâzin, Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyhî Ebü'l-Hasan, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzil*, Thk. Muhammed Ali Şahîn, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- el-İsfiriyânî, Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed b. Abdullah el-Bağdâdî et-Temîmî, *el-Farku Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye*, Beyrut, Dârü'l-Âfâk el-Cedîde, 1977.
- el-İclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih el-Kûfi, *Tarîhu's-Sikât*, 1. baskı, Suudi Arabistan, Dârü'l-Bâz, 1984
- el-İycî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah el-Hüseynî eş-Şâfiî, *fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemalüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

- el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî el-Hazrecî Şemsuddîn, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- el-Kurtûbî, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülbar b. Âsım en-Nemîrî, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1992.
- el-Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü Ehl-i Sünne*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- el-Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- el-Mervezî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Ma'lemî, Haydarâbâd, Meclisu Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1962.
- el-Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebü'l-Haccâc Cemalüddîn b. Zeki Ebû Muhammed el-Kazâi el-Kelbî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, t.y., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- el-Müberrid, Muhammed b. Yezîd Ebü'l-Abbâs, *el-Kâmil fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Kahire, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şêraf, *Tahrîru Elfazi't-Tenbîh*, Dimaşk, Dârü'l-Kalem, 1987.
- _____ *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. el-Haccâc*, Beyrut, Dârü İhyâu't-Türâs el-Arabî, 1972.
- _____ *Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Lügâti*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mhmud Hafîzuddîn, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, Beyrut, Dârü'l-Kelimü't-Tayyibe, 1998.
- en-Neysâbûrî, Ebû Abdullah el-Hâkim Muammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdûveyh b. Nuaym b. el-Hakem, *el-Müstedraku ale's-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- en-Nehravânî, Ebü'l-Farac el-Muâfî b. Zekeriya b. Yahyâ el-Cerîrî, *el-Celîsu's-Sâlih el-Kâfi ve'l-Enîs en-Nâsîh eş-Şâfiî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- en-Nîsâbûrî, Nizâmuddîn el-Hasen b. Hüseyin el-Kummî, *Ġarâibü'l-Kur'ân ve Raġâibü'l-Furkân*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

- en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvahhâb b. Muhammed b. Abdü'd-Dâim el-Kureşî Şihâbuddîn, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Kahire, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, 2002.
- er-Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut, Dârü'l-Kalem, 1991.
- er-Râzî, Zeynuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sahâh*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebû İshâk, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 2001.
- es-Safedî, Salâhaddîn Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs, 1999
- es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1997.
- es-Seâlibî, Abdümelik b. Muhammed b. İsmail Ebû Mensûr, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muzâfi ve'l-Mensûb*, Kahire, Dârü'l-Maârif, t.y.
- es-Secistanî, Muhammed b. Uzeyr, *Nüzhetü'l-Kulûb*, Suriye, Dârü Kuteybe, 1995.
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celaluddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire, el-Hey'atü'l-Mısriyye lil-Kütübi'l-Âmme, 1974.
- _____ *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luğati ve Beyânuhe*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- _____ *Şerhu Şevâhidi'l-Muğni*, Beyrut, Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, 1966.
- _____ ed-Durrü'l-Mensûr, Beyrut, Dârü'l-Fikr, t.y.
- es-Serahsî, Muhammed b. Ahmad b. Ebî Sehl Şemsu'l-eimmeti, *el-Mebsût*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1994.
- es-Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbar b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'an*, Suudi Arabistan, Dârü'l-Vatan, 1997.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî, *el-Ensâb*, Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Ma'lemî, Haydarâbâd, Meclîsu Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1962,
- es-Sevrî, Ebû Abdullah Süfyân b. Saîd b. Masrûk el-Kûfi, *Tefsîru es-Sevrî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

- eş-Şerîf el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. ez-Zeyn, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- eş-Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebî Bekr Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihel*, Beyrut, Müessesetü'l-Halebî, t.y.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *el-Esâmî ve'l-Künâ*, Thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî', Küveyt, Mektebetü Dâri'l-Aksâ, 1985.
- eş-Şâtibî, İbrahim b. Musâ b. Muhammed el-Lehmî el-Girnâtî, *el-İ'tisâm*, Thk. Hişâm b. İsmail es-Saynî, Suudi Arabistan, Dârü İbni'l-Cevzî, 2008.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Üm*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1989.
- _____ *Tefsîru'l-İmâm eş-Şâfiî*, Suudi Arabistan, Dârü't-Tedmiriyyeti, 2006.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemenî, *Fethü'l-Kadîr*, Beyrut, Dârü İbni Kesîr, 1994.
- et-Tirmizî, Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Bişr Ebû Abdullah el-Hakîm, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, Thk. Abdurrahman Umeyrâ, Beyrut, Dârü'l-Cil, ty.
- et-Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. Rafî, *Tefsîru't-Tüsterî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesîr b. Gâlib el-Amilî Ebû Ca'fer, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1999.
- _____ *Tarîhu't-Taberî*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1967.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Ali, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- _____ *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, Dârü'l-Kalem, 1995.
- el-Yûsî, el-Hasan b. Mes'ud b. Muhammed Ebû Ali Nuruddîn, *Zehru'l-Ekem fî'l-Emsalî Ve'l-Hikem*, Mağrib, Dârü'l-Beyzâ, 1981.
- ez-Zeccâc, İbrahim b. es-Serî b. Sehl Ebû İshak, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuhü*, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1957.

- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an Ğavâmidi't-Tenzîl*, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn*, Kahire, Mektebetü Vehbe, t.y.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dimeşkî, *el-A'lâm*, Beyrut, Dârü'l-İlm lil-Melâyîn, 2002.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs el-Arabî, 1999.
- Gümüş, Sadreddîn, "Ğarîbü'l-Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu," *MÛİF Dergisi.*, S. 5-6, (1987-1988), s. 9-19.
- Gül, Ahmet, "Sahâbe Tefsîrinde Lüğavî Yönelim," *ŞÛİF Dergisi.*, S. 15, 2016, s.175-186.
- Hasan Basri Çantay, *Kur'ân'ı Hakîm ve Meâil'i Kerîm*, İstanbul, 1965.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz Âbidîn ed-Dımaşki el-Hanefî, *Raddü'l-Muhtâr*, İstanbul, karaman yayınları, 1984.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Tarihu Dımaşk*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Suudi Arabistan, Mektebetu Nezzar Mustafa el-Bâz, 1998.
- _____ *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, Haydarâbât, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1854.
- İbn Dureyd el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemharetu'l-Lüğa*, Beyrut, Dârü'l-İlm lil-Melâyîn, 1987.
- İbn Durüstüveyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Cafer b. Muhammed b. Durüstüveyh b. el-Merzübân, *Tashîhu'l-Fasîh ve Şerhihi*, Kahire, el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1998.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- _____ *Lisânü'l-Mizân*, Thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Beyrut, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî ez-Zâhirî, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

- _____ *el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ahvâi ve'n-Nihel*, Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, ty.
- _____ *Cevâmiu's-Sîrati ve Humsü Resâilin Uhrâ li ibn Hazm*, Thk. İhsan Abbâs, Mısır, Dârü'l-Maârif, 1900.
- İbn Kaymaz ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1984.
- _____ *Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmî, 1992.
- İbni Kayyim el-Cevzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüp b. Sa'd Şemsuddîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. baskı, Beyrut, Dârü Mektebetu'l-Hilâl, 1989,
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâu*, kahire, Dârü'l-Hadis, 2002.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemaluddîn b. Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dârü Sâdır, 1989.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahyâ el-Abdî, *Fethü'l-bâb fi'l-Künâ ve'l-el-Kâb*, Thk. Ebû Kuteybe, Nazr Muhammed el-Firyâbî, Riyaz, Mektebetü'l-Kevser, 1996.
- İbn Mehrân el-Askerî, Ebû Hilal el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd b. Yahyâ, *el-Evâil*, Mısır, Dârü'l-Beşîr, 1987.
- İbn Mihrân el-İsbahânî Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musâ, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Thk. Adil b. Yusuf el-Azâzî, Riyad, Dârü'l-Vatan li'n-Neşr, 1999.
- İbn Sâlim el-Endülüsî, Ebû Amr Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdü Rabbihi b. Habîb b. Hadîr, *el-İkdü'l-Ferîd*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, Dârü Sâdır, 1968.
- _____ *el-İştikâk*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Harun, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1991.
- İbn Sîdâ el-Mursî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Muhkim ve'l-Muhîti'l-A'zam*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Karam Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzuddîn, *Usdül-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

- _____ *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut, Dârü'l-Kitâb el-Arabî, 1997.
- _____ *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, Beyrut, Dârü Sâdır, t.y.
- Kâtîp Çelebî, Hacı Halife, *Keşfu'z-zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, 1941.
- Malik b. Enes b. Malik b. Âmir el-Asbâhî el-Medenî, *el-Mudevvene*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Mendeş, Nurdan, Karakaş, Vehbi, "Garîbü'l-Kur'ân Literatüründe İbn Hişâm'ın Yeri ve Râğîb el-İsfehânî'nin el-Müfredât'ıyla mukayesesi," *ÇOMÜİF Dergisi*, S. 5, (2014), 43-67.
- Mücahit, Ebü'l-Haccâc Mücahid b. Cebr el-Kureşî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücahit*, Mısır, Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989.
- Muhammed Bedruddîn et-Tillovî, *Bedü'l-Beyân lime aşâ en Yahfâ fi'l-Kur'ân*, İstanbul, Kahraman yayınları, 2010.
- Muhammed b. Sellâm b. Übeydullah Ebü Abdullah, *Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ*, Cidde, Dârü'l-Medenî, t.y.
- Muhammed Fuâd Abdülbaki, *Mu'cemu Garîbü'l-Kur'ân*, Kahire, Dârü İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1950.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasan b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Beyrut, Dârü İhyâü't-Türâs, 2002.
- Mustafa, İbrahim, Ahmed ez-Zeyyât, Hâmid Abdülkâdir ve Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1960.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Medine, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1983.
- Neşvân b. Saîd el-Himyerî el-Yemenî, *Şemsü'l-Ulûm ve Devâi Kelâmi'l-Arabî mine'l-Kulûm*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1999.
- Öz, Mustafa, "Nafi' b. Ezrak," *DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2006.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, Ankara, 2008.
- Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1991.
- Tülücü, Süleyman, "Nâbiğa ez-Zübyânî," *DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2007.
- Yahyâ b. Selam b. Ebî Sa'lebe et-Teymî el-Kayravânî el-Basrî, *Tefsîru Yahyâ b. Selâm*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib, *Ġarîbü'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed
Cevâd el-Hüseynî el-Celâlî, Beyrut, Dârü'l-Va'yî'l-İslâmî, t.y.

